

FINANSTILSYNET

THE FINANCIAL SUPERVISORY
AUTHORITY OF NORWAY

FINANSIELT UTSYN

JUNI 2017

Finansielt utsyn

Finanstilsynet har siden 1994 regelmessig analysert og vurdert risikoen for finansielle stabilitetsproblemer i det norske finansmarkedet på bakgrunn av utviklingen i norsk og internasjonal realøkonomi og markeder. Vesentlige deler av vurderingen av lønnsomhets-, soliditets- og risiko-utviklingen i enkeltforetak må gjennomføres på bakgrunn av den generelle tilstanden i økonomi og markeder. Fra og med 2003 er disse vurderingene offentliggjort i egne rapporter, som også omtaler inntjening, soliditet og likviditet i finansforetakene. I rapportene vurderes mulige kilder til framtidige stabilitetsproblemer i det norske finansielle systemet.

Rapporten som publiseres om våren har til nå hatt tittelen *Finansielt utsyn*, og rapporten som publiseres om høsten *Finansielle utviklingstrekk*. Fra og med 2017 får begge navnet *Finansielt utsyn*.

FINANSIELT UTSYN 2017

OPPSUMMERING	3
DEL I ØKONOMISK BAKGRUNN OG RISIKOOMRÅDER	6
KAPITTEL 1 REALØKONOMI OG FINANSMARKEDER	7
Internasjonal økonomi	7
Norsk økonomi	9
KAPITTEL 2 RISIKOOMRÅDER	11
Husholdningenes gjeld	11
Eiendomsmarkedene	14
Internasjonale forhold	18
Finansiell teknologi (FinTech)	21
DEL II FINANSFORETAKENE	23
KAPITTEL 3 BANKER	24
Soliditet	24
Likviditetsrisiko	30
Norske bankers finansieringsstruktur	30
Norske bankers robusthet mot uro i markedene	35
Inntjening	36
Balanseutvikling og porteføljekvalitet	39
Forbrukslån	41
KAPITTEL 4 FORSIKRING OG PENSJON	45
Soliditet i pensjonsinnretningene	45
Lønnsomhet og avkastning i pensjonsinnretningene	49
Markedsrisiko i livsforsikringsforetak og pensjonskasser	51
Endringer i markedet for tjenstepensjon	52
Skadeforsikringsforetak	53
KAPITTEL 5 REGULERING	56
Innledning	56
Regler for banker mv.	57
Betalings tjenester	63
Regler for forsikring og pensjon	63
Regler som gjelder både bank og forsikring	64
Verdipapirområdet	65
Regler som gjelder flere typer foretak under tilsyn	66
TEMA: STRESSTEST AV NORSK ØKONOMI OG BANKENE	68
Utviklingen i norsk økonomi	68
Utviklingen i norske banker	75
Samlet vurdering av stresstestresultatene	84

Redaksjon avsluttet 6. juni 2017.

OPPSUMMERING

Etter flere år med svak økonomisk utvikling i industrilandene og avtakende vekst i framvoksende økonomier, er det nå tegn til at veksten samlet sett tar seg opp. Det internasjonale pengefondet (IMF) anser risikoen for finansiell ustabilitet på kort sikt å være noe lavere enn de gjorde høsten 2016. Imidlertid vurderes risikoen på noe sikt å ha økt. Politisk uro og signaler om proteksjonisme kan bremse utviklingen i internasjonal handel og økonomisk vekst framover. Ekspansiv pengepolitikk har stimulert til store gjeldsopptak og bidratt til høye formuespriser i mange land. I de fleste andre industriland enn USA har sentralbankene signalisert fortsatt ekspansiv pengepolitikk. Det vil bidra til å holde aktiviteten oppe, men kan samtidig øke faren for framtidig finansiell ustabilitet ved å stimulere opplåning og bidra til høyere eiendomspriser.

I Norge har redusert aktivitet i oljerelaterte næringer etter oljeprisfallet i 2014 påvirket øvrige deler av norsk økonomi, selv om smittevirkningene så langt har vært begrensede. Veksten i fastlandsøkonomien var i 2016 den laveste siden finanskrisen. Det er nå tegn til at aktiviteten i fastlandsøkonomien er i ferd med å ta seg opp. Arbeidsledigheten har gått ned de siste månedene.

Det har over mange år vært en kraftig økning i boligpriser og i husholdningenes gjeld. Boligprisene og husholdningenes gjeldsbelastning er historisk høye, og veksten i husholdningenes gjeld er vesentlig høyere enn inntektsveksten. Sårbarheten i det finansielle systemet har økt.

Et omslag i form av betydelig renteøkning eller økt arbeidsledighet vil med stor sannsynlighet føre til lavere privat konsum og boligprisfall. Særlig de yngre aldersgruppene, som har små finansielle buffere og høy boliggjeld, er utsatt. Den rekordhøye gjelden i husholdningssektoren vil forsterke den negative virkningen ved renteøkning og inntektsbortfall.

Veksten i boligprisene har avtatt noe de siste månedene, men fra et svært høyt nivå. Boligmarkedet er fortsatt preget av høy temperatur. Sterkere vekst i norsk økonomi og fortsatt lavt rentenivå kan bidra til at boligprisveksten fortsetter, men det vil samtidig øke systemrisikoen.

Finansdepartementet strammet boliglånsforskriften noe inn fra 1. januar 2017. Det har bidratt til litt strammere utlånspraksis og kan dermed isolert sett ha bidratt til å dempe presset i boligmarkedet, men veksten i husholdningenes gjeld har samtidig holdt seg høy de siste månedene. Finanstilsynet overvåker utviklingen i husholdningenes gjeldsopptak, boligmarkedet og bankenes kredittpraksis, og vil løpende vurdere om det skal gis råd til Finansdepartementet om ytterligere innstramming i forskriften.

Bankenes eksponering mot næringseiendom er stor, og utgjør om lag 40 prosent av utlån til bedriftsmarkedet. Prisene i deler av næringseiendomsmarkedene har økt kraftig. Ved et tilbakeslag i boligmarkedene og finansiell konsolidering i husholdningssektoren kan smittevirkningene til næringseiendom bli betydelige og påføre bankene store tap, slik både Norge og andre land har erfart under tidligere kriser. Finanstilsynet følger bankenes eksponeringer mot næringseiendom gjennom det stedlige tilsynet.

De siste årene har husholdningenes låneopptak i form av usikrede lån med høy rente (forbrukslån) økt betydelig. Forbrukslån utgjør kun 3 prosent av husholdningenes gjeld, men sto for nær 8 prosent av den samlede økningen i husholdningenes gjeld siste tolv måneder fram til og med første kvartal i år. Den sterke økningen i forbrukslån gir grunn til uro. For mange husholdninger kommer opptak av forbrukslån i tillegg til annen gjeld, og kan påføre enkeltpersoner og husholdninger store belastninger. Høyere forbruksgjeld vil forsterke virkningene av husholdningenes finansielle konsolidering ved et økonomisk tilbakeslag. Finanstilsynet har økt tilsynsaktiviteten rettet mot forbrukslån, og har økt

kapitalkravene knyttet til forbrukslån for eksisterende og nye aktører. Finanstilsynet har nå fastsatt retningslinjer som skal bidra til sunnere utlånspraksis ved yting av forbrukslån.

Lønnsomheten i norske banker er god og betydelig høyere enn for gjennomsnittet av europeiske banker. Bankenes inntjening falt noe i 2016 som følge av høyere tap på utlån til offshorenæringen, og det var i første rekke de store bankene som ble rammet. En betydelig andel av bankenes offshorekunder har vært eller vil bli gjenstand for restruktureringer. Det er usikkerhet knyttet til hvor store de endelige tapene vil bli, og Finanstilsynet følger opp bankenes tapsnedskrivninger gjennom stedlige tilsyn og analyser.

Bankenes risikoveide rene kjernekapitaldekning er doblet etter finanskrisen. Strengere regulatoriske krav er i hovedsak oppfylt ved tilbakeholdte overskudd. De større bankene bruker interne modeller (IRB-modeller) for å beregne kapitalkrav for ulike typer risiko. Gjennomsnittlige risikovekter for disse bankene har gjennomgående falt. Finanstilsynet følger opp modellene gjennom regelmessige tilsyn og har pålagt flere banker å endre kalibreringen av risikomodellene for å gjøre dem mer robuste. Overgangsreglene i form av gulv på beregningsgrunnlaget motvirker at lave risikovekter skal føre til uforsvarlig fall i kapitalkravene.

Til tross for styrket kapitaldekning, er bankenes egenkapitalandel ikke vesentlig høyere nå enn midt på 1990-tallet. Fra 30. juni 2017 må finansforetakene oppfylle krav til uvektet kjernekapitalandel. Dette kapitalmålet påvirkes ikke av endringer i bankenes risikomodeller og beregningsgrunnlag. Norske banker hadde en uvektet kjernekapitalandel på 7,3 prosent ved utgangen av første kvartal i år, som er vesentlig høyere enn det forventede minstekravet i EU.

Finanstilsynet gjennomfører stresstester av norske bankers resultater og kapitaldekning. Stresstestene er til støtte i vurderinger av finansiell stabilitet, og et verktøy til støtte for skjønnsmessig vurdering av enkeltbankers framtidige kapitalbehov. Stress-scenarioet i 2017 er, som i tidligere år, basert på et

alvorlig sjokk for norsk økonomi og norske banker. Sannsynligheten for at scenarioet skal inntreffe er lav, men det er ikke urealistisk. Beregningene illustrerer at flere banker sårbare for et sjokk som vedvarer. Kapitaldekningen i flere banker faller under de regulatoriske kravene. Resultatene av stresstestene understreker betydningen av at bankene i kapitalplanleggingen tar høyde for ugunstig utvikling i norsk og internasjonal økonomi. Dette er forhold som Finanstilsynet vil følge opp i pilar 2-prosessen.

Norske banker har samlet sett høy andel markedsfinansiering, og mye av dette er gjeld til utlandet. Dette gjør at norske banker er avhengige av tillit i det internasjonale penge- og kapitalmarkedet og at det ikke er generell uro i disse markedene. De regulatoriske kravene til likviditetsreserver og stabil finansiering har økt de siste årene. Bankene har likviditetsreserver som sikrer at de klarer å innfri sine forpliktelser i en kortere periode med markedsstress. De har også en forholdsvis høy andel stabil finansiering, som bidrar til å redusere likviditetsrisikoen i et lengre perspektiv. Forholdene i disse markedene kan imidlertid endre seg raskt, og i urolige markeder kan refinansiering bli dyr og vanskelig tilgjengelig. Likviditetsrisikoen i banksystemet er et viktig element i den tilsynsmessige oppfølgingen av bankene.

En stor andel av bankenes markedsfinansiering er obligasjoner med fortrinnsrett (OMF). Denne kilden til finansiering har vært gunstig for norske banker og bidratt til lengre løpetid på finansieringen, men knytter i større grad enn tidligere norske bankers finansieringsrisiko til utviklingen i boligmarkedet. Kraftig vekst i boligpriser i lang tid har økt fallhøyden. OMF utgjør også en stor andel av norske bankers likviditetsreserve. Disse forholdene bidrar til å forsterke samvirket mellom bankenes kreditt-, likviditets- og finansieringsrisiko.

Økningen i langsiktige renter fra det rekordlave nivået høsten 2016 bidro til noe bedre utsikter for livsfor-sikringsforetak og pensjonskasser internasjonalt, men det lave langsiktige rentenivået er fortsatt en utford-

ring for foretakenes inntjening og soliditet. Pensjonsinnretningene er også utsatt for risiko knyttet til en kombinasjon av lave risikofrie renter og fall i verdiene på aktivasiden. Økte risikopremier på rentepapirer vil redusere verdien på obligasjonsporteføljene, og aksje- og eiendomsverdier kan falle brått. Også den europeiske forsikringstilsynsmyndigheten (EIOPA) la vekt på dette i sin oppsummering av resultatene fra stresstesten av europeiske forsikringsforetak i 2016.

Innføringen av et markedsverdibasert solvensregelverk har vært krevende for livsforsikringsforetakene i en periode med historisk lavt rentenivå og en betydelig andel forpliktelser med rentegaranti. Det er åpnet for overgangsordninger som gjør overgangen til nytt regelverk mindre krevende. Foretakene har samtidig redusert kostnader og gjort tilpasninger på aktivasiden. Norske livsforsikringsforetak har, med ett unntak, relativt god margin til kravene både med og uten overgangsregler. I tillegg til å oppfylle regulatoriske krav til enhver tid, skal foretakene vurdere eget kapitalbehov og kapitalmål for å dekke framtidig kapitalbehov. Finanstilsynet har overfor noen foretak påpekt at kapitalmålene synes å være lave. Dette har medført at enkelte foretak har økt sine interne mål for tilfredsstillende solvensdekning.

Silver Pensjonsforsikring AS ble, som første norske livsforsikringsforetak, satt under offentlig administrasjon i februar 2017. Dette var nødvendig for å sikre likebehandling av forsikringskrav og de forsikredes interesser best mulig. Silvers portefølje utgjør en relativt liten andel av den totale fripoliseporteføljen i Norge. Den store underdekningen i Silver er uheldig for foretakets kunder. Insolvensen har imidlertid ikke ført til generell uro i det norske forsikringsmarkedet.

DEL I ØKONOMISK BAKGRUNN OG RISIKOOMRÅDER

Etter flere år med lav vekst i verdensøkonomien og i Norge er det nå tegn til høyere vekst. IMF har for første gang på lang tid oppjustert sine vekstprognoser. I sin siste rapport vurderer IMF at risikoen for finansiell ustabilitet er redusert på kort sikt og at veksten kan overraske på oppsiden den nærmeste tiden. IMF viser samtidig til at sårbarhetene i form av finansielle ubalanser og politisk usikkerhet har økt, og risikoen for finansiell ustabilitet på noe sikt er høy. I kapittel 1 gis en oversikt over internasjonal og norsk realøkonomi og finansmarkeder.

I kapittel 2 omtales enkelte forhold som kan true finansiell stabilitet. Sårbarhetene i det norske finansielle systemet er i høy grad knyttet til husholdningenes gjeldsbelastning og boligprisene, som har steget sterkt i en årrekke og er på høye nivåer. Sårbarheter utløses ofte av eksterne hendelser som økte risikopremier i internasjonale finansmarkeder og fall i etterspørselen etter norske varer. Et slikt scenario inngår også i Finanstilsynets stresstest av norske banker (se eget temakapittel).

En robust finansiell infrastruktur er avgjørende for finansiell stabilitet. Norge er blant landene som har den mest effektive og framtidsrettede teknologien i finansnæringen. Finansiell innovasjon skjer i et stadig høyere tempo. Bruk av teknologi kan forbedre stabiliteten i det finansielle systemet, men kan også øke risikoen. Tilsynsmyndigheter internasjonalt er i økende grad opptatt av disse problemstillingene.

KAPITTEL 1 REALØKONOMI OG FINANSMARKEDER

INTERNASJONAL ØKONOMI

Forventninger om økt vekst ...

Det har vært lav vekst i verdensøkonomien de siste årene, drevet av svak utvikling i industrilandene og fortsatt høy, men avtakende vekst i framvoksende økonomier. Økonomiske nøkkeltall mot slutten av 2016 og inn i 2017 tyder på at veksten tar seg opp. Ulike stemningsindikatorer peker også mot at forbrukere og bedrifter venter noe høyere vekst, se figur 1.2. IMF anslår at veksten i verdensøkonomien vil øke fra 3,1 prosent i 2016 til rundt 3,5 prosent i 2017 og 2018, se figur 1.1. Økningen drives i hovedsak av forventet sterkere vekst i framvoksende økonomier.

... men fortsatt svært lave renter

Svak vekst og lav inflasjon har ledet sentralbanker i en rekke industriland til å føre en svært ekspansiv pengepolitikk med lave styringsrenter og ukonvensjonelle tiltak, herunder betydelige kjøp av obligasjoner, for å redusere langsiktige renter. Samtidig som lave renter har bidratt til økonomisk vekst, peker myndigheter og analytikere på de uheldige effektene varig lave renter kan få for finansiell stabilitet. Finansielle ubalanser har bygget seg opp i mange land, med høye gjeldsnivåer i bedrifter og husholdninger og høye eiendomspriser. Spesielt har kredittveksten vært sterk i Kina, der bedriftenes og husholdningenes gjeld som andel av BNP har økt fra 120 til 220 prosent i løpet av de siste ti årene. Høye gjeldsnivåer i husholdninger og bedrifter øker risikoen for finansiell uro og økonomisk tilbakeslag.

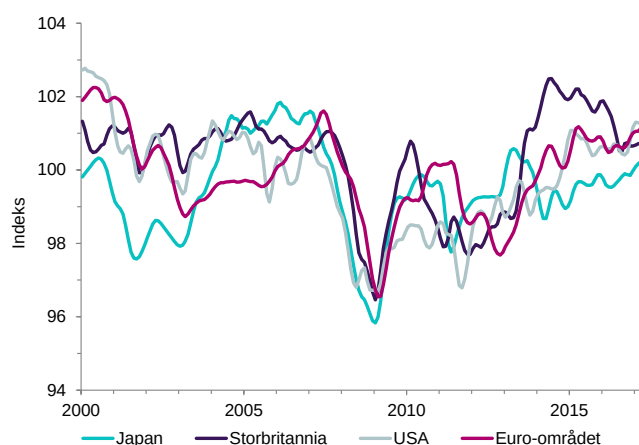
USA er hittil den eneste store økonomien der sentralbanken har begynt å sette opp styringsrenten. Rentehevingene har i stor grad vært forventet av markedsaktørene, og har derfor ikke ført til særlig markedsuro. Den amerikanske sentralbanken har gitt signaler om ytterligere heving av styringsrenten i inneværende år. Den europeiske sentralbanken og

1.1 BNP-prognoser

Kilde: IMF

1.2 Forbrukertillit

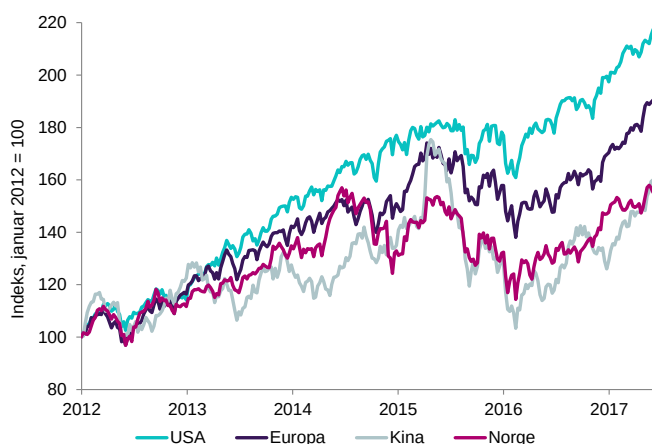
Kilde: Thomson Reuters

sentralbanker i andre europeiske land og i Japan har signalisert fortsatt ekspansiv pengepolitikk.

Økt politisk usikkerhet, men positive finansmarkeder

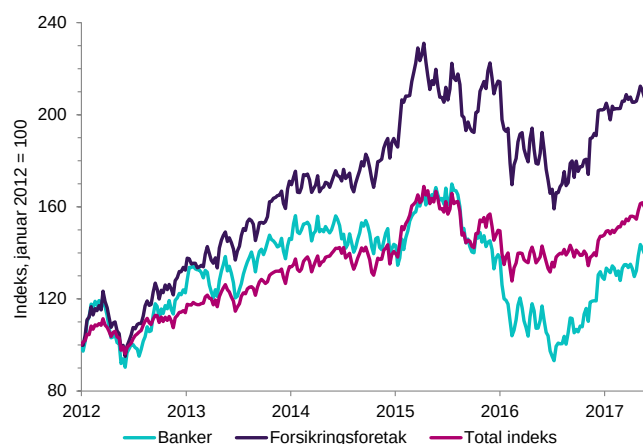
Utviklingen i amerikansk økonomi og finansmarkeder har hatt stor innvirkning på internasjonale rente- og aksjemarkeder de siste månedene. Amerikanske obligasjonsrenter og aksjepriser steg betydelig i etterkant av det amerikanske presidentvalget, se figurene 1.3 og 1.4. Oppgangen må ses i sammenheng med forventninger om mer ekspansiv amerikansk finanspolitikk og høyere inflasjon, og positive økonomiske nøkkeltall. Den brede oppgangen i aksjemarkedene og langsiktige renter reflekterer også noe bedrede vekstutsikter og økte inflasjonsforventninger i Europa, Japan og en del andre industriland.

1.3 Aksjemarkeder (MSCI, prisindekser)

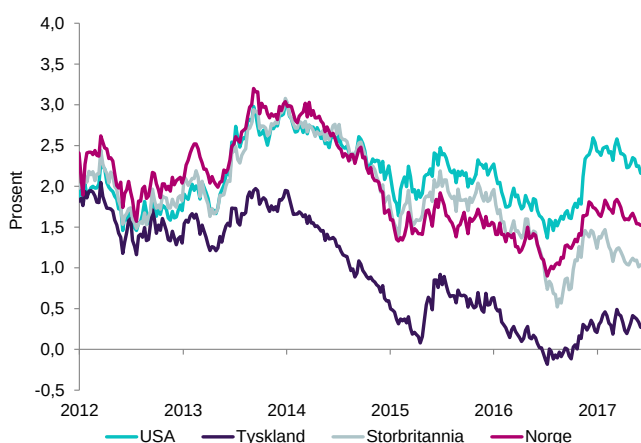
Kilde: Thomson Reuters

1.6 Finansaksjer, Europa

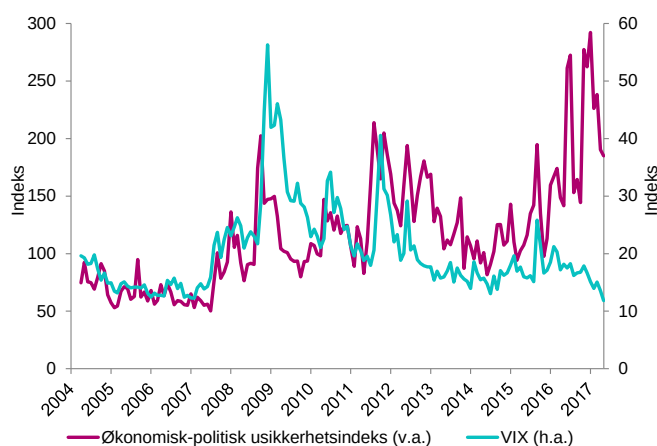
Kilde: Thomson Reuters

1.4 Renten på tiårige statsobligasjoner

Kilde: Thomson Reuters

1.5 Økonomisk-politisk usikkerhet og implisitt volatilitet i aksjemarkedet

Kilde: Thomson Reuters, Economic Policy Uncertainty

Ved flere anledninger de senere årene har markedsuro ført til forbigående fall i aksjepriser og økte risikopåslag i rentemarkedene. Det amerikanske presidentvalget og signaler om proteksjonistisk politikk fra den amerikanske administrasjonen har økt den politiske usikkerheten globalt, og også i Europa har proteksjonistiske strømninger fått mye oppmerksomhet.

Økt politisk usikkerhet er så langt i 2017 i liten grad gjenspeilet i finansmarkedene, se figur 1.5. En indeks for global økonomisk-politisk usikkerhet utarbeidet av Economic Policy Uncertainty, har økt betydelig den siste tiden, mens risikoen i aksjemarkedet, målt ved VIX-indeksen (implisitt volatilitet), er lav.

Risikopåslagene i rentemarkedene har også falt ytterligere i år. Indeksen for global økonomisk-politisk usikkerhet er blant annet basert på omtaler i avisartikler av hendelser som kan få betydning for økonomisk vekst, og er slik sett også en stemningsindikator. Lave risikopremier og lav implisitt volatilitet gjenspeiler faktiske handler og beslutninger i aksje- og obligasjonsmarkedene. De to indeksene har historisk sett fulgt hverandre relativt tett, men har siden begynnelsen av 2016 divergert. Det kan være at aktørene i verdipapirmarkedet vurderer risikoen på kort sikt som relativt lav, blant annet som følge av positive nøkkeltall for amerikansk økonomi, mens den økonomisk-politiske indeksen gjenspeiler risikoen i verdensøkonomien på noe lengre sikt.

Aksjeverdiene til banker og forsikringsforetak hadde en svak utvikling fram til sommeren 2016, se figur 1.6. Det må ses i sammenheng med de utfordringene et svært lavt rentenivå hadde for inntjening og soliditet i banker og forsikring. Store beholdninger av misligeholdte lån tynget flere europeiske banker. Økningen i langsiktige renter, fra det rekordlave nivået sommeren 2016, har sammen med økte vekstforventninger og signaler om lettelse i reguleringen av finansforetak i USA, bidratt til økte aksjepriser for finansforetakene. Utfordringene for banker og forsikringsforetak er imidlertid fremdeles store. Særlig europeiske banker sliter med lav lønnsomhet, og lønnsomhet og soliditet i forsikringsforetakene hemmes av rentenivåer som også etter oppgangen høsten 2016 er på historisk lave nivåer.

Høyere råvarepriser

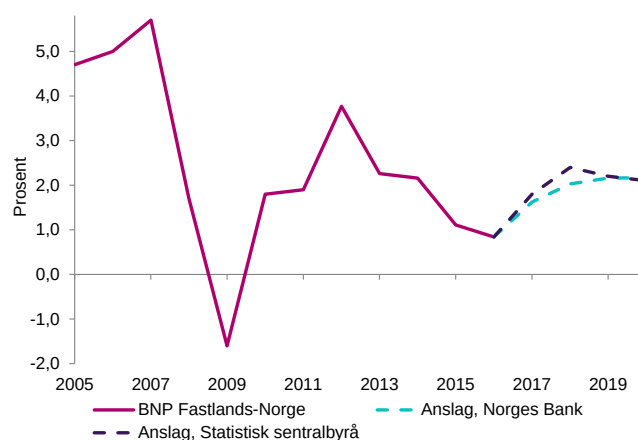
Økt økonomisk aktivitet har økt etterspørselen etter råvarer og bidratt til høyere råvarepriser. Oljeprisen, som falt under 30 dollar fatet i januar 2016, har i gjennomsnitt vært på vel 50 dollar per fat så langt i 2017. Økningen i oljeprisen må også ses i sammenheng med avtalen mellom OPEC og flere andre land om å redusere produksjonen med nær 1,8 millioner fat per dag fra og med januar 2017. Terminprisene i oljemarkedet indikerer at oljeprisen forventes å holde seg om lag på dagens nivå de nærmeste årene. Prisen på andre råvarer økte også gjennom 2016. Prisene (i dollar) på aluminium og oppdrettsfisk, som har stor betydning for norske eksportbedrifter og deres lønnsomhet, har økt med henholdsvis 30 og 50 prosent siden begynnelsen av 2016.

NORSK ØKONOMI

Veksten i norsk økonomi ventes å ta seg gradvis opp

Norsk økonomi har vært i en konjunkturedgang siden oljeprisfallet i 2014, og BNP-veksten for Fastlands-Norge var i fjor den laveste siden finanskrisen, se figur 1.7. Redusert aktivitet i petroleumsrelaterte næringer har medvirket til lav vekst i norsk økonomi de senere årene. Oljeinvesteringene falt med 15 prosent i både 2015 og 2016, og sysselsettingen i petroleumsnær-

1.7 BNP Fastlands-Norge

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

ingen er redusert med 24 prosent siden 2014. I tillegg kommer lavere aktivitet i leverandørnæringene.

Det er nå forventninger om at veksten tar seg moderat opp. Arbeidsledigheten har avtatt fra sommeren 2016. Norges Bank og Statistisk sentralbyrå venter fortsatt fall i oljeinvesteringene i 2017 og en moderat økning i årene etter.

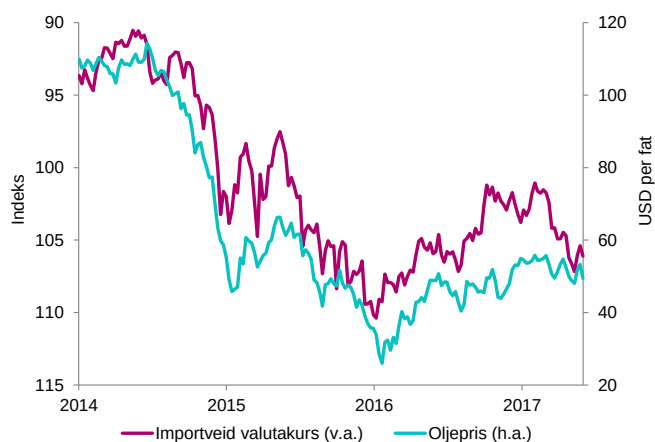
Ekspansiv finans- og pengepolitikk

Lave renter, svak krone og ekspansiv finanspolitikk har bidratt til å holde aktiviteten oppe i fastlands-økonomien.

Norges Bank nedjusterte i mars sin rentebane og signaliserte at styringsrenten vil holdes uendret nær ½ prosent det nærmeste året og deretter øke gradvis fra 2019. Nedjusteringen skyldtes overraskende lav nominell pris- og kostnadsvekst, mens den realøkonomiske utviklingen innenlands og hos handelspartnere isolert sett trakk rentebanen opp. Fortsatt lave renter vil kunne stimulere norsk økonomi framover, selv om realrentene skulle øke noe de neste årene.

Regjeringens forslag til justert handlingsregel for bruk av oljeinntekter innebærer at bruken over tid begrenses til 3 prosent av verdien av Statens pensjonsfond utland. Det trekkes i retning av at etterspørselsimpulsene fra finanspolitikken blir lavere framover enn den har vært de siste årene.

1.8 Valutakurs og oljepris

Kilde: Thomson Reuters

Store bevegelser i oljeprisen har de senere årene påvirket kronkursen, se figur 1.8. Kronen, målt ved den importveide valutakursindeksen, er ved utgangen av mai 2017 om lag 15 prosent svakere enn før oljeprisfallet i 2014. Svekkelsen av kronen har bedret konkurranseevnen til norske bedrifter betydelig de siste årene og moderert virkningene av oljeprisfallet.

Svak inntektsvekst har begrenset forbruksveksten ...

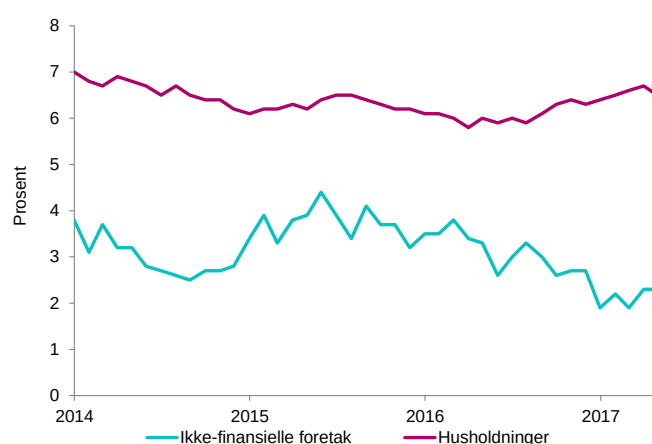
Husholdningenes konsum har utviklet seg svakt de siste årene, men veksten tok seg noe opp mot slutten av 2016. Den lave veksten i konsumet må ses på bakgrunn av avtakende lønnsvekst og et svakt arbeidsmarked. Lav rente har samtidig stimulert forbruket. Forventningsindikatorer for husholdningene tyder på at forbrukertilliten er på vei opp.

... samtidig som lave renter stimulerer kreditt- og boligmarkedet

Høy boligprisvekst og lav rente har stimulert boliginvesteringene, som økte kraftig gjennom 2015 og 2016. Byggearealstatistikken fra Statistisk sentralbyrå viser økt igangsetting av boliger i 2016 og hittil i 2017. Informasjon fra Boligprodusentenes Forening bekrefter den sterke utviklingen. Høy aktivitet i boligmarkedet er en viktig drivkraft i norsk økonomi.

Veksten i samlet kreditt har avtatt det siste året, men er fortsatt sterkere enn verdiskapingen i fastlandsøkonomien. Husholdningenes gjeld, som i hovedsak

1.9 Gjeldsvekst (tolvmånedersvekst, K2)

Kilde: Statistisk sentralbyrå

består av boliglån, har vokst sterkere enn husholdningenes inntekter i en årrekke, og gjeldsveksten har tiltatt siden sommeren 2016, se figur 1.9.

Moderate foretaksinvesteringer

Foretakenes gjeldsvekst har vært moderat. Det må ses i sammenheng med fallende investeringer i næringer som leverer til petroleumsnæringen, men også at øvrige næringsinvesteringer i Fastlands-Norge har vært lavere enn før finanskrisen. Som i mange andre land, har det vært ledig kapasitet i store deler av næringslivet. Gjennom Norges Banks regionale nettverk innhentes informasjon fra bedrifter i hele landet. Bedriftene venter om lag uendrede investeringer innenfor varehandel og noe reduserte investeringer i annen tjenesteyting de neste tolv månedene.

Økt aktivitet i det norske obligasjonsmarkedet

Etter flere år med lav emisjonsaktivitet, har aktiviteten i det norske obligasjonsmarkedet tatt seg opp. Risikopremier og misligholdsratene på foretaksobligasjoner har falt. Emisjonsaktiviteten har tatt seg opp både for høyrenteobligasjoner og for obligasjoner med god kredittverdighet. Bedrifter innen eiendomsdrift og skipsfart har alene stått for over halvparten av emisjonene av industriobligasjoner hittil i 2017. Innen seismikk, rigg og oljeservice preges markedet fremdeles av høye misligholdsratene etter oljeprisfallet i 2014.

KAPITTEL 2 RISIKOOMRÅDER

HUSHOLDNINGENES GJELD

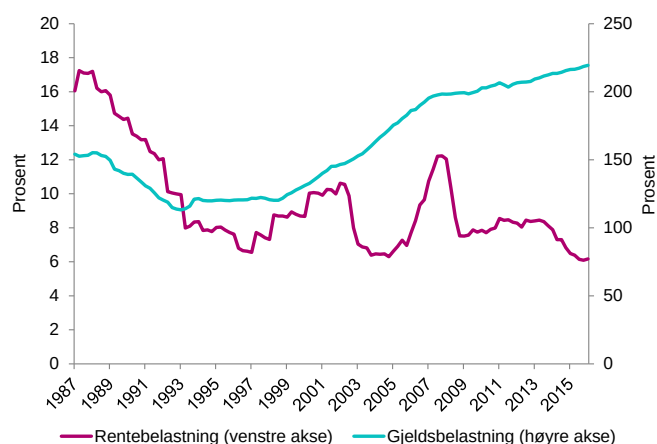
Fortsatt oppbygging av sårbarhet blant husholdningene

Norske husholdningers samlede gjeld i prosent av disponibel inntekt (gjeldsbelastning) har steget markant siden 1990-tallet, og var ved utgangen av 2016 på 219 prosent, se figur 2.1. Dette er historisk høyt, og høyt sammenlignet med andre OECD-land, se figur 2.2. Mens gjeldsbelastningen er noe redusert i mange OECD-land i løpet av de siste årene, har den fortsatt å øke for norske husholdninger. Det må ses i sammenheng med en gunstig konjunkturutvikling og svært lave renter, som har bidratt til sterk oppgang i boligpriser og boliginvesteringer. Stigende boligpriser gir eierne mulighet til å ta opp større lån med pant i bolig. Fra fjerde kvartal 1993 til fjerde kvartal 2016 økte husholdningenes brutto gjeld fra innenlandske kilder (K2) med 534 prosent, mens den disponible inntekten økte med 326 prosent. I 2016 økte husholdningenes innenlandske gjeld (K2) med 6,4 prosent, mens den disponible inntekten korrigert for aksjeutbytte økte med 4,3 prosent, slik at gjeldsbelastningen fortsetter å øke.

Renteøkningene i forkant av finanskrisen i 2008 bidro til at husholdningenes rentebelastning (renteutgifter i prosent av disponibel inntekt før betaling av renteutgifter) økte markert. Rentenedssettelsene som fulgte i kjølvannet av krisen, førte til nedgang i rentebelastningen. Ved utgangen av 2016 var husholdningenes rentebelastning 6,2 prosent. Det historisk høye gjeldsnivået innebærer at husholdningenes rentebelastning nå er svært følsom for økte renter. Likviditetsbelastningen av økte renter vil være betydelig, og behovet for finansiell konsolidering tilsvarende stort.

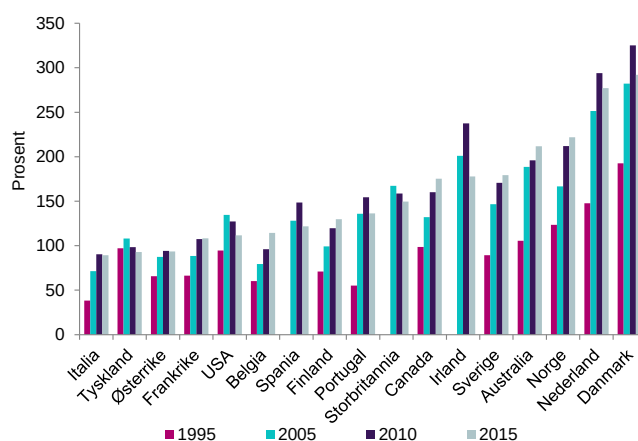
Lån til norske husholdninger er i stor grad gitt med pant i bolig. De siste årene har imidlertid husholdningenes låneopptak i form av usikrede lån med høy rente (forbrukslån) økt betydelig, og er

2.1 Husholdningenes gjelds- og rentebelastning

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

2.2 Husholdningenes gjeldsbelastning i utvalgte land

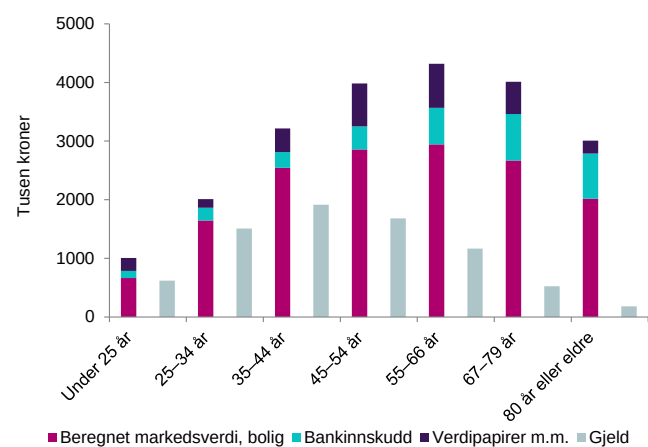

Kilde: OECD

høyere enn veksten i husholdningenes samlede gjeld. Ved utgangen av første kvartal 2017 var tolv måneders veksten 17 prosent. Forbrukslån utgjorde om lag 3 prosent av de samlede lånene til husholdningene på samme tidspunkt. Veksten i forbrukslån utgjorde nær 8 prosent av den samlede veksten i husholdningenes gjeld det siste året.

Økningen i forbrukslån gir grunn til uro. For mange husholdninger kommer opptak av forbrukslån i tillegg til annen gjeld, og kan påføre enkeltpersoner og husholdninger store belastninger. Målt i forhold til størrelsen på gjelden, er husholdningenes renteutgifter på forbrukslån vesentlig høyere enn renteutgiftene på deres samlede gjeld. Renteøkning eller arbeidsledighet vil føre til betydelig økt

2.3 Eiendeler og gjeld for husholdninger etter alder på hovedinntektstaker, gjennomsnitt per husholdning

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

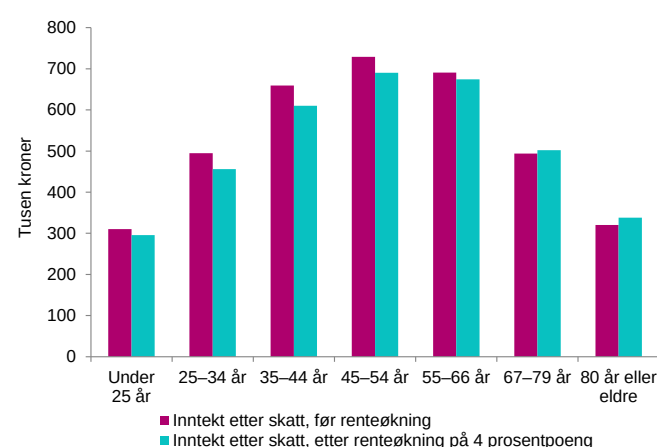
rentebelastning for mange husholdninger. Store forbrukslån vil forsterke husholdningenes finansielle konsolidering ved et økonomisk tilbakeslag.

Boligprisnedgang og renteøkning vil gi problemer for utsatte grupper av husholdninger

Både størrelsen på, og sammensetningen av, husholdningenes formue har betydning for husholdningenes sårbarhet. Dersom husholdningene har små eller lite likvide buffere, kan det oppstå problemer med å betjene gjelden selv ved et midlertidig inntektsbortfall. Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrås Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger utgjorde husholdningenes gjennomsnittlige bruttogjeld nær 1,3 millioner kroner ved utgangen av 2015, mens bankinnskudd og verdipapirfondsandeler, som er husholdningenes viktigste likvide buffere, i gjennomsnitt var 0,5 millioner kroner. Gjeld og likvide eiendeler er ujevnt fordelt mellom grupper av husholdninger, slik at de husholdningene som har høy gjeld, i liten grad har likvide buffere som kan brukes til å betjene gjelden i dårlige tider. Dette ble drøftet i rapporten Finansielle utviklingstrekk 2014.

I Finansielle utviklingstrekk 2016 ble effekten på husholdningene av et boligprisfall på 30 prosent og et verdipapirkursfall på 40 prosent drøftet med utgangspunkt i data for 2014. I analysene var

2.4 Virkning på husholdningenes inntekt etter skatt av renteøkning på 4 prosentpoeng, aldersfordelt, 2015

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

husholdningene inndelt etter alder på hovedinntektstaker og inntekt. Deler av disse analysene er oppdatert med data for 2015. Disse viser at ved en markant nedgang i boligpriser og verdipapirkurser, vil verdien av eiendelene bli mindre enn gjelden (negativ egenkapital) for store grupper av husholdninger. Dette vil særlig inntreffe i de yngre aldersgruppene, som har lånefinansiert kjøp av bolig og utdanning og har lite oppsparte midler, se figur 2.3. Lavere panteverdier øker risikoen for utlånstap i bankene. Av husholdningenes brutto innenlandske gjeld (K2) ved utgangen av 2016, var 85 prosent gjeld med pant i bolig. Finanstilsynets beregninger på data for 2015 viser at et boligprisfall på 31 prosent vil føre til at boligverdien blir mindre enn gjelden med pant i bolig for gruppen av husholdninger med hovedinntektstaker mellom 25 og 44 år. Beregningen er gjort under forutsetning om at 85 prosent av bruttogjelden til disse husholdningene er med pant i bolig som de selv eier. Disse gjennomsnittstallene skjuler betydelige forskjeller mellom ulike undergrupper av husholdninger. Mange husholdninger har vesentlig mer gjeld enn gjennomsnittet, og vil få lavere panteverdier enn gjelden ved langt lavere boligprisfall enn 30 prosent.

En markant renteøkning vil gi mange husholdninger vesentlig økte utfordringer med å betjene gjelden, og må forventes å føre til redusert konsumetterspørsel.

De yngste aldersgruppene, som har høy gjeld og lav inntekt, vil rammes hardest. Misligholdet av gjeld vil øke, og risikoen for utlånstap for bankene vil stige.

Rentenivået var på begynnelsen av 2000-tallet og i en periode etter finanskrisen i 2008 om lag 4 prosentpoeng høyere enn i begynnelsen av juni 2017. De oppdaterte analysene viser at en økning i gjelds- og innskuddsrenter på 4 prosentpoeng vil redusere inntekt etter skatt og rentebetaling i gjennomsnitt med mellom 7 og 8 prosent for gruppene av husholdninger med hovedinntektstaker mellom 25 og 44 år, se figur 2.4. Dette tilsvarer om lag én månedslønn. Husholdninger som har høyere gjeld enn gjennomsnittet vil komme dårligere ut.

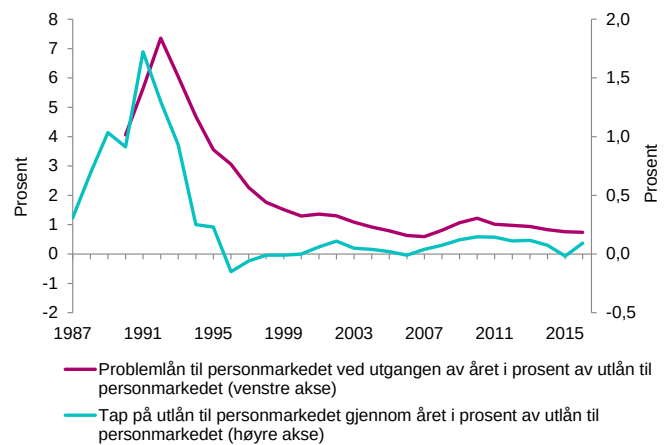
Risiko for betydelig økning i bankenes tap på utlån

Norske banker har tradisjonelt hatt lave tap på utlån til husholdningene. Bankenes samlede tap på utlån til personmarkedet fra 2000 til 2015 var i gjennomsnitt 0,07 prosent av brutto utlån til personmarkedet per år, se figur 2.5. I forkant av og under bankkrisen tidlig på 1990-tallet var utlånstapene betydelig høyere. Fra 1987 til 1993 var bankenes tap på utlån i personmarkedet i gjennomsnitt 0,99 prosent per år. Gjeldsordningsloven, som ble innført etter bankkrisen, kan føre til noe større tap nå enn på begynnelsen av 1990-tallet, særlig for usikrede kreditter.

En av erfaringene fra bankkrisen er at finansiell konsolidering blant husholdningene, som blant annet innebar nedgang i konsumetterspørselen på 3,3 prosent fra 1986 til 1989, bidro til en svak utvikling for deler av det norske næringslivet og store tap på bankenes utlån til foretakssektoren. Bankenes tap på utlån til bedriftsmarkedet fra 1987 til 1993 var i gjennomsnitt 4,4 prosent av brutto utlån til bedriftsmarkedet per år.

Både høyere gjeldsrenter og økt arbeidsledighet vil kunne føre til markert inntektsnedgang blant husholdningene. I temakapittelet analyseres utviklingen i bankenes tap på utlån i to ulike scenarioer for utviklingen i norsk økonomi. Stress-scenarioet innebærer blant annet økning i rentenivå og arbeidsledighet.

2.5 Bankenes problemlån* og tap på utlån til personmarkedet

* Problemlån er definert som misligholdte lån pluss lån som det er foretatt tapsavskrivninger på, men som ikke er misligholdt.

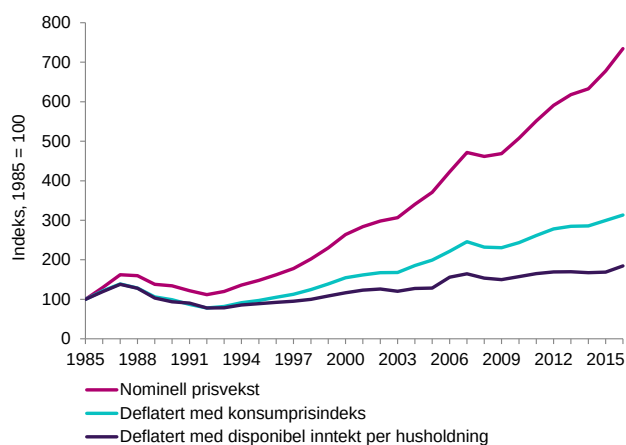
Kilde: Finanstilsynet

Tiltak fra myndighetene

Forventninger om vedvarende lave renter kan bidra til å holde veksten i boligpriser og gjeld høy også de nærmeste årene, slik at gjeldsbelastningen vil øke ytterligere. Finansdepartementet, Norges Bank og Finanstilsynet følger utviklingen i husholdningenes oppbygging av gjeld kontinuerlig, og vurderer jevnlig behovet for tiltak både mot utviklingen av risiko for finansiell ustabilitet og for opprettholdelse av et godt forbrukervern.

Finanstilsynets boliglånsundersøkelse høsten 2016 viste at låntakernes totale gjeld relativt til brutto inntekt i gjennomsnitt økte sterkt sammenlignet med tidligere år. Undersøkelsen indikerte også at bankene hadde lempet på kravet om betjeningsevne. Sammenlignet med året før ble det innvilget en større andel nedbetalingslån der låntaker ikke hadde tilstrekkelig inntekt til å betjene gjeld etter en renteøkning på 5 prosentpoeng og samtidig dekke normale utgifter til livsopphold. For rammekredittene var andelen uendret. Imidlertid var andelen nedbetalingslån som ble innvilget med høyere belåningsgrad enn 85 prosent, noe lavere enn tidligere år. Bankenes praksis for å yte lån med avdragsfrihet ble også strammet inn. Funnene i boliglånsundersøkelsen tyder på at husholdningene som tok opp nye lån i 2016, var blitt mer sårbare enn tidligere, og at dette særlig gjaldt yngre låntakere.

2.6 Utviklingen i boligpriser med ulike deflatorer

Kilder: Eiendomsverdi, Eiendom Norge, Finn.no og Statistisk sentralbyrå

I desember 2016 fastsatte Finansdepartementet ny boliglånsforskrift. Forskriften trådte i kraft 1. januar 2017 og skal gjelde fram til juni 2018. Forskriften innebærer en innstramming på flere punkter i forhold til tidligere forskrift av 15. juni 2015, se omtale av boliglånsforskriften i kapittel 5. Blant innstrammingerne i den nye forskriften er en eksplisitt restriksjon på kundens samlede gjeld i forhold til brutto inntekt (maksimalt fem ganger årsinntekt), og krav om avdragsbetaling på alle nedbetalingslån med belåningsgrad over 60 prosent, mot 70 prosent i tidligere forskrift.

Statistisk sentralbyrås statistikk "Banker og kredittforetak" viser at veksten i bankenes og kredittforetakenes utlån til husholdninger med pant i bolig i første kvartal 2017 var tilnærmet lik gjennomsnittet for samme kvartal i perioden 2013–2016. Veksten i husholdningenes samlede gjeld har også holdt seg høy de siste månedene. Det er mange faktorer som påvirker utviklingen i finansforetakenes utlån med pant i bolig, og det er foreløpig for tidlig å konkludere med hensyn til virkningen av den nye boliglånsforskriften.

Ifølge Norges Banks utlånsundersøkelse var husholdningenes etterspørsel etter banklån uendret fra fjerde kvartal 2016 til første kvartal 2017. Det rapporteres at bankene i samme periode strammet inn kredittpraksisen overfor husholdningene i hovedsak

som følge av endringen i boliglånsforskriften.

Forskriftskravet om at låntakers samlede gjeld ikke skal overstige fem ganger brutto inntekt, oppgis av bankene å være den viktigste faktoren bak innstramningen.

De største finansforetakene er pålagt kvartalsvis rapportering til Finanstilsynet om etterlevelse av boliglånsforskriften. Etter boliglånsforskriften har finansforetakene anledning til å innvilge lån som ikke oppfyller forskriftens hovedvilkår for inntil 10 prosent¹ av innvilgede lån hvert kvartal. Av rapporteringen for første kvartal 2017 framgår det at det er størst avvik fra bestemmelsen om at låntakers samlede gjeld ikke skal overstige fem ganger brutto årsinntekt. Dette gjelder særlig nedbetalingslån med pant i bolig i Oslo.

EIENDOMSMARKEDENE

BOLIGMARKEDET

Boligformue utgjør 2/3 av norske husholdningers samlede formue. Utlån med pant i bolig utgjør vel 50 prosent av bankenes totale utlån.

Bankenes finansieringsrisiko er i større grad enn tidligere knyttet til utviklingen i boligmarkedet. Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) utgjør en betydelig andel av bankenes markedsfinansiering og også en stor andel av bankenes likviditetsreserver. Et boligprisfall vil redusere verdien på boliglånsporteføljen og sikkerhetsmassen bak de utstedte obligasjonene. Dette vil kunne gjøre OMF-finansiering mindre tilgjengelig og dyrere, og svekke bankenes likviditetsreserver. For omtale av likviditeten i bankene, se kapittel 3.

Langvarig boligprisoppgang

Både nominelle og reelle boligpriser er historisk høye, se figur 2.6. Mye av veksten kan forklares med lav arbeidsledighet, sterk lønnsvekst og lave renter på boliglån og forventninger om fortsatt inntektsvekst, lav arbeidsledighet og lave renter i framtiden. I figuren er dette illustrert ved utviklingen i boligpriser deflatert med disponibel inntekt per husholdning.

¹ For Oslo er fleksibilitetskvoten 8 prosent, eventuelt 10 mill. kroner.

Denne boligprisindikatoren fanger opp både den sterke inntektsveksten til husholdningene og reduksjonen i rentenivået, og har en vesentlig mer moderat utvikling enn nominelle boligpriser og boligpriser deflatert med konsumprisindeksen.

Lav eiendomsbeskatning og forventninger om fortsatt prisvekst har bidratt til å gjøre eiendom til et fordelaktig investeringsobjekt både for profesjonelle og ikke-profesjonelle aktører. Dette har mest sannsynlig bidratt til å forsterke presset på boligprisene.

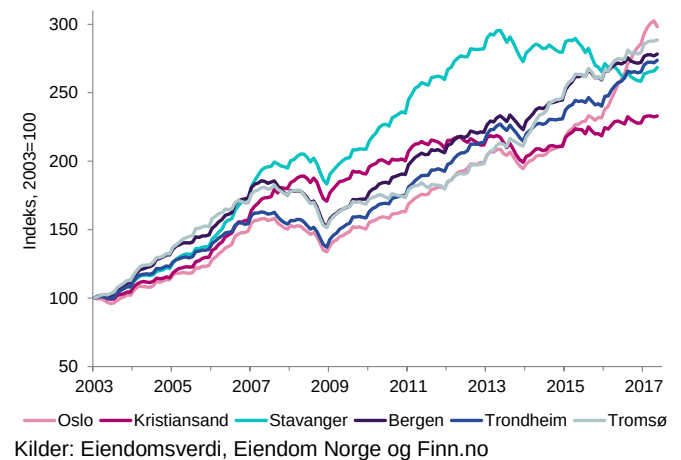
Nominelle boligpriser har økt kraftig fra begynnelsen av 2000-tallet i alle de største byene i Norge, se figur 2.7. De siste 3–4 årene har veksten vært særlig sterk i Oslo-området. I Stavanger-området økte prisene kraftig fram til sommeren 2014. Etter oljeprisfallet og nedgangen i aktivitetsnivået i oljerelaterte næringer har boligprisene falt noe.

Tegn til lavere veksttakt

Boligprisene økte betydelig i 2016, og prisene har fortsatt å vokse i 2017. Det er imidlertid tegn til noe lavere veksttakt, og tolv måneders veksten på landsbasis har falt. Ved utgangen av mai var den 8,3 prosent. Gjennom 2016 var prisveksten spesielt sterk i Oslo og Østlandsområdet, mens den var svakere i Stavanger og øvrige deler av Sørvestlandet. De siste månedene har prisveksten i Oslo-området avtatt. Hittil i 2017 har bruktboligprisene økt i alle de store byene.

Ifølge Boligprodusentenes Forening økte salget av nye boliger med 3 prosent i første kvartal 2017 sammenlignet med samme periode året før. Utviklingen i markedet for nye boliger reflekteres også i byggeaktiviteten. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at antall igangsatte boliger har økt de første månedene av 2017 sammenlignet med samme periode i 2016. Boliginvesteringene nærmer seg nå samme nivå som bedriftenes samlede investeringer i Fastlands-Norge. Befolkningsveksten har falt betydelig de siste årene som følge av lavere nettoinnvandring. Antall ferdigstilte boliger er nå høyere enn tilfanget av nye husholdninger på nasjonalt nivå. Mange prognosemakere legger vekt på at det økte boligtilbudet i kombinasjon

2.7 Utviklingen i regionale bruktboligpriser

med myndighetenes tiltak for å begrense veksten i utlån til boligformål vil dempe boligprisveksten framover. Dette kan bety at fortsatt økning i ubalanser dempes.

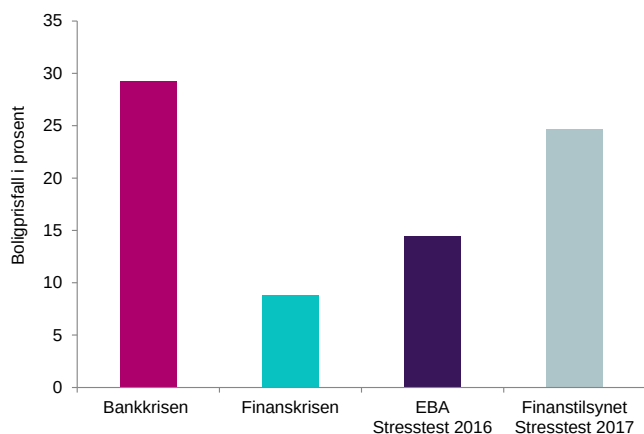
Økt risiko for korreksjon i boligmarkedet

Den kraftige veksten i boligpriser de senere årene kombinert med uvanlig lave utlånsrenter skaper høy usikkerhet om hva som er et bærekraftig prisnivå i boligmarkedet. En uventet renteoppgang, sviktende konjunkturer med økende arbeidsledighet og inntektsbortfall for husholdningene, eller et stemningsskifte i boligmarkedet kan føre til et kraftig prisfall.

Det er stor usikkerhet om hvor sterk en korreksjon i boligmarkedet kan bli. Det vil blant annet avhenge av hva som utløser fallet og hvor kraftig impulsene er. De senere årene har husholdningers kjøp av sekundærboliger og selskapers kjøp av bolig for utleie og investeringsformål ligget på et høyt nivå, spesielt i de store byene. Tall fra Skatteetaten for 2015 viste at om lag en tredel av boligene i flere bydeler i Oslo var utleieenheter. I andre store byer var andelen i enkelte områder over 20 prosent. Høy andel utleieenheter kan forsterke en korreksjon i boligmarkedet fordi slike investorer kan ønske å selge seg raskere ut enn boligeiere som selv bor i boligen.

Finanstilsynet gjennomfører årlige stresstester av norsk økonomi, se temakapittelet. I årets stresstest faller boligprisene med om lag 25 prosent akkumulert

2.8 Akkumulert fall i boligpriser (nominelle)

Kilde: Finanstilsynet og EBA

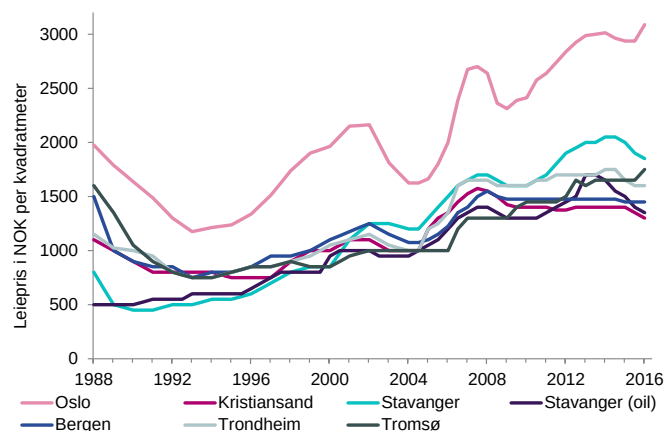
fram til 2021. Ved utgangen av stressperioden er prisnivået i basisbanen 50 prosent høyere enn i stressbanen. Rentenivået er svært viktig for boligprisene. Boligprisfallet i Finanstilsynets stresstester er noe mindre enn det akkumulerte fallet i boligpriser under bankkrisen (30 prosent) og noe høyere enn boligprisfallet for Norge i EBAs stresstest fra 2016, se figur 2.8.

Et boligprisfall kan få store konsekvenser

Et boligprisfall vil påvirke flere viktige makroøkonomiske størrelser. Det fører til reduserte boliginvesteringer, som igjen fører til lavere etterspørsel i Fastlands-Norge, redusert aktivitetsnivå i bedriftene og økt arbeidsledighet. Det er også grunn til å tro at lavere boligpriser bidrar til å redusere husholdningenes konsum, fordi husholdningene har fått redusert formue, som også trekker ned aktivitetsnivået.

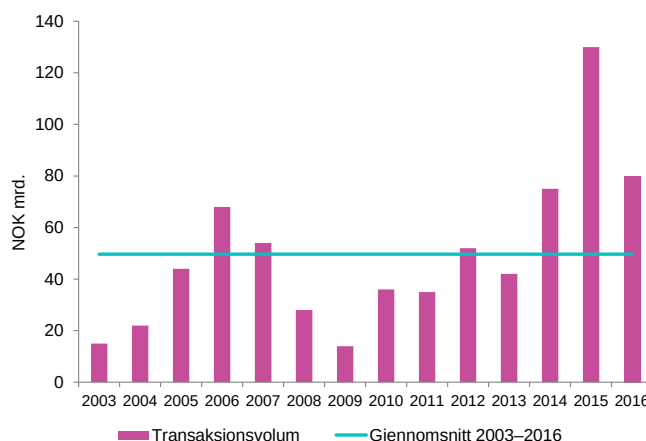
Det er nær sammenheng mellom veksten i husholdningenes gjeld og veksten i boligpriser. Boligpriser og kreditt virker mest sannsynlig gjensidig forsterkende både ved oppgang og nedgang. Økte boligpriser gir bankene grunnlag for å yte kreditt og for husholdningene å låne mer. Sett over tid har boligpriser og kreditt fulgt hverandre tett. Det kan imidlertid ta relativt lang tid fra et stress inntreffer til husholdningene genererer tilstrekkelig likviditet til å nedbetale gjeld. Høyere renter innebærer økte rentebetalinger som begrenser muligheten til å nedbetale gjeld.

2.9 Leiepriser på kontorlokaler i de største byene

Kilder: OPAK og Dagens Næringsliv

2.10 Eiendomstransaksjoner over 50 mill. kroner

Kilde: DNB Næringsmegling

NÆRINGSEIENDOM

Utlån til næringsseiendom utgjør mer enn 40 prosent av bankenes utlån til næringsmarkedet.

Livforsikringsforetak og pensjonskasser er store investorer i næringsseiendom. Erfaringer fra Norge og andre land viser at bankene taper mye på utlån til næringsseiendom i krisetider. Et høyt prisnivå innenfor deler av næringsseiendom øker sårbarheten knyttet til denne sektoren.

Konvertering av næringsbygg reduserer arealledigheten

Verdien av næringsseiendom avhenger blant annet av leiepriser og forventninger om framtidige leieinntekter. Leieprisene for kontorlokaler i de største byene har steget mye de siste årene. I Oslo var

leieprisene uendret for de fleste områdene i første halvår 2016, men gjennom det siste halvåret var tendensen stigende leiepriser, se figur 2.9. I Stavanger har leieprisene falt ytterligere, spesielt i områder dominert av oljerelatert næringsvirksomhet, mens de var uendret i Trondheim og Bergen.

Ifølge DNB Næringsmegling har arealledigheten i kontormarkedet i Oslo, Asker og Bærum falt fra 9 prosent høsten 2015 til 8,2 prosent våren 2017. Det ventes relativt lavt tilfang av nye arealer i 2017. Sammen med fortsatt høy konvertering av næringsseiendom til boligformål, venter DNB Næringsmegling at begrenset arealledighet vil bidra til å holde leieprisene oppe framover. I de andre store byene ventes det noe økt arealledighet og uendrete leiepriser. En negativ utvikling i boligmarkedet vil kunne begrense lønnsomheten og etterpørselen etter næringsseiendom for konvertering til boligformål. Dette vil isolert sett bidra til å øke arealledigheten og redusere leieinntekter og priser på næringsseiendom.

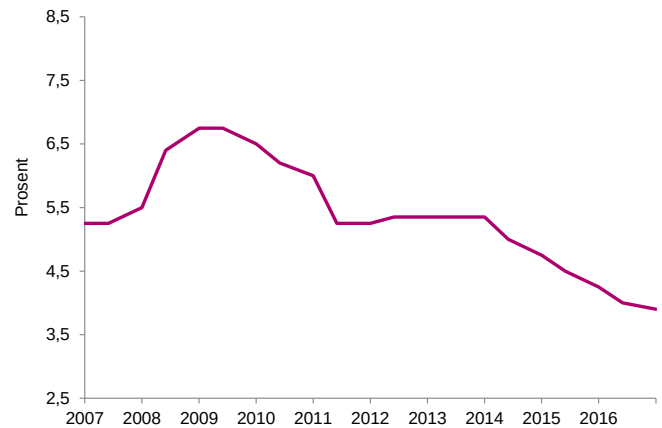
Høy omsetning av næringsseiendom

Omsetningen av forretningseiendommer tiltok betydelig gjennom 2015. Lavt rentenivå gjorde det mer attraktivt å investere i næringsseiendom med antatt lav risiko (sikre leieinntekter). I tillegg var utenlandske investorer i større grad enn tidligere aktive i det norske markedet. Ifølge tall fra DNB Næringsmegling sto utenlandske investorer for rundt 35 prosent av transaksjonsverdien i 2015. I 2016 var verdien av eiendomstransaksjoner over 50 millioner kroner om lag 80 milliarder kroner, se figur 2.10. Dette var også høyt i historisk perspektiv. Selv om omsetningen målt i kroner i 2016 var noe lavere enn året før, var antall transaksjoner høyere. Utviklere, tilretteleggere og internasjonale investorer utgjorde de største kjøpergruppene.

Næringsseiendom utsatt i en konjunkturedgang

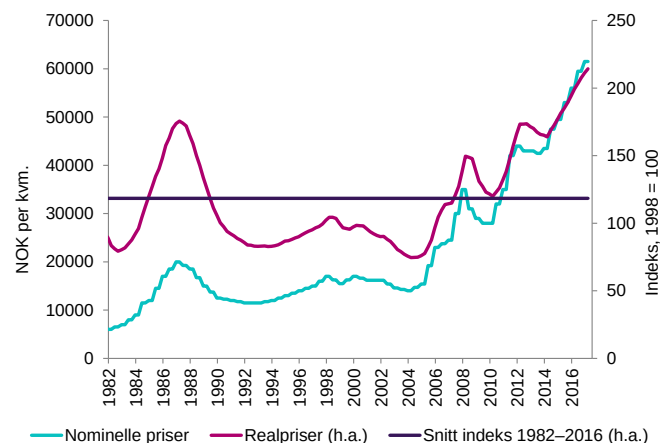
Lave finansieringskostnader og stor etterpørsel etter kvalitetseiendom har økt prisene på næringsseiendommer og presset direkteavkastningen på sentralt beliggende kontorbygg med lange leiekontrakter i Oslo-området betydelig ned de siste årene, se figur

2.11 Direkteavkastning på kontoreiendom i Oslo, sentral beliggenhet, høy standard

Kilder: OPAK og Dagens Næringsliv

2.12 Realpris (BNP-deflator) og nominell pris på kontoreiendom i Oslo. Sentral beliggenhet, høy standard

Kilder: OPAK, Dagens Næringsliv, Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

2.11. Ved inngangen til 2017 var direkteavkastningen på denne typen eiendom under 4 prosent. OPAKs avledede priser på kontoreiendom med sentral beliggenhet og høy standard i Oslo økte markert i 2016, både nominelt og deflatert med BNP, se figur 2.12. Tilfanget av utenlandske investorer har påvirket etterspørselen etter antatt sikre investeringsobjekter og presset prisene oppover.

Fordi prisene på næringsseiendommer avhenger av forventede framtidige leieinntekter og avkastningskravet til investorene, vil prisnivået falle dersom forventede leieinntekter reduseres og/eller avkastningskravet øker. Nivået på leieinntekter

avhenger av aktivitetsnivået i økonomien, og avkastningskravet avhenger av rentenivået og risikopremien knyttet til denne typen investeringer. Grunnleggende sett drives næringseiendomsprisene av mange av de samme faktorene som driver boligprisene. Mye av investeringene i næringseiendom er lånefinansiert, og det er derfor grunn til å tro at det også i dette markedet virker en finansiell akselerator. Økte priser gir bankene bedre sikkerhet for utlån og investorene grunnlag for økte låneopptak, som igjen gir høyere priser i en selvforsterkende spiral.

I perioder med fallende eiendomspriser har prisene på næringseiendom vist seg å falle betydelig mer enn boligprisene. Gjeldsbetjeningsevnen i foretak knyttet til eiendomsdrift har bedret seg noe de siste årene, men er i gjennomsnitt svakere enn gjennomsnittet for alle foretak. Historien har vist at disse foretakene er spesielt utsatt ved konjunktursvingninger. Redusert aktivitetsnivå og økt rente kan derfor påføre bankene betydelige tap på utlån til slike foretak, som erfart under bankkrisen.

INTERNASJONALE FORHOLD

Til tross for økende vekst i internasjonal økonomi er usikkerheten uvanlig stor

IMF har oppjustert prognosene for veksten i internasjonal økonomi i 2017, men påpeker samtidig at risikoen for lavere vekst er større enn for høyere vekst. Særlig gjelder dette på mellomlang sikt, der flere faktorer bidrar til usikkerheten. Globalisering har siden 1990-tallet bidratt til både høyere produksjon og økt produktivitet i verdensøkonomien, samtidig som mange er løftet ut av fattigdom gjennom arbeidsmigrasjon og ved at produksjon er flyttet fra industrialiserte land til framvoksende markeder. Mange arbeidsplasser har forsvunnet i industrilandene, godt hjulpet av teknologiske endringer. Utviklingen har derfor ikke gagnet alle, og ulikhetene har økt.

Svak økonomisk utvikling i kjølvannet av finanskrisen har forsterket de økende inntektsforskjellene i mange land. Dette har resultert i en voksende skepsis mot globalisering, særlig i USA og deler av Europa, med

krav om tiltak som skjermer innenlandsk industri og reduserer innvandringen. I verste fall kan dette utløse handelskrig, der ett land øker tollsatsene på import, og dette blir besvart av andre land.

Lavere internasjonal handel bidrar til lavere vekst

Alle analyser viser at nedgang i internasjonal handel bidrar til lavere vekst i internasjonal økonomi. OECD laget høsten 2016 en modellberegning for å se hva potensielle handelshindringer kunne føre til. Beregningene viser at alle land og regioner taper i form av lavere BNP. USA taper mer enn EU og Kina, og særlig amerikansk eksport blir hardt rammet.

Peterson Institute for International Economics (PIIE) i Washington DC har gjort ulike modellberegninger av redusert handel. Ett av scenariene er definert som handelskrig mellom USA og Kina. I modellen vil økte tollsatser slå ut i høyere inflasjon, som får den amerikanske sentralbanken til å heve rentene. Usikkerheten om framtidig utvikling øker, og aksjemarkedene faller. Sammen med oppgang i risikopremier på rentene, vil dette gi økte lånekostnader for bedrifter og husholdninger og dempe BNP-veksten.

Effektene av et slikt sjokk vil kunne spre seg til resten av verden gjennom to kanaler:

Handelskanalen – effektene vil kunne slå ulikt ut, men lavere vekst i USA og Kina vil gi negative effekter for øvrige deler av verdensøkonomien

Finanskanalen – høyere kredittrisikopåslag og fall i aksjemarkedene i USA brer seg til andre lands markeder

Det kan ikke utelukkes at sentralbanken lar være å øke renten som følge av at høyere tollsatser anses å gi midlertidige prisutslag og derfor ikke behøver å motvirkes med aggressiv pengepolitikk. De negative effektene på produksjonen kan også bli større enn anslått. En vesentlig usikkerhet som modellen trolig ikke fullt ut fanger opp, er betydningen av internasjonale verdikjeder der en stadig større del av internasjonal handel foregår gjennom leveranser internt i selskaper.

Hindringer på internasjonal handel kan utløse sårbarheter

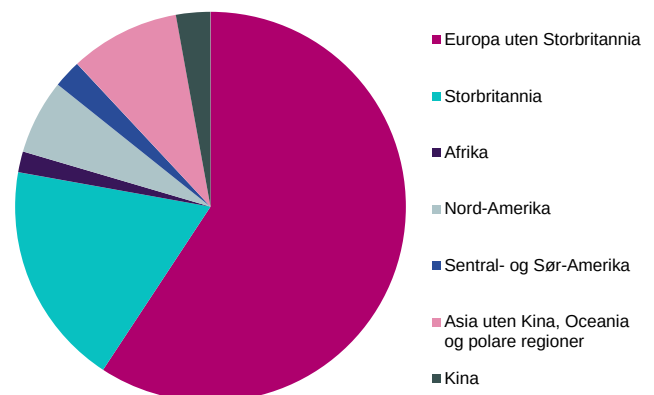
Det er nærliggende å anta at en situasjon der USA innfører tollsatser på import fra Kina vil bli besvart med tilsvarende satser fra kinesisk hold. Som vist i modellberegningene, vil høyere tollsatser bidra til lavere BNP-vekst. Gjennom handelskanalen vil nedgangen spre seg til andre land.

Som nevnt er det usikkert hva som skjer med rentene i en slik situasjon. Svakere vekst vil sannsynligvis medføre fortsatt lave renter som vil kunne forsterke de allerede eksisterende negative effektene med høy kredittvekst og fare for ubalanser i eiendomsmarkedene. Lavere aktivitet trekker i motsatt retning. Vedvarende lave renter utgjør en utfordring for bankene, både ved å presse inntjeningen samt fare for økt kredittrisiko gjennom for høy gjeld i bedrifter og husholdninger. For forsikringsforetakene er langvarig lav rente vanskelig å håndtere som følge av avkastningsgaranti på store deler av forpliktelsene.

Som PIIE påpeker, kan en situasjon der USA øker tollsatsene også føre til at sentralbanken hever renten for å motvirke inflasjon. Erfaring har vist at når rentene øker i USA, vil ofte kapital strømme ut av framvoksende økonomier. Dette skaper betydelig uro i finansmarkedene med valutakursendringer og renteoppgang i framvoksende land. Voksende uro bidrar også til økt usikkerhet og høyere risikopåslag, slik en sist så vinteren 2016. Da ble det reist tvil om bærekraften i Kinas økonomi, som utløste fall i aksjemarkedene og renteoppgang.

Et nytt internasjonalt tilbakeslag kan gi betydelige problemer for land med en banksektor preget av høyt mislighold og lav inntjening. Særlig vanskelig kan det bli dersom risikopåslagene på rentene samtidig øker vesentlig, noe en tidligere har erfart når usikkerheten rundt den økonomiske utviklingen og finansielle stabiliteten øker. Både kreditt- og likviditetsrisikoen i bankene vil da øke.

2.13 Norsk eksport fordelt på regioner og land i 2015

Kilde: Statistisk sentralbyrå

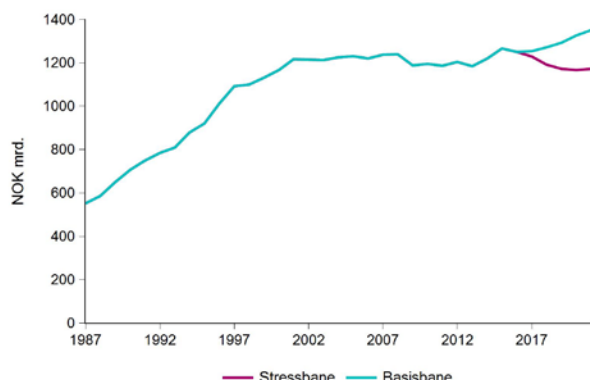
Arven fra finanskrisen er fortsatt en tung bær i flere land

Verdensøkonomien ser ut til å være på vei ut av lavkonjunkturen, men dette kan snu dersom økte tollsatser fører til nedgang i internasjonal handel.

Det er betydelige sårbarheter i internasjonal økonomi, der flere land fortsatt er preget av etterdønningene etter den internasjonale finanskrisen i 2008. Mange land, både i EU og blant framvoksende økonomier, har fortsatt høy offentlig og privat gjeld. Lav BNP-vekst og høy arbeidsledighet i de fleste av disse gjeldstyngede landene har så langt gjort det vanskelig å nedbetale gjelden. Samtidig sliter store deler av banksektoren i EU med høyt mislighold og lav inntjening. Til tross for nedgang de siste to årene, var vel 5 prosent av utlånene fra bankene i euroområdet misligholdt ved utgangen av tredje kvartal 2016. Misligholdet var særlig høyt for lån til næringseiendom samt til små og mellomstore bedrifter; henholdsvis 19 og 18 prosent. Demping av oppsvinget som nå synes å være i emning, vil forlenge perioden med nedbetaling av gjeld i husholdninger og foretak, og nødvendige strukturelle endringer i banksektoren i euroområdet vil forsinkes.

Større politisk usikkerhet utgjør også en økonomisk sårbarhet gjennom uforutsigbarheten som følger med.

2.14 Eksport, basis- og stressbane i stresstest

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

Internasjonal nedgang vil ramme norsk økonomi

Et internasjonalt tilbakeslag kan ramme norsk økonomi både gjennom handelskanalen og finanskanalen.

Lavere internasjonal vekst demper norske eksport. Eksporten utgjorde 34 prosent av BNP i 2016, en nedgang på 5 prosentpoeng fra 2014. Dette skyldes fallet i oljeprisen sommeren 2014 og vedvarende lave oljepriser siden. Med de ringvirkningene som eksportsektoren har i norsk økonomi, er det en betydelig del av produksjonen som rammes av lavere internasjonal handel og lavere priser på viktige varer.

Som det framgår av figur 2.13, går rundt 80 prosent av norsk eksport til Europa. Storbritannia er vår største handelspartner og mottok 18 prosent av eksporten i 2015. Selv uten andre handelshindringer, vil norsk eksport bli påvirket av Brexit. Det kan ta tid før en ny handelsavtale mellom Norge og Storbritannia er på plass. Siden Norge hovedsakelig eksporterer olje og gass til Storbritannia, vil imidlertid en del av disse produktene trolig kunne selges på verdensmarkedet.

Figuren viser også at Kina mottok under 3 prosent av norsk eksport i 2015. Utviklingen i landet har likevel vesentlig betydning ved at den store importen av råvarer til Kina påvirker prisen for viktige norske eksportvarer, herunder olje og metaller.

Nedgang i handelen med påfølgende lavere vekst i internasjonal økonomi vil ramme deler av norsk

næringsliv. Eksportbedrifter vil rammes direkte av nedgang i etterspørselen. Lavere aktivitet vil trolig bidra til høyere arbeidsledighet, som reduserer etterspørselen fra husholdningene. Gjennom lavere forbruk vil dette kunne spres til forbruksnæringer. De negative effektene vil trolig senke bedriftsinntektene, og sårbare foretak vil kunne få problemer med gjeldsbetjening og påføre norske banker tap.

Økte rentepåslag kan utløse sårbarhetene i norsk økonomi

Økte risikopåslag internasjonalt vil trolig smitte til norske renter og gjøre det vanskeligere for husholdningene og bedriftene å betjene gjelden. Smitte fra internasjonal økonomi gjennom finanskanalen vil derfor kunne bidra til økt kredittrisiko i norske banker. Samtidig vil likviditetsrisikoen kunne øke gjennom dyrere og vanskeligere finansiering i internasjonale kapitalmarkeder.

Norske banker har samlet sett høy andel markedsfinansiering. En stor andel av dette er obligasjoner med fortrinnsrett (OMF), som utstedes med sikkerhet i boliglån. Norske bankers finansieringsrisiko er derfor i større grad enn tidligere knyttet til utviklingen i boligmarkedet. Om lag 60 prosent av norske bankers markedsfinansiering er gjeld til utlandet, som gjør dem sårbare for uro i internasjonale finansmarkeder. Norske banker har imidlertid likviditetsreserver som sikrer at de klarer å innfri sine forpliktelser i en kortere periode med markedsstress. En forholdsvis høy andel stabil finansiering bidrar også til å redusere likviditetsrisikoen i et lengre perspektiv. Se kapittel 3 for omtale av bankenes likviditetsrisiko.

I stresstesten av norske banker er et scenario med smitte gjennom både handels- og finanskanalen analysert, se temakapittelet. Finanstilsynets modellberegninger viser at fall i den internasjonale markedsveksten kan føre til betydelig nedgang i norsk eksport, se figur 2.14. Beregningene viser også at en kombinasjon av lavere markedsvekst internasjonalt og økte risikopåslag på rentene vil øke andelen problemlån både i person- og bedriftsmarkedet i norske banker.

FINANSIELL TEKNOLOGI (FINTECH)

FinTech (Financial Technology) er en samlebetegnelse som brukes om teknologisk innovasjon i finanssektoren samt om foretak som tar i bruk moderne teknologi i finansielle tjenester.

Mulighetene ved FinTech er mange og gjerne klarere beskrevet enn risikobildet, som ikke er like synlig og definerbart før de nye produktene og tjenestene har blitt benyttet en viss tid.

Teknologisk innovasjon i finanssektoren er strengt tatt ikke et nytt fenomen. Norsk finansnæring har "utøvd" FinTech siden næringen tok i bruk IT-teknologi i sine driftsløsninger.² Norge er blant landene som har en moderne og effektive teknologi i finansnæringen. Imidlertid øker antallet nye initiativer innenfor finansiell innovasjon nå i et raskt tempo. Det i seg selv kan medføre en potensiell risiko. Ved å analysere potensielle risikoer, vil finansforetakene og myndighetene være bedre forberedt dersom finansiell innovasjon medfører en rask endring i strukturen i finansmarkedet.

Muligheter

Bruk av teknologi kan forbedre stabiliteten i det finansielle systemet ved å bidra til økt effektivitet, diversifisering, risikospredning og mer transparens. Teknologisk innovasjon reduserer kostnadene forbundet med datainnhenting, lagring og behandling, og øker effektiviteten i finansiell tjenesteyting. Bruk av nye teknologiske løsninger kan bidra til høyere produktivitetsvekst enn i næringer hvor viljen og evnen til digitalisering er mindre.

Digitaliseringen av finanssektoren kan endre kjerneområdene i foretakenes virksomhet og føre til nye inntektsmuligheter. Ny tilgjengelig teknologi gir mer moderne tjenester og bedret brukervennlighet, og kan gi billigere tjenester til forbrukerne. Samtidig bidrar økt bruk av teknologi til at etterspørselen etter arbeidskraft og kompetanse endres. Nye aktører og nye forretningsmodeller kan gi et mer diversifisert og

robust marked for finansielle tjenester, som igjen kan bidra til bedre risikospredning.

Potensielle risikoområder

Teknologisk innovasjon kan gi fordeler til den aktøren som først kommer til markedet med nye finansielle tjenester. Det kan gi en såkalt "winner-takes-all"-effekt og økt konsentrasjonsrisiko. Dersom tilpasningene skjer raskt, medfører det at markedsaktørene vil ha begrenset med tid til å håndtere og analysere tilknyttede risikoer. Rask innføring av ny teknologi øker også risikoen for feil og mangler.

Digitalisering kan medføre økt operasjonell risiko. Det kan være komplisert og ressurskrevende for foretakene å integrere nye applikasjoner i et eldre og komplekst IT-system. Feil i IT-systemene er til en viss grad uunngåelig, men forstyrrelser i tjenestene kan ha uheldige konsekvenser for forbrukerne og økonomien som helhet. Foretakenes bruk av skyløsninger (utkontraktering) som tilbys av store tjenesteleverandører som eksempelvis Amazon, Google og Microsoft, øker. Det kan skape nye og ukjente risikoer som kan være utfordrende å vurdere og kontrollere. Foretakene må likevel inneha tilstrekkelig kompetanse om de utkontrakterte tjenestene, ettersom foretaket selv har ansvaret for egen infrastruktur.

Teknologisk risiko i form av datakriminalitet eller nedbrytning av infrastruktur ble av World Economic Forum definert som en av de ti største risikofaktorene i den globale økonomien i 2015.³ Internett-risiko (cyber risk) er hovedsakelig knyttet til ondsinnede, kriminelle angrep hvor angriperne forsøker å ødelegge eller skade tjenesten, eller utnytte sårbarheter for andre formål. Kunstig intelligens (AI) kan benyttes av kriminelle for å innhente informasjon om hvordan kunder utfører sine transaksjoner og kan deretter benyttes i målrettede angrep.

Bruken av store datamengder, såkalt big data, har økt i omfang i finanssektoren. Slike data har betydelig økonomisk verdi, og behandling av slike enorme mengder data om forbrukere, produkter og

² [Finanstilsynets ROS-analyse 2016 om finansforetakenes bruk av IKT](#)

³ [WEF: Global Risks 2015](#)

transaksjoner er blant byggesteinene i mange FinTech-initiativer. Bruken av store datamengder setter høyere krav til forbrukervern. Feil i applikasjoner eller i driftsoperasjoner kan medføre at kundedata blir ufrivillig eksponert og øker misbruksmulighetene. Finanstilsynet vil legge vekt på at foretakene tar sikkerhet for kundene på alvor og sikrer kundenes data mot deling uten samtykke eller at de kommer tredjepart urettmessig i hende.⁴

Regulatorisk arbeid

Regelverket bør ikke være til hinder for teknologisk innovasjon i finansielle tjenester, men det må samtidig legges vekt på beskyttelse av forbrukere og hensynet til finansiell stabilitet. Flere land har iverksatt tiltak for å gjøre det enklere for innovative foretak å etablere ny virksomhet. Regulatoriske sandkasser er et konsept som innebærer at aktørene får teste ut nye forretningsideer før de må tilfredsstille de regulatoriske kravene som aktøren ellers ville stått overfor i det åpne markedet. Det er ikke etablert noen regulatorisk sandkasse i Norge, men Finanstilsynet bistår FinTech-virksomheter med veiledning både når det gjelder regelverk og når det gjelder de planlagte tjenesteløsningene. Finanstilsynet tar sikte på å etablere en egen informasjonsside rettet mot FinTech-virksomhet høsten 2017. Regulering av nye aktører, produkter og tjenester innenfor finansiell teknologi diskuteres også i internasjonale fora som EU og OECD. For å få innspill til det videre arbeidet med FinTech, sendte EU-kommisjonen i mars 2017 ut en høring om teknologi og dens innvirkning på den europeiske finanssektoren.⁵

⁴ [Finanstilsynets ROS-analyse 2016 om finansforetakenes bruk av IKT](#)

⁵ [European Commission: Public consultation on FinTech](#)

DEL II FINANSFORETAKENE

KAPITTEL 3 BANKER

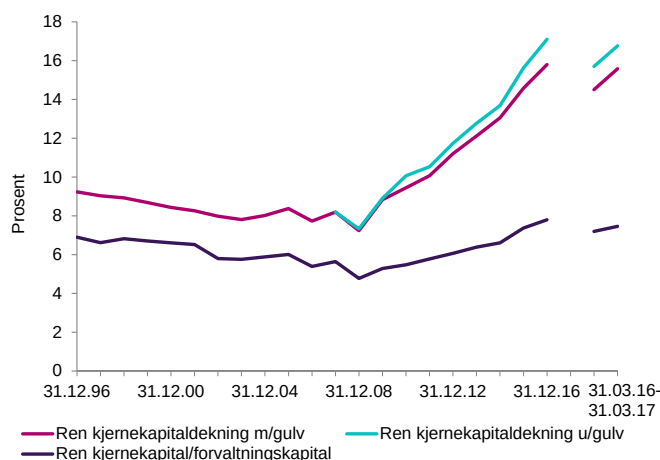
Bankenes soliditet er bedret i årene etter den internasjonale finanskrisen. Utfordringene for oljerelaterte næringer har så langt ikke ført til økte utlånstap på eksponeringer mot andre næringer. Dersom usikkerheten innen oljerelaterte næringer vedvarer, kan dette likevel føre til høyere kredittrisiko også for andre kundesegmenter, med negative konsekvenser for inntjening og soliditet. Både bankenes likviditetsreserver og andelen langsiktig finansiering har økt de siste årene. Bankene er likevel sårbare for uro i internasjonale finansmarkeder. Langvarig høy vekst i boligprisene i Norge har økt bankenes sårbarhet for utviklingen i boligmarkedet, også som følge av at en betydelig andel av finansieringen gjøres ved bruk av obligasjoner med fortrinnsrett.

SOLIDITET

ØKT SOLIDITET SIDEN FINANSKRISEN

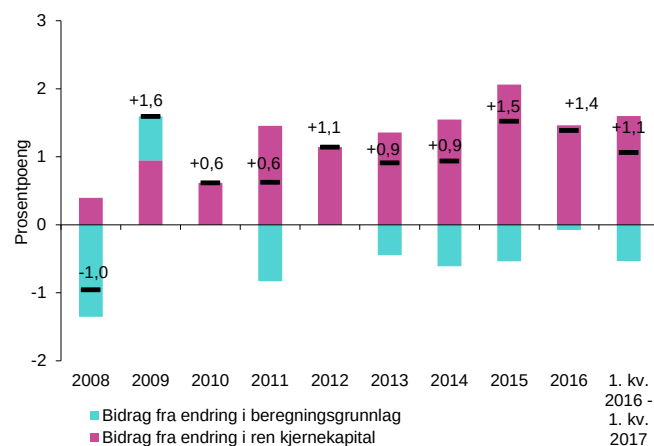
Norske banker har i årene etter finanskrisen styrket soliditeten. Samlet for norske banker var ren kjernekapitaldekning, som er kapital med høyest kvalitet, i underkant av 16 prosent per 31. mars 2017. Ved utgangen av 2008 var ren kjernekapitaldekning i overkant av 7 prosent. Bankenes soliditet er styrket hovedsakelig gjennom tilbakeholdte overskudd, se figur 3.2. I samme periode har bankenes samlede balanse ekspandert betydelig, men dette har ikke resultert i en tilsvarende økning i beregningsgrunnlaget, se figur 3.3. Dette skyldes i hovedsak to faktorer: De større bankene har tatt i bruk interne modeller (IRB-modeller) for å beregne kapitalkrav for ulike typer risiko, noe som har redusert gjennomsnittlige risikovekter for disse bankene, se omtalen av IRB-modeller. Samtidig har sammensetningen av bankenes balanse endret seg, slik at bankene nå har en høyere andel aktiva med lavere risikovekter. Dette gjelder særlig for utlån med pant i bolig, hvor bankene har hatt en svært høy vekst de siste årene.

3.1 Ren kjernekapitaldekning i norske banker/bankkonsern

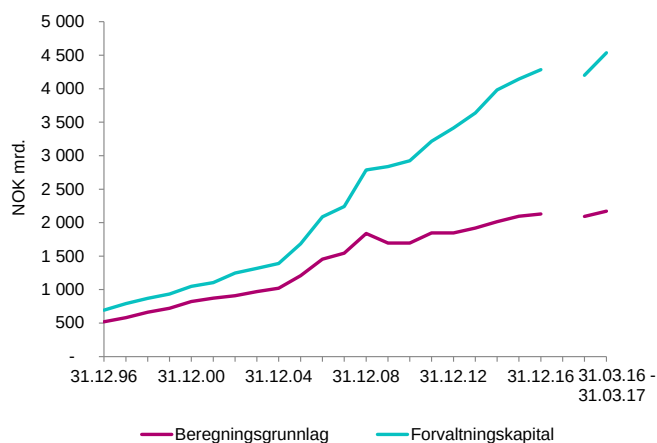
Kilde: Finanstilsynet

3.2 Endring i kapitaldekning i norske banker/bankkonsern

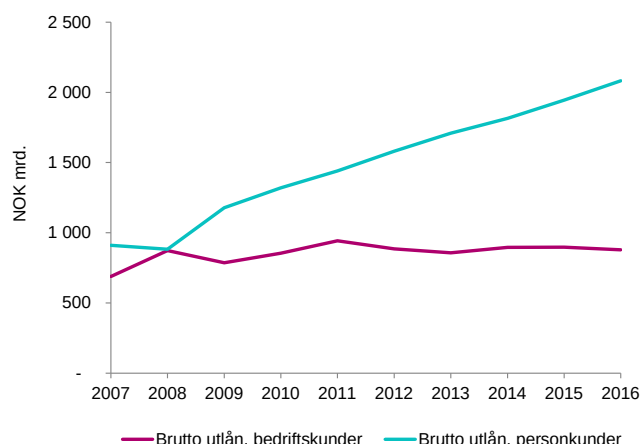
Kilde: Finanstilsynet

3.3 Utvikling i forvaltningskapital og beregningsgrunnlag for norske banker/bankkonsern

Kilde: Finanstilsynet

3.4 Utviklingen i lån til bedrifter og personkunder i norske banker

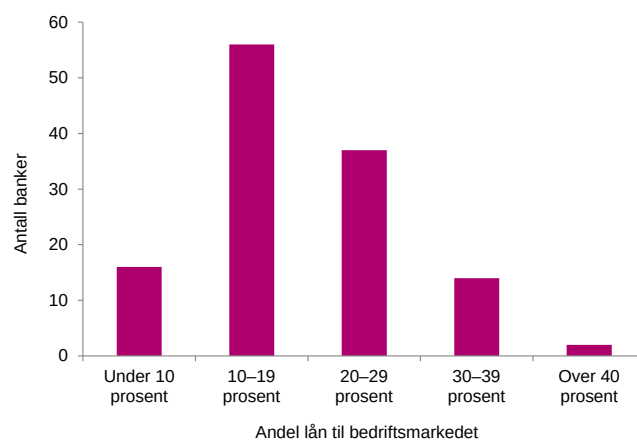
Tall for morbank inkludert boliglån overført til eller formidlet av OMF-foretak samt lån til utenlandske kunder. Kilde: Finanstilsynet

For å motvirke at lave risikovekter skal svekke kredittinstitusjonenes soliditet, er det med virkning fra 30. juni 2017 innført krav til uvektet kjernekapitalandel. I beregningen av denne indikatoren skal det ikke anvendes risikovekter på balansepostene, og eksponeringer utenfor balansen medregnes etter nærmere bestemte regler. Telleren i brøken består av ren kjernekapital pluss hybridkapital (fondsobligasjoner). Minstekravet til uvektet kjernekapitalandel i kredittinstitusjoner er 3 prosent, med krav til en tilleggbuffer for banker på 2 prosent samt en buffer for systemviktige banker på 1 prosent. Per 31. mars 2017 var uvektet kjernekapitalandel samlet for norske banker 7,3 prosent. Ren kjernekapital relativt til forvaltningskapital samlet for norske banker var 7,5 prosent. Som figur 3.1 viser, har norske banker styrket soliditeten også målt ved ren kjernekapital som andel av forvaltningskapital. Denne økningen er betydelig svakere enn økningen i ren kjernekapitaldekning.

ØKENDE EKSPONERING MOT PERSONMARKEDET

I de senere årene har bankene økt sin eksponering i personmarkedet (PM), mens veksten i bedriftsmarkedet (BM) har vært svakere, se figur 3.4. Fortsatt sterk kredittvekst i PM vil gi økt eksponering mot boligmarkedet. Samtidig vil økende OMF-finansiering knytte bankenes finansieringsrisiko enda tettere til boligmarkedet, se omtalen av bankenes

3.5 BM-lån relativt til totale utlån i norske banker per 31. desember 2016

Tall for morbank inkludert boliglån overført til eller formidlet av OMF-foretak samt lån til utenlandske kunder. Kilde: Finanstilsynet

likviditetsrisiko. Erfaringene fra bankkrisen på 1990-tallet viste at et tilbakeslag i økonomien ga betydelige økte direkte kredittap i PM.⁶ Samtidig førte konsolidering i husholdningene til redusert inntjening i bedrifter, som igjen bidro til svært høye tap i BM. Dersom disse mekanismene gjentar seg ved neste tilbakeslag i økonomien, vil den største kredittrisikoen ligge hos banker med en høy andel lån til BM.

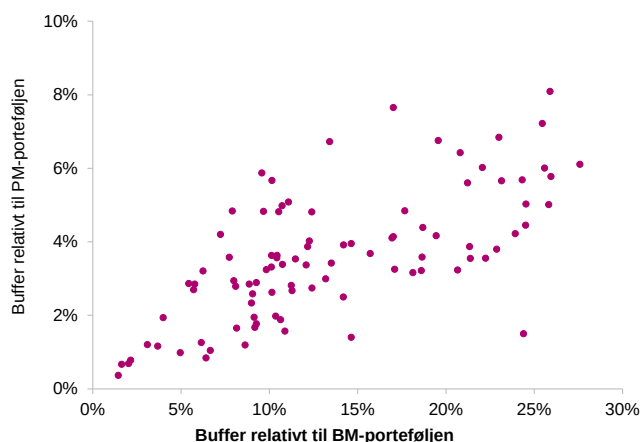
De fleste norske banker har en overvekt av lånene sine til PM, se figur 3.5. Det er primært de mindre bankene som har en svært høy andel av lånene sine til PM. De større bankene har en andel lån til BM relativt til totale lån til kunder på mellom 30 og 40 prosent. Per 31. desember 2016 var det kun to norske banker som hadde en andel lån til BM relativt til totale utlån på mer enn 40 prosent.

Bankenes sårbarhet for tilbakeslag i økonomien er illustrert i figur 3.6. Figuren viser hvor store tap i PM- og BM-utlånsporteføljene bankene er i stand til å håndtere i hvert av segmentene isolert sett, før banken faller under regulatoriske krav til kapitaldekning.⁷

⁶ Lov om frivillig og tvungen gjeldsordning for privatpersoner kom først i 1992. Ordningen vil, alt annet likt, kunne gi noe høyere utlånsrapport til personkunder.

⁷ Figuren viser bankenes buffer av ren kjernekapital til det regulatoriske kravet sammenlignet med totale utlån til henholdsvis PM og BM. Andre faktorer som vil påvirke bankenes evne til å

3.6 Buffer ren kjernekapital til regulatorisk krav* relativt til utlånsporteføljene per 31. desember 2016

* Inkludert pilar 2-påslag for banker som har fått vedtak per 31. desember 2016. Kilde: Finanstilsynet

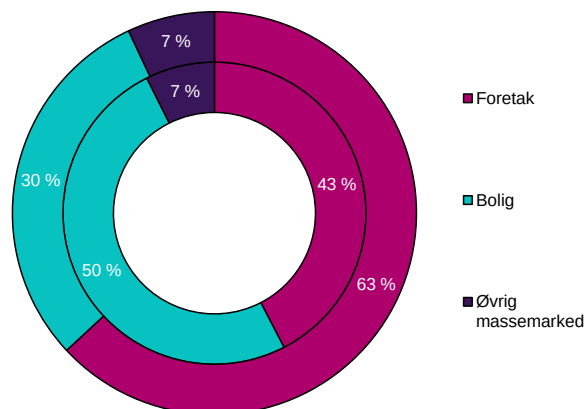
Figuren viser med andre ord ikke hvilke kombinasjoner av tap i PM- og BM-porteføljene bankene er i stand til å håndtere. Det er store forskjeller på hvor godt bankene er i stand til å håndtere økte utlånstap i de forskjellige segmentene, men generelt er bankene rustet til å tåle betydelig økte tap uten å falle under regulatoriske krav til ren kjernekapitaldekning. Dette er i samsvar med resultatene fra stresstesten presentert i temakapittelet, der majoriteten av bankene oppfyller kravet til ren kjernekapitaldekning gjennom de første årene av stressperioden.

IRB-MODELLER

Ti norske banker har fått tillatelse fra Finanstilsynet til å benytte interne modeller (IRB) for å beregne kapitalkrav for kredittrisiko for hoveddelen av sine utlånsporteføljer. Bankene benytter egne modeller til å estimere risikoparametere som misligholds sannsynlighet (PD) og tapsgrad ved mislighold (LGD). Modellene beregner risikovekter etter en formel som følger av kapitaldekningsregelverket. For foretakslån skilles det mellom grunnleggende IRB, som omfatter egne estimater for misligholds sannsynlighet, mens tapsgraden er fastsatt i regelverket, og avansert IRB, der bankene også benytter egenestimerte tapsgrader.

håndtere tap, som for eksempel løpende inntjening, er ikke hensyntatt.

3.7 Fordeling av engasjementsbeløp (EAD, innerst) og beregningsgrunnlag (ytterst) på kategori – IRB-porteføljer

Kilde: Finanstilsynet

Figur 3.7 viser fordelingen av engasjementstyper (målt ved eksponering ved mislighold, EAD) og tilhørende risikovektet beregningsgrunnlag for bankenes IRB-porteføljer. Figuren viser at selv om foretakslån utgjør en mindre del av bankenes utlån enn boliglån, står de for en langt større del av beregningsgrunnlaget. Forskjellen skyldes at utlån til foretak gjennomgående har høyere risikovekt enn boliglån – både i IRB- og standardmetoden. IRB-modellenes effekt på beregningsgrunnlaget begrenses ved IRB-bankenes beregningsgrunnlag ikke kan bli lavere enn 80 prosent av beregningsgrunnlaget under Basel I ("Basel I-gulvet").

Vurderinger av nivået på risikoparametere og -vekter er en viktig del av Finanstilsynets behandling av IRB-søknader. Finanstilsynet har ved flere anledninger stilt vilkår om oppkalibrering av modeller. Dette gjelder særlig modeller for tapsgrad, hvor svakt datagrunnlag gjør det vanskelig å fastsette og validere estimatene, bl.a. fordi estimatene skal reflektere nedgangstid. Finanstilsynet følger også opp IRB-tillatelsene gjennom løpende overvåkning av parameterverdiene som framgår av bankenes rapportering til Finanstilsynet, årlige stedlige tilsyn og annen dialog med bankene.

Finanstilsynet har observert betydelig fall i flere bankers risikovekter i forhold til nivået som var lagt til grunn i søknadsbehandlingen. Fra bankenes side begrunnes disse reduksjonene i hovedsak med at

lavere risiko i porteføljen og bedre måling av risiko medfører lavere estimater for tapsgrad.

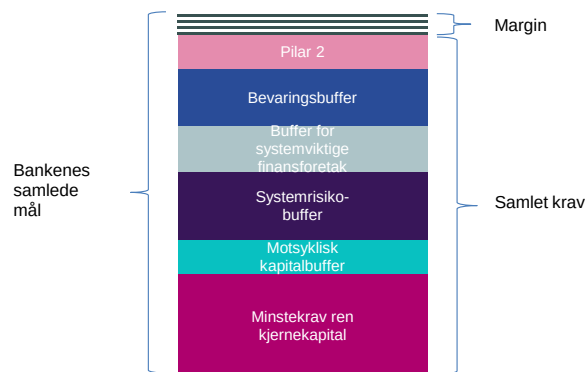
Finanstilsynet finner ikke at fallet i risikovekter er underbygget av tilsvarende fall i risiko. For å bidra til forsvarlige modeller og risikomåling, har derfor Finanstilsynet pålagt flere banker å oppkalibrere sine tapsgradsmodeller. Siden det nevnte Basel 1-gulvet binder for de aktuelle bankene, påvirkes ikke den rapporterte kapitaldekningen.

SREP

Et finansforetak skal til enhver tid ha oversikt over, og med jevne mellomrom vurdere, hvilke risikoer som er knyttet til virksomheten. Foretaket skal til enhver tid ha ansvarlig kapital som er forsvarlig ut fra risikoen ved og omfanget av den virksomhet foretaket driver. CRD IV-direktivet stiller krav til foretakenes egenvurdering av risiko og kapitalbehov (ICAAP – Internal Capital Adequacy Assessment Process). Direktivet stiller også krav til at tilsynsmyndighetene regelmessig skal vurdere foretakenes egenvurdering (SREP – Supervisory Review and Evaluation Process). Det følger av direktivet at tilsynsmyndighetene etter SREP-gjennomgangen kan stille krav om tilpasninger i virksomheten eller kapital utover minste- og bufferkravkravene i pilar 1 i form av pilar 2-krav.

Finanstilsynets vurdering tar utgangspunkt i bankenes ICAAP og ordinær periodisk innrapportering av data, samt vurderinger foretatt i forbindelse med stedlige tilsyn. På bakgrunn av en vurdering av foretakets forretningsmodell og strategi, foretakets overordnede virksomhetsstyring og styrings- og kontrollsystemer, vurderes kredittrisiko, konsentrasjonsrisiko, markedsrisiko, operasjonell risiko, likviditets- og finansieringsrisiko og andre risikoer som er vesentlige for det enkelte foretak, herunder omdømmerisiko. Pilar 1-kravet, inklusive effekter av gulvregler, er et minimum for kapitalkravet for kredittrisiko, markedsrisiko og operasjonell risiko. I Finanstilsynets vurdering av foretakets samlede kapitalbehov blir det ikke tatt hensyn til eventuelle diversifiseringseffekter mellom ulike risikotyper (herunder kredittrisiko, markedsrisiko og operasjonell risiko).

3.8 Krav og mål til ren kjernekapital

Kilde: Finanstilsynet

Det samlede kapitalkravet består av minstekrav og bufferkrav i pilar 1, samt pilar 2-kravet, se figur 3.8. Bankene skal tilpasse sin kapitalisering slik at det er god margin til de samlede kapitalkrav.

Finanstilsynet har siden 2008 årlig vurdert bankenes risiko- og kapitalbehov. Finanstilsynet har i denne forbindelse gitt uttrykk for en forventning om hvilken kapital foretakene bør ha utover pilar 1-krav. Pilar 2-vurderinger er således ikke noe nytt.

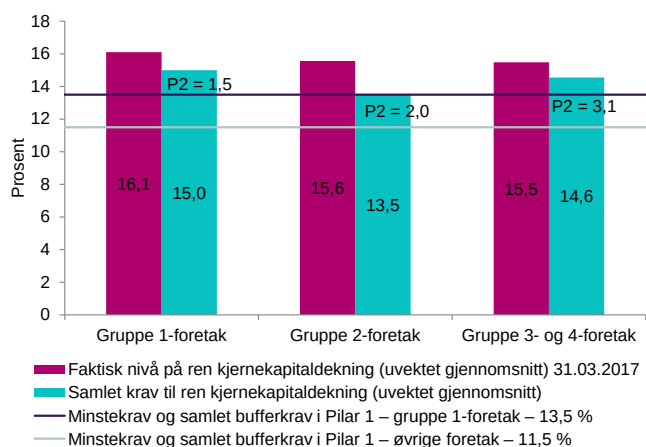
Finansdepartementet har i brev av 17. mars 2016 til Finanstilsynet lagt til grunn at pilar 2-krav skal gis i form av enkeltvedtak og at disse vedtakene offentliggjøres. Finanstilsynets SREP-vurdering sendes foretaket for kommentar (kontradiksjon) før endelig vedtak fattes. Foretaket kan etter forvaltningsloven klage på Finanstilsynets vedtak. Klagen skal behandles av Finansdepartementet dersom Finanstilsynet opprettholder vedtaket.

Størrelsen på pilar 2-kravene

Etter at pilar 2 kravene ble fastsatt i form av enkeltvedtak, har Finanstilsynet gjennomført risiko- og kapitalbehovsvurderinger (SREP) for 42 banker. Bankene er delt inn i grupper ut fra størrelse og kompleksitet. Gruppe 1 består av de systemviktige

KAPITTEL 3 BANKER

3.9 Samlet krav og faktisk ren kjernekapital per 31. mars 2017

Kilde: Finanstilsynet

foretakene i Norge, dvs. DNB og Kommunalbanken⁸. Begge foretak i denne gruppen ble vurdert i 2016. Gruppe 2 består av større regionale banker, hvorav 19 banker har blitt vurdert. Gruppe 3 og 4 er mindre banker, herunder lokale sparebanker, hvorav 21 banker har blitt vurdert.

De to systemviktige foretakene fikk i 2016 et pilar 2-krav på 1,5 prosent av beregningsgrunnlaget i pilar 1, se figur 3.9. Pilar 2-kravet for banker i gruppe 2 er i gjennomsnitt (uvektet) på 2 prosent av beregningsgrunnlaget. Kravet varierer i intervallet 1,2 prosent til 3,0 prosent, se figur 3.10.

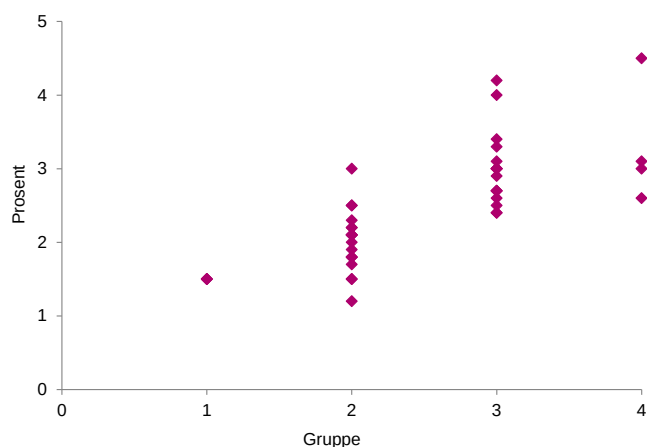
For bankene i gruppe 3 og 4 er kravet i gjennomsnitt (uvektet) 2,9 prosent. Vedtatte pilar 2-krav for disse bankene varierer fra 2,4 prosent til 4,5 prosent.

Enkeltrisikoers betydning for pilar 2-kravet

Fastsettelsen av det samlede pilar 2-kravet baseres på tilsynsmessig skjønn med bakgrunn i risikoer som ikke dekkes av pilar 1. Her inngår årlige risikobedømmelser og analyser som gjøres i forbindelse med både dokumentbaserte og stedlige tilsyn. Ofte gjennomføres tematisyn på ulike risikoområder, der Finanstilsynet sammenligner spesifikke risikoforhold i flere foretak. I tillegg benyttes Finanstilsynets metoder for kvantifisering av kapitalbehovet for enkelte

⁸ Kommunalbanken er et kredittforetak.

3.10 Bankenes pilar 2-krav, banker gruppert etter størrelse

Kilde: Finanstilsynet

risikotyper, jf. Rundskriv 12/2016 (se nedenfor). Disse tjener som støtte i fastsettelse av pilar 2-krav.⁹

Innenfor alle gruppene, men i noe større grad for banker i gruppe 3 og 4, inkluderer pilar 2-kravet kapitalkrav knyttet til kredittrisiko. I vurderingen av kredittrisiko som ikke fullt ut dekkes av pilar 1, har Finanstilsynet utarbeidet metoder for å beregne kapitalbehov knyttet til avvikende høy utlånsvekst, avvikende høy risiko i bedriftsmarkedsporteføljen (gjelder banker som benytter standardmetoden) og risiko knyttet til ubenyttede kredittrammer som ikke inngår i beregningsgrunnlaget.

Kalibreringen av kapitalkrav i pilar 1 forutsetter at utlånsporteføljene er bredt diversifisert. Konsentrasjonsrisikoen blir dermed ikke fanget opp i pilar 1 og må vurderes i pilar 2. Beregningsmetoden for konsentrasjon mot enkelt næringer har som mål å fange opp økt kapitalbehov knyttet til konsentrasjonsrisiko mot enkelt næringer, samtidig som en også tar høyde for andre risikodrivere og mekanismer som Finanstilsynet mener er relevante i vurderingen av næringskonsentrasjonen i porteføljene.

I vurderingen av kapitalbehovet som ikke fullt ut dekkes av pilar 1, har Finanstilsynet utarbeidet

⁹ For mer inngående beskrivelse av Finanstilsynets metoder for vurdering av risiko- og kapitalbehov vises det til [rundskriv 12/2016](#).

metoder for aksjekursrisiko, renterisiko, spreadrisiko, eiendomsrisiko og valutarisiko. Ulike typer markedsrisiko utgjør i gjennomsnitt over 50 prosent av pilar 2-kravet for de systemviktige foretakene, 35 prosent av kravet for gruppe 2 og 25 prosent av kravet for gruppe 3- og 4- foretak. Finanstilsynet vurderer markedsrisiko både i bankporteføljen og handelsporteføljen. Vurderingene er i størst mulig grad basert på foretakets vedtatte rammer. Sensitivitetstester benyttes som utgangspunkt for vurdering av kapitalbehov for markedsrisiko. Testene vurderes opp mot pilar 1-kapital og foretakets egne beregninger i ICAAP. Finanstilsynet tar ikke hensyn til eventuelle diversifiseringseffekter mellom ulike typer markedsrisiko ved beregning av kapitalbehovet. Basert på erfaringer fra tidligere finanskriser, er det risiko for konsentrasjonseffekter ved at uventede tap i aksjeporteføljer og renteporteføljer kan oppstå samtidig og opptre forsterkende.

Spreadrisiko knyttet til foretakenes obligasjonsporteføljer utgjør gjennomgående den største andelen av beregnet kapitalbehov som følge av markedsrisiko, for alle foretaksgrupper. Spreadrisiko defineres som risikoen for endringer i markedsverdi av obligasjoner, sertifikater og eventuelle kredittderivater som følge av generelle endringer i kredittspreader. Metodikken for risiko- og kapitalvurderingen er basert på en noe forenklet versjon av Solvens II-regelverket for forsikringsforetak.

For foretak i gruppe 2 utgjør kapitalbehovet for øvrige risikoer i gjennomsnitt nærmere 20 prosent av samlet pilar 2-krav. En betydelig del av dette kravet er knyttet til risiko i felleseide foretak i bankallianser.

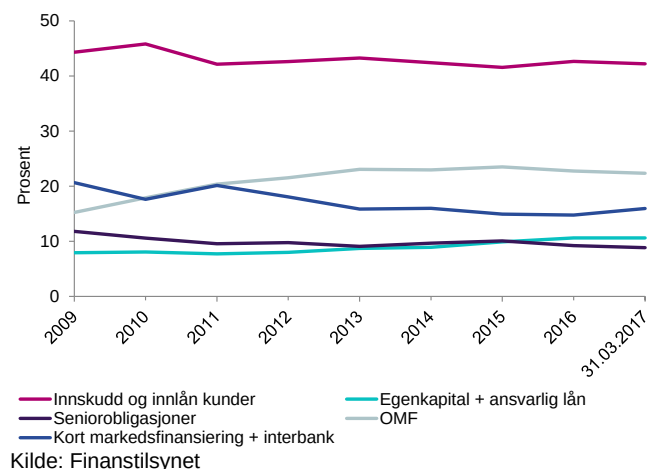
Enkelte banker har fått beregnet et kapitalbehov knyttet til operasjonell risiko og/eller mangelfull styring og kontroll på andre spesifikke risikoområder. Forhold som har vært utslagsgivende i denne sammenheng, er blant annet risiko knyttet til mangelfulle IT-løsninger og manglende etterlevelse av regelverket for tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering.

Kapitalbehov i et framoverskuende perspektiv og vurdering av kapitalmål

Et finansforetak skal vurdere kapitalbehovet på kort og lang sikt, samt vurdere hvordan dette kapitalbehovet kan tilfredsstilles. Foretaket må derfor utarbeide en kapitalplan. Finanstilsynet legger til grunn at foretaket tilpasser både kapitalmål og faktisk kapitalnivå slik at det er god margin til det samlede kapitalkravet (pilar 1-kravet, inklusive bufferkrav, og det individuelt fastsatte pilar 2-kravet). Ved fastsettelse av bankens kapitalmål, bør styret i den enkelte bank vektlegge bankens handlingsrom i et framoverskuende perspektiv, slik at banken klarer å opprettholde en normal utlånsvekst under en nedgangskonjunktur og bankens kapitalisering understøtter tilgang til kapitalmarkedene også under vanskelige markedsforhold.

Dersom Finanstilsynet i sin risiko- og kapitalvurdering finner at foretakets kapitalmål og faktiske tilpasning av nivået for ren kjernekapital ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til forholdene nevnt i avsnittet over, vil Finanstilsynet angi en forventning om et høyere kapitalmål for ren kjernekapital. En slik forventning til et høyere kapitalmål vil også kunne angis dersom kapitalmålet og den faktiske kapitaldekningen ikke er tilpasset resultatene av Finanstilsynets stresstester.

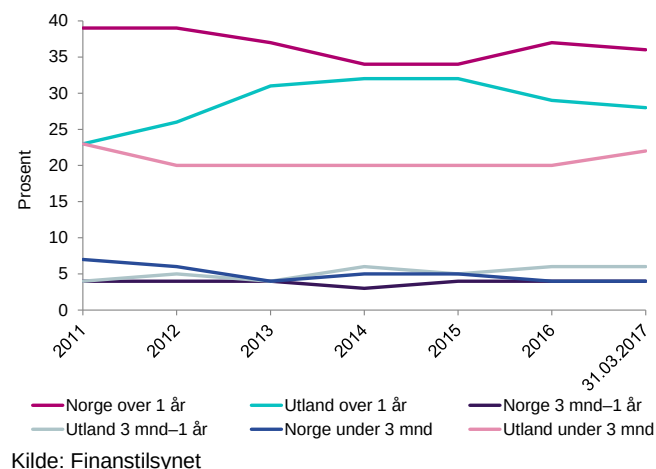
I forbindelse med vedtak om pilar 2-krav, vurderer Finanstilsynet også størrelsen på marginen i form av ren kjernekapital som foretaket bør ha ut over det samlede kravet til ren kjernekapital. For DNB-konsernet ble det vurdert en margin på om lag 1,0 prosent av beregningsgrunnlaget for pilar 1. For Kommunalbanken ble marginen vurdert til 0,5 prosent. For de store bankene i Sparebank 1-alliansen (Sparebank 1 SR-Bank, Sparebank 1 Midt-Norge, Sparebank 1 Nord-Norge, Sparebank 1 Østlandet), samt Sparebanken Vest og Sparebanken Sør, ble det i SREP-tilbakemeldingen i 2016 kommunisert et kapitalmål på 14,5 prosent ren kjernekapitaldekning. Enkelte av disse bankene har oppjustert sine kapitalmål til 15 prosent.

3.11 Finansieringskilder, banker og OMF-foretak. Prosent av total finansiering**LIKVIDITETSRISIKO**

Norske banker har samlet sett høy andel markedsfinansiering. Om lag 60 prosent av markedsfinansieringen er gjeld til utlandet, og en betydelig del av dette er kort finansiering. Bankenes eiendeler er i hovedsak i norske kroner. Dette gjør at bankene er avhengige av et velfungerende valutabyttemarked og er sårbare for uro i internasjonale finansmarkeder. I urolige tider må bankene i tillegg stille ekstra sikkerheter knyttet til løpende valutabytteavtaler. En stor andel av norske bankers markedsfinansiering er obligasjoner med fortrinnsrett (OMF), som utstedes med sikkerhet i boliglån. Bankenes finansieringsrisiko er derfor i større grad enn tidligere knyttet til utviklingen i boligmarkedet. Norske banker har likviditetsreserver som sikrer at de klarer å innfri sine forpliktelser i en kortere periode med markedsstress, og en forholdsvis høy andel stabil finansiering som bidrar til å redusere likviditetsrisikoen i et lengre perspektiv.

**NORSKE BANKERS
FINANSIERINGSSTRUKTUR**

Bankenes finansiering består i hovedsak av innskudd fra kunder og markedsfinansiering i form av innlån i penge- og obligasjonsmarkedene. Andelen kundeinnskudd av total finansiering i norske banker har ligget stabilt på litt over 40 prosent de siste årene, se figur 3.11. Innskudd har vist seg å være en stabil finansieringskilde for norske banker også i perioder

3.12 Markedsfinansiering, banker og OMF-foretak, fordelt etter løpetid og norsk/utenlandsk

med uro i markedene. Dette har blant annet sammenheng med den norske innskuddsgarantien, som garanterer innskudd opp til 2 millioner per kunde per bank.

Bankenes markedsfinansiering består av seniorobligasjoner, OMF og kort markedsfinansiering inkludert interbankgjeld. De seneste årene har andelen markedsfinansiering av total finansiering vært stabil på i underkant av 50 prosent.

**BETYDELIG AVHENGIGHET AV
OBLIGASJONER MED FORTRINNSRETT (OMF)**

Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) utgjør den største andelen av bankenes markedsfinansiering med om lag 50 prosent. OMF anses som en sikker og stabil finansieringskilde, og framveksten av dette produktet har vært positivt for norske banker, blant annet ved at det har bidratt til å øke løpetiden på bankenes markedsfinansiering. Betydningen av OMF som finansieringskilde utgjør imidlertid også en risiko.

Økte utstedelser av OMF reduserer den gjennomsnittlige kvaliteten på bankenes gjenværende eiendeler ved at en større andel av de sikreste boliglånene overføres til kredittforetakene for å inngå i sikkerhetsmassen til OMF. Dette fører til økt risiko for bankenes usikrede kreditorer, og reduserer potensialet for nye overføringer og utstedelser i en situasjon der det er behov for det. Siden OMF utstedes

med sikkerhet i boliglån, vil utviklingen i boligmarkedet være en viktig risikofaktor. Ved et boligprisfall vil verdien av sikkerhetsmassen til OMF reduseres, og bankene kan, avhengig av graden av overpantsettelse og størrelsen på boligprisfallet, måtte fylle på sikkerhetsmassen for å opprettholde balansekravet for de utestående OMF. Et boligprisfall kan gjøre investorer mer skeptiske til OMF som investeringsobjekt, noe som kan gjøre det dyrere og vanskeligere for bankene å benytte OMF som finansieringskilde.

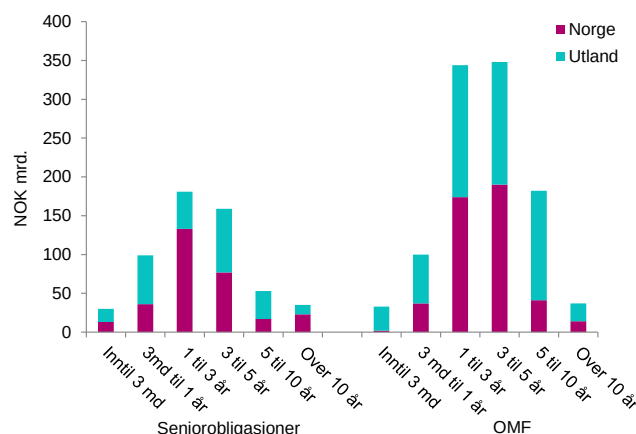
OMF utgjør også en stor andel av norske bankers likviditetsreserve. En stor beholdning av OMF i bankenes likviditetsreserve kan gi økt konsentrasjons- og systemrisiko. De tette koblingene som oppstår mellom aktørene ved at de sitter med hverandres OMF, øker risikoen for at problemer hos én aktør sprer seg. Det at alle bankene sitter med en stor beholdning av OMF, vil også kunne skape problemer i en situasjon der alle har behov for likviditet og ønsker å selge OMF.

HØY ANDEL FINANSIERING MED LANG LØPETID, MEN STOR EKSPONERING MOT UTLANDET

Finansiering med løpetid over ett år utgjør over 60 prosent av de norske bankenes markedsfinansiering, se figur 3.12. Den høye andelen OMF er en viktig årsak til at løpetiden på de norske bankenes markedsfinansiering er relativt lang. Hoveddelen av utestående seniorobligasjoner og OMF hadde ved utgangen av 2016 gjenværende løpetid mellom ett og fem år, se figur 3.13.

Finansiering med løpetid under ett år utgjorde 36 prosent av norske bankers markedsfinansiering ved utgangen av første kvartal 2017. En betydelig andel av dette er gjeld til utlandet, og andelen økte både i 2016 og i begynnelsen av 2017, se figur 3.12. Dette øker norske bankers refinansieringsrisiko og øker bankenes sårbarhet ved uro i internasjonal økonomi. Risikoen knyttet til den kortsiktige utenlandske markedsfinansieringen motvirkes delvis av at bankene har likviditetsreserver i utenlandsk valuta. Også en stor andel av de norske bankenes lange

3.13 Gjenstående løpetid obligasjonslån per 31. desember 2016

Kilde: Finanstilsynet

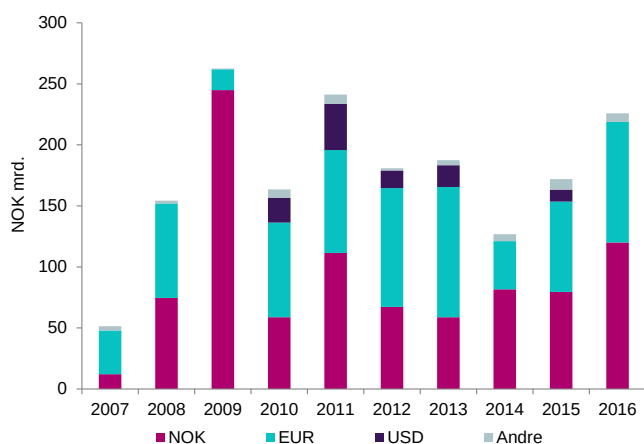
markedsfinansiering, herunder OMF, er utstedt i utenlandsk valuta. Selv om lang løpetid reduserer refinansieringsrisikoen, bidrar også denne eksponeringen mot internasjonale finansieringsmarkeder til økt risiko. Dette er i hovedsak knyttet til at denne finansieringen skal dekke eiendeler i norske kroner. Bankene er derfor avhengige av et velfungerende valutabyttemarked. For mer om risikoen knyttet til norske bankers eksponeringer mot internasjonale finansieringsmarkeder, se "Risikoen knyttet til norske bankers valutafinansiering".

GOD TILGANG PÅ FINANSIERING, MEN INTERNASJONAL USIKKERHET UTGJØR FORTSATT EN RISIKOFAKTOR

Geopolitisk usikkerhet preget 2016, men finansmarkedene ble ikke påvirket i nevneverdig grad, med unntak av noe kortvarig uro rundt folkeavstemningen om Brexit og det amerikanske presidentvalget.

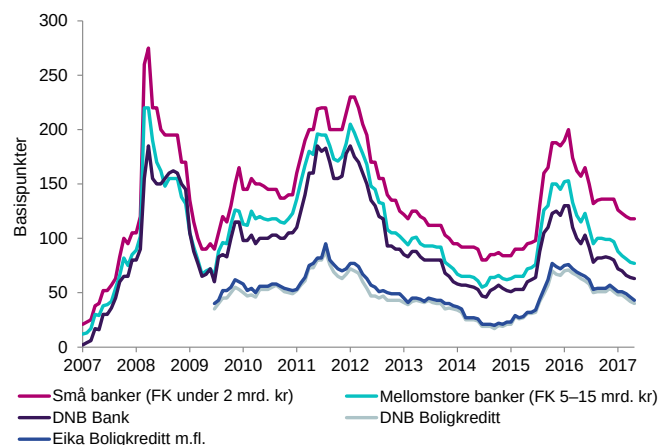
Norske banker hadde god tilgang på finansiering både internasjonalt og hjemme i 2016. OMF-utstedelsene var høyere i 2016 enn i 2015, og det ble utstedt mer OMF i norske kroner enn i utenlandsk valuta i 2016 enn året før, se figur 3.14. Utstedelser i valuta, særlig i euro, utgjør likevel en betydelig andel av norske bankers OMF-utstedelser. Det gjør at norske banker blir direkte påvirket av uro i de internasjonale

3.14 OMF-utstedelser per år

Kilde: Finans Norge

3.15 DNB Markets' indikative påslag for seniorobligasjoner og OMF mot 3md.-NIBOR, 5 år. T.o.m. uke 18 2017

Kilde: DNB Markets

markedene ved at risikopåslagene på den utenlandske finansieringen potensielt øker. Det norske OMF-markedet påvirkes også av det generelle markedssentimentet for covered bonds (OMF) i utlandet. Risikopåslagene på norske OMF og seniorobligasjoner økte relativt kraftig høsten 2015, men ble gjennom 2016 redusert igjen og var ved utgangen av 2016 lavere enn ved utgangen av 2015. I gjennomsnitt over året var imidlertid risikopåslagene høyere i 2016 enn i 2015. I 2017 har risikopåslagene fortsatt å falle, se figur 3.15. Selv om økt politisk usikkerhet i begrenset grad påvirket finansmarkedene i 2016 og så langt i 2017, er det fortsatt en risikofaktor som potensielt kan ha stor effekt på finansmarkedene og dermed bankenes finansiering.

Risikoen knyttet til norske bankers valutafinansiering

Eiendeler i kroner finansieres med valuta

Ved utgangen av 2016 var 2 011 milliarder kroner av norske bankers* samlede finansiering i utenlandsk valuta, se figur 3.16 (venstre akse). Omfanget av finansiering i utenlandsk valuta har økt fra 23 prosent av samlet finansiering i 1987 til 40 prosent i 2016, se figur 3.16 (høyre akse). Finansieringen i utenlandsk valuta består i hovedsak av markedsfinansiering og innskudd fra utenlandske kunder. I tillegg utgjør konsernintern finansiering fra utenlandske kredittinstitusjoner som eier norske banker, en vesentlig andel. Euro og amerikanske dollar er de to viktigste valutaene for bankenes valutafinansiering.

Det er flere årsaker til at norske banker finansierer deler av sin virksomhet med utenlandsk valuta. Bankene har også eiendeler i utenlandsk valuta, og når disse finansieres med tilsvarende valuta, påtar ikke bankene seg valutarisiko eller behov for å veksle om fra valuta til norske kroner. Fra midten av 2000-tallet økte bankenes eiendeler i valuta målt som andel av totale eiendeler fra omlag 15 prosent til i underkant av 30 prosent i 2016, se figur 3.17. Finansiering i valuta har, med unntak av begynnelsen av 1990-tallet, oversteget bankenes eiendeler i valuta. Dermed har bankene også finansiert eiendeler i norske kroner med utenlandsk valuta. Valutafinansieringen av eiendeler i norske kroner har siden starten av 2000-tallet utgjort mellom 10 og 12 prosent av totale eiendeler. Det kan være flere årsaker til at bankene velger å finansiere norske eiendeler i valuta. Utenlandske markeder er normalt dypere og kan ta større emisjoner uten at prisen påvirkes mye. Det kan i perioder være billigere å ta opp lån

* Norske banker inkl. deres utenlandske filialer og norske OMF-foretak.

i valuta og bytte dette om til norske kroner sammenlignet med direkte finansiering i det norske markedet. I tillegg har det verdi for bankene å diversifisere sine finansieringskilder, både på tvers av land og valuta.*

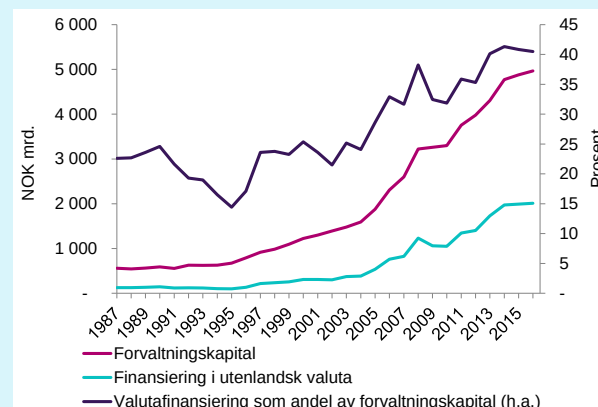
Norske banker er avhengige av velfungerende valutabyttemarkeder

Når bankene og OMF-foretakene finansierer eiendeler i norske kroner med valuta, oppstår det imidlertid valutarisiko og behov for å veksle om valuta til norske kroner. Dette håndteres ved å inngå ulike former for valutabytteavtaler med andre norske banker og utenlandske finansforetak. I en valutaswap gir den norske banken fra seg valutaen den har hentet i utlandet og mottar tilsvarende beløp i norske kroner. Omvekslingen skjer til spotkurs ved avtalens inngåelse. Ved avtalens slutt reverseres avtalen til gjeldende terminkurs ved avtalens inngåelse. Markedet for valutaswapper er normalt aktivt for løpetider opp til ett år. For avtaler med lengre løpetid er det vanlig å benytte basisswapper. I en basisswap byttes hovedstol ved inngåelse på samme måte som i en valutaswap, men avtalen reverseres til samme kurs. Underveis i avtalen betaler den norske banken eller OMF-foretaket kronerenter samtidig som de mottar valutarenter.

Bankene og OMF-foretakene er avhengige av at markedene for valutabytteavtaler fungerer. OMF-foretakene har svært begrenset adgang til å ta risiko og benytter seg derfor av basisswapper med like lang løpetid som den underliggende valutafinansieringen. Motpartene i OMF-foretakenes basisswapper er normalt eierbanken eller andre store norske og nordiske banker som er aktive i valutamarkedet. Markedet for basisswapper er normalt mindre likvid enn markedet for valutaswapper. Dette kan blant annet skyldes begrenset tilgang på motparter

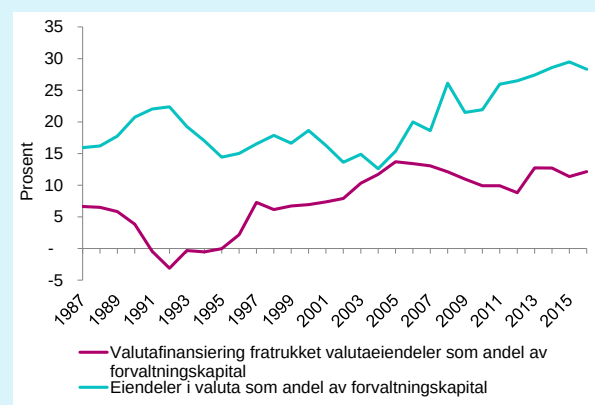
* Se også temakapittel om bankenes markedsfinansiering fra Finansielle utviklingstrekk 2014.

3.16 Totale eiendeler og valutafinansiering. Norske banker. Mrd. kroner

Kilde: Finanstilsynet

3.17 Eiendeler i valuta og valutafinansiering av eiendeler i norske kroner*. Norske banker

* Valutafinansiering av norske eiendeler er definert som gjeld i valuta fratrasket eiendeler i valuta. Kilde: Finanstilsynet

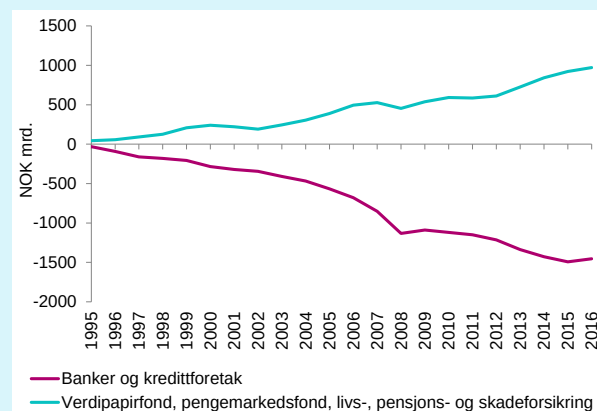
med naturlig tilgang på og vilje til å låne ut norske kroner på lange løpetider. Bankene er i større grad enn OMF-foretakene utsatt for rulleringsrisiko ved at de ruller valutaswapper med kortere løpetid enn den underliggende valutafinansieringen.

Forsikringsforetak, verdipapir- og pengemarkedsfond har i hovedsak forpliktelse/fondsinnskudd i norske kroner. Samtidig plasseres deler av investeringsporteføljene i utenlandsk valuta. Ved utgangen av 2016 hadde disse sektorene en nettofordringsposisjon på utlandet på om lag 970 milliarder kroner, se figur 3.18.

Denne tilpasningen skaper et behov for sikring og omveksling fra kroner til valuta og gjør at forsikringsforetak og andre kapitalforvaltere også er naturlige motparter i valutabytteavtaler med bankene. Disse sektorene kan også inngå valutabytteavtaler med utenlandske banker med tilgang på valuta. Kronene som utenlandske banker mottar fra norske forsikringsforetak og fond med behov for valuta, kan de igjen bytte med norske banker eller utenlandske aktører som for eksempel utenlandske forsikringsforetak eller fond som har eiendeler i kroner og finansiering i valuta. Markedet for valutabytteavtaler med kroner består derfor av både norske og utenlandske banker og norske og utenlandske forsikringsforetak og fond. I takt med at behovet for bytte av valuta har økt, jf. figur 3.18, har trolig også sammenkoblingene mellom disse aktørene økt. Dette kan føre til at problemer smitter raskere i det finansielle systemet. Dersom norske banker skulle oppleve manglende tilgang på valutafinansiering, vil deres evne til å tilby valuta i bytte mot kroner svekkes. Dersom de øvrige norske sektorene med behov for å bytte til seg valuta ikke får refinansiert bytteavtalene, vil de trolig måtte redusere sine posisjoner i valuta.

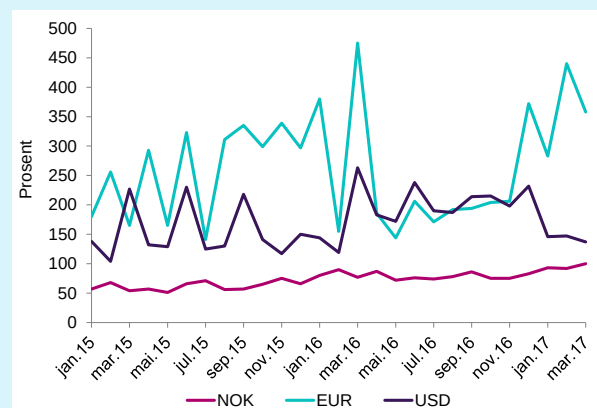
De store norske bankene holder store deler av sine likviditetsreserver i valuta både for å dekke likviditetsbehov i valuta og av kostnadshensyn. For å unngå at bankene blir for avhengig av et velfungerende swapmarked for å motstå likviditetsstress i norske kroner, er det viktig at bankene også har likviditetsreserver i norske kroner. De store bankene hadde ved utgangen av mars 2017 en LCR i dollar og euro på henholdsvis 137 prosent og 358 prosent, og LCR i norske kroner på 100 prosent, se figur 3.19. De store bankene har også økt sin LCR i norske kroner de siste årene. Det innebærer at de i større grad enn tidligere er i stand til å møte likviditetsstress i norske kroner.

3.18 Fordringer mot utlandet. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå

3.19 LCR i utvalgte valutaer. Store banker

Kilde: Finanstilsynet

Krav til ekstra sikkerhetsstillelse ved uro i markedene medfører likviditetsrisiko

Selv om bankene og OMF-foretakene ved bruk av valutabytteavtaler fjerner risikoen for ikke å kunne betjene sine forpliktelser i valuta, oppstår det både refinansieringsrisiko og likviditetsrisiko knyttet til rullering og behov for sikkerhetsstillelse ved endringer i markedsverdien på valutabytteavtalene. Når markedsforholdene endrer seg, endres markedsverdien av valutabytteavtalene og partenes eksponering mot hverandre. Normalt reguleres risikoen for endringer i motpartseksponering gjennom egne avtaler for sikkerhetsstillelse som regulerer hvor ofte ny markedsverdi skal beregnes og hvordan betaling av sikkerheter skal gjøres. Normalt betales sikkerhetene i form av kontanter eller

likvide verdipapirer. Fordi OMF-foretakene ikke har anledning til å stille sikkerhet i valutabytteavtaler, inngår de ensidige avtaler med motpartene. Dette innebærer at OMF-foretaket selv ikke må stille sikkerhet ved en negativ endring i markedsverdien på valutabytteavtalene. Bankene inngår avtaler om tosidig sikkerhetsstillelse, og ved store endringer i valutakurser kan de risikere å måtte stille betydelige beløp som sikkerhet for motpartens økte eksponering. Markedet for norske kroner er relativt lite og historisk sett er det observert at likviditeten blir lav og prisutslagene store i perioder med finansiell uro. I månedene etter konkursen i Lehman Brothers svekket kronen seg med opp mot 25 prosent mot euro. Det er derfor svært viktig at bankene holder tilstrekkelige likviditetsbuffer og gjennomfører stresstester av potensielt likviditetsbehov knyttet til sikkerhetsstillelse i forbindelse med derivatavtaler. I LCR-regelverket skal banker som er aktive i valutamarkedet, holde likviditet tilsvarende den største historiske nettoutgangen av sikkerheter over en periode på 30 dager de siste to årene.

NORSKE BANKERS ROBUSTHET MOT URO I MARKEDENE

LIKVIDITETSRESERVER REDUSERER REFINANSIERINGSRISIKOEN PÅ KORT SIKT

Det er viktig at bankene sørger for å ha tilstrekkelige likviditetsreserver til å kunne innfri sine forpliktelser i en kortere periode med begrenset tilgang på ny finansiering. Kravet til likviditetsreserve i CRD IV, LCR (liquidity coverage ratio), har vært viktig i arbeidet for å sikre dette. LCR stiller krav til størrelsen på bankenes likvide eiendeler i forhold til antatt netto likviditetsutgang (utbetalinger minus innbetalinger) 30 dager fram i tid under gitte stressforutsetninger.

Norske banker (bankkonsern) hadde en LCR (totale likvide eiendeler over totale nettoutbetalinger) samlet sett på 137 prosent ved utgangen av første kvartal 2017, se figur 3.20. Av totalt 125 banker, hadde 17 banker en LCR under 100 prosent.

3.20 Total-LCR, vektet gjennomsnitt

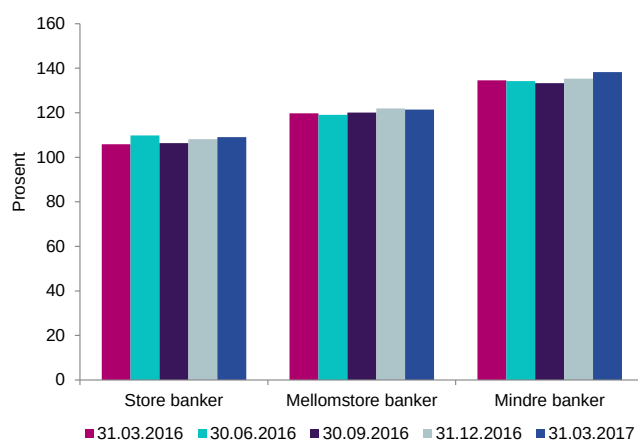
Kilde: Finanstilsynet

3.21 Likviditetsindikator 1, norske banker

Kilde: Finanstilsynet

3.22 Total-NSFR, vektet gjennomsnitt

Kilde: Finanstilsynet

STABIL FINANSIERING REDUSERER REFINANSIERINGSRISIKOEN PÅ LENGRE SIKT

For å redusere refinansieringsrisikoen på lengre sikt, er en høy andel stabil finansiering viktig. Finanstilsynet benytter flere indikatorer i vurderingen og oppfølgingen av bankenes finansieringsstruktur, herunder likviditetsindikator 1 og NSFR (Net Stable Funding Ratio). Likviditetsindikator 1 viser bankenes finansiering med gjenværende løpetid over ett år som andel av illikvide eiendeler med gjenværende løpetid over ett år. Net Stable Funding Ratio (NSFR) inngår som rapporteringskrav i CRD IV og måler bankenes tilgjengelige stabile finansiering som andel av nødvendig stabil finansiering. NSFR reflekterer hele foretakets balanse samt enkelte utenombalanseposter. Nødvendig og tilgjengelig finansiering beregnes ut fra vektorer som reflekterer grad av stabilitet over en tidsperiode på ett år.

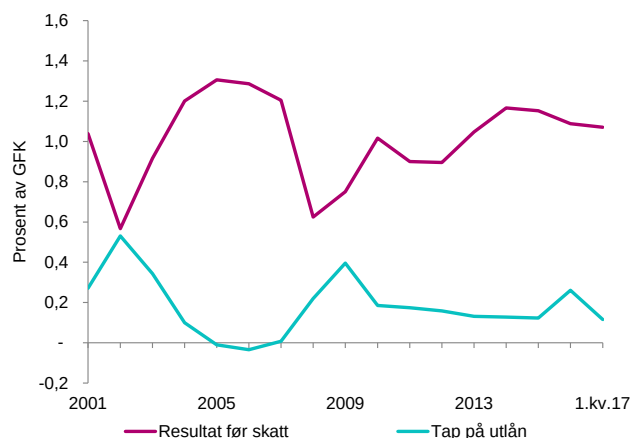
Likviditetsindikator 1 har økt for alle gruppene av banker de siste syv årene, se figur 3.21. Utviklingen skyldes først og fremst at bankene har økt sin ansvarlige kapital som andel av balansen. NSFR var 114 prosent for bankene samlet sett ved utgangen av første kvartal 2017. De mellomstore og de mindre bankene har gjennomgående en høyere NSFR enn de store bankene, se figur 3.22. Dette skyldes til dels at de største bankene har en større andel markedsfinansiering enn de mellomstore og mindre bankene, og dels at en del av dette er kort markedsfinansiering.

INNTJENING

GODE RESULTATER OVER FLERE ÅR

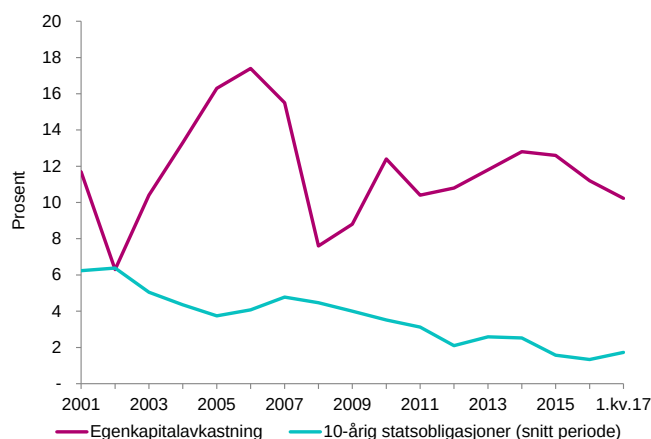
Det er særlig tilbakeholdte overskudd over flere år som har bidratt til den bedrede soliditeten i norske banker, se figur 3.2. Bankene har vist gode resultater de siste 15 årene, med korte unntak i 2002 og årene rundt den internasjonale finanskrisen i 2008–2009, se figur 3.23. De gode resultatene har medført at også avkastningen på egenkapitalen har vært høy i perioden, til tross for at egenkapitalen i bankene har økt betydelig de siste årene, se figur 3.24. Avkastningen i norske banker har også vært betydelig høyere enn

3.23 Resultat og utlånstap

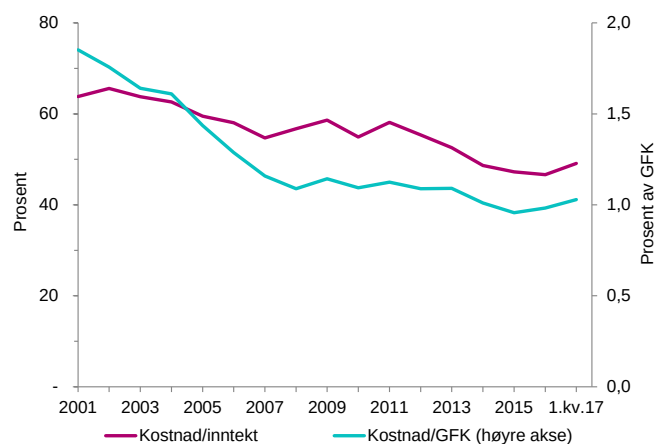
Kilde: Finanstilsynet

3.24 Egenkapitalavkastning

Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank (statsobligasjonsrente)

3.25 Kostnadsnivå

Kilde: Finanstilsynet

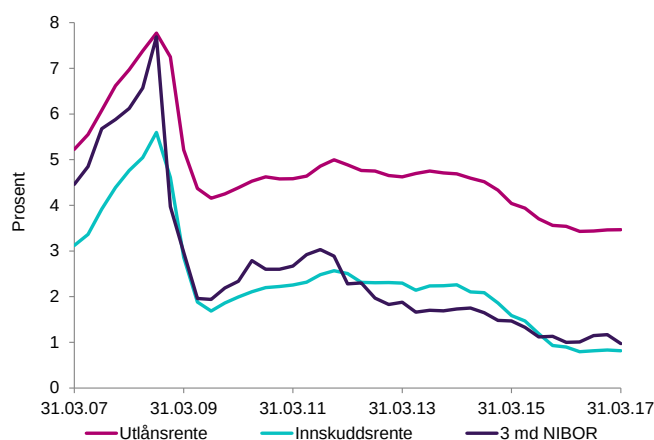
for gjennomsnittet av europeiske banker. Økte tapsnedskrivninger, i hovedsak på oljerelaterte eksponeringer, svekket resultatet i 2016.

For de fleste norske banker er tradisjonelle utlån og innskudd de viktigste aktivitetene. Hovedinntektskilden til bankene er dermed netto renteinntekter, differansen mellom renteinntekter og rentekostnader. Nettorenten utgjør om lag tre fjerdedeler av bankenes totale driftsinntekter, eksklusive kurssvingninger på finansielle instrumenter. Øvrige ordinære driftsinntekter utgjøres i hovedsak av provisjoner og gebyrer for salg av ulike tjenester. Over mange år har det vært en betydelig grad av stabilitet i bankenes inntektsstruktur. Størst svingninger har det vært for kursendringer på finansielle instrumenter. Bankenes driftskostnader har vist en gunstig utvikling over flere år, og har bidratt til å opprettholde god inntjening. Effektivisering, ikke minst som følge av digitalisering, har ført til et synkende kostnad-/inntektsforhold i mange år. Som figur 3.25 viser, var det derimot en viss økning i kostnadsnivået i første kvartal 2017 sammenlignet med året 2016. Økningen er påvirket av innføringen av finansskatt fra og med 2017, beregnet som 5 prosent av lønnskostnadene.

REDUSERTE FINANSIERINGSKOSTNADER HAR BIDRATT TIL BANKENES OVERSKUDD

En viktig forklaring på gode resultater de siste tre–fire årene har vært synkende kostnader på bankenes finansiering. Netto renteinntekter nådde et historisk lavt nivå i 2012, sett i forhold til forvaltningskapitalen. I perioden 2013 til 2015 økte nettorenten, i hovedsak som følge av reduserte kostnader på finansiering gjennom verdipapirmarkedet. I forbindelse med finanskrisen førte økte risikopåslag til at ny verdipapirfinansiering ble betydelig dyrere. Når denne finansieringen forfalt, skjedde refinansiering til lavere kostnader, både som følge av at risikopåslagene igjen ble redusert, og at det generelle rentenivået sank. Den gunstige refinansieringseffekten av verdipapirgjeld var i stor grad tatt ut mot slutten av 2015, men totale rentekostnader relativt til forvaltningskapitalen fortsatte å synke også gjennom 2016. Forklaringen var nå særlig en betydelig reduksjon i innskuddsrenter, etter

3.26 Utlåns- og innskuddsrente

Kilder: Finanstilsynet og Oslo Børs (NIBOR)

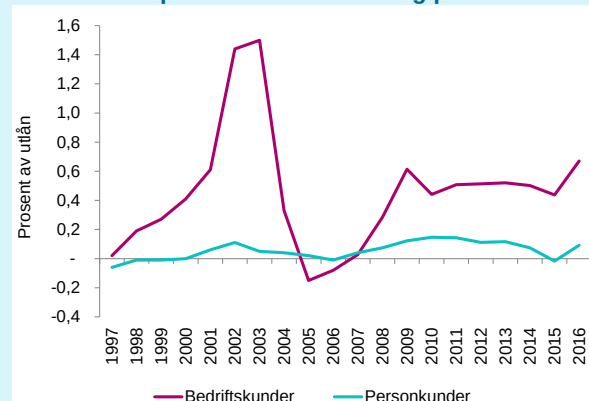
en periode på tre år hvor gjennomsnittlige renter på innskudd var høyere enn den korte pengemarkedsrenten, se figur 3.26. Nedgangen i innskuddsrenter var også sterkere enn reduksjonen i utlånsrenter. Rentekostnader på innskudd utgjorde om lag en tredjedel av totale rentekostnader ved utgangen av 2015, men andelen hadde sunket til om lag en fjerdedel kun ett år senere.

Nedgangen i innskuddsrenter synes å ha stanset opp etter første halvår 2016. Mot slutten av 2016 var det en svak tendens til økte renter på utlån til bedriftskunder, men dette har ikke fortsatt i første kvartal 2017. Utlånsrenten til personkunder var stabil gjennom 2016, men økte svakt i første kvartal 2017. Dersom priskonkurransen på utlån opprettholdes, uten at bankene får den samme positive effekten av billigere finansiering som i perioden 2013 til 2016, kan lønnsomheten i banker bli svekket i tiden framover. Banker med forbrukslån som hovedaktivitet, finansierer seg gjennom å tilby høye renter på innskudd fra kunder. Selv om disse bankene utgjør en beskjeden del av totalmarkedet, har de bidratt til økt konkurranse om innskuddsmidler. Dersom bankene fortsetter med høyere utlånsvekst mot lavmarginsegmenter, som boliglånskunder, enn mot segmenter med tradisjonelt høyere utlånsrente og risiko, vil det kunne legge ytterligere press på hovedinntektskilden (nettorenten).

LAVE UTLÅNSTAP OVER LANG TID, MEN BETYDELIGE TAP PÅ OLJEEKSPONERINGER SISTE ÅR

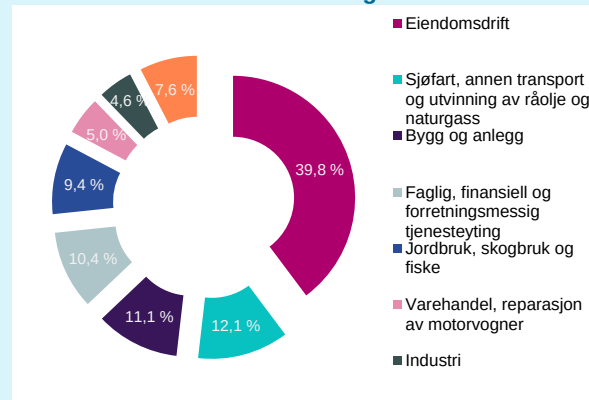
Som figur 3.23 viser, er det spesielt variasjoner i nivået på utlånstap som fører til de vesentligste kortsiktige variasjoner i bankenes resultater. Norske banker har hatt svært lave tap på utlån de siste årene, noe som har vært en viktig forklaring på de gode resultatene. En økning i tapsnivået i 2016 skrev seg i all hovedsak fra betydelige nedskrivninger på engasjementer med kunder i oljerelaterte næringer, begrenset til et fåtall av de større bankene. For øvrige banker samlet var tapsnivået fremdeles lavt i 2016. Tapene i første kvartal 2017 var noe lavere enn året før. Det er fortsatt stor usikkerhet knyttet til hvor store tapene på bankenes utlån til oljerelaterte næringer blir. Hvis problemene i oljesektoren vedvarer eller forsterkes, kan problemene etter hvert også medføre betydelige negative konsekvenser for øvrige næringer. Dette kan forsterkes dersom boligprisene faller, og husholdningene konsoliderer. En generell økning i utlånstapene, utover oljerelaterte eksponeringer, vil få en betydelig negativ effekt på bankenes inntjening.

3.27 Utlånstap til norske bedrifts- og personkunder

Kilde: Finanstilsynet

3.28 Andel bedriftslån til næringer

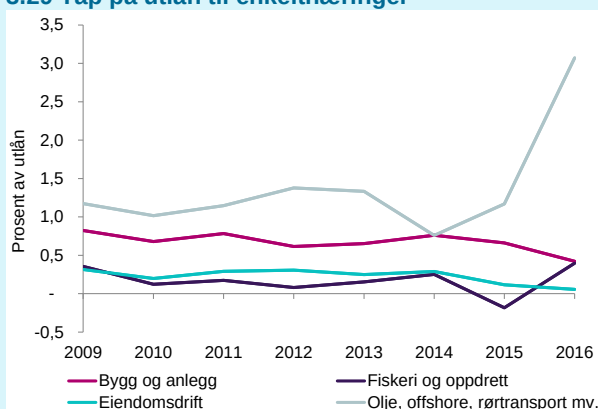
Kilde: Finanstilsynet

Næringsfordelte tap på utlån

Bankenes samlede tap på utlån økte fra 0,2 prosent av utlånsmassen i 2015 til 0,4 prosent i 2016, hovedsakelig som følge av økte tap på utlån til bedriftskunder. Tap på utlån til innenlandske bedriftskunder økte til 0,7 prosent og var i 2016 på det høyeste nivået siden 2003, se figur 3.27. Tap på utlån til innenlandske personkunder var fremdeles lave. Økningen fra året før forklares i stor grad av inntektsføring av tidligere tap i 2015 i forbindelse med porteføljesalg.

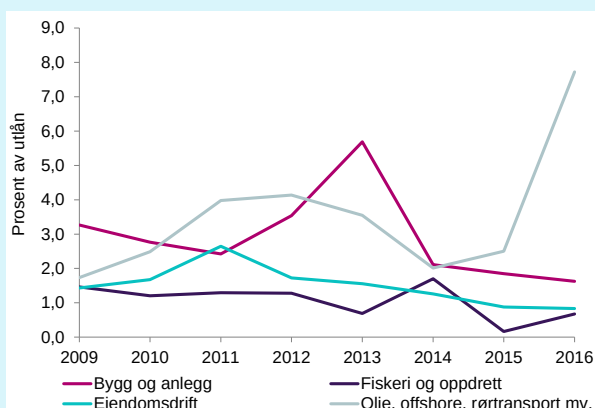
Hovedårsaken til økte tap på utlån til innenlandske bedrifter i 2016 var økte tap til oljerelaterte næringer; sjøfart, annen transport og utvinning av råolje og naturgass, se figur 3.29. Tapene

3.29 Tap på utlån til enkelt næringer

Kilde: Finanstilsynet

3.30 Mislighold på utlån til enkelt næringer

Kilde: Finanstilsynet

skriver seg i stor grad fra enkelte av de større bankene, på i hovedsak offshore-relaterte ekspone-ringer. Samme næringer bidro til den største øk-ningen i misligholdte lån, se figur 3.30. Utlån til eiendomsdrift utgjør om lag 40 prosent av innenlandske næringslån, se figur 3.28. Utånstapene til denne næringen har vært lave de siste årene og sank marginalt i 2016. Tap på utlån til utenlandske bedriftskunder var på 0,85 prosent. Tap på utlån til sjøfart, annen transport og utvinning av råolje og gass, som utgjør i underkant av halve utlånsvolumet for denne kundegruppen, utgjorde tre fjerdedeler av tapene.

BALANSEUTVIKLING OG PORTEFØLJEKVALITET

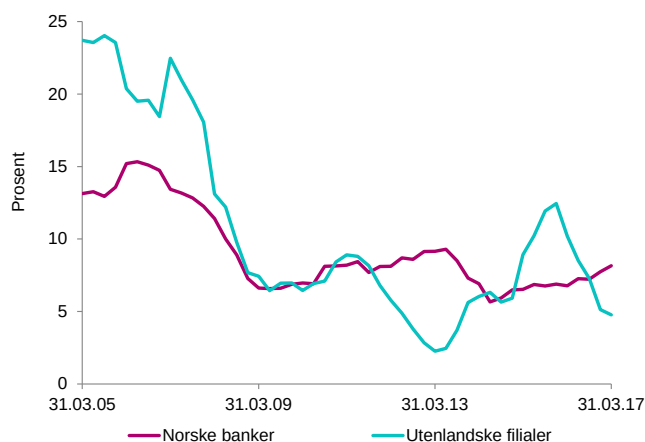
HØY UTLÅNSVEKST TIL PERSONKUNDER – FØLGER BOLIGPRISVEKSTEN

Som omtalt i kapittel 2, har gjeldsveksten i husholdningene holdt seg høy over mange år. Bankene er hovedkilden til gjelden, og har hatt en årlig utlånsvekst til personkunder på over 7 prosent de siste årene, se figur 3.31. Veksten må ses i sammenheng med boligprisveksten. Den svært sterke veksten i boligpriser de siste årene forventes å bidra til å holde utlånsveksten oppe også i tiden framover, selv om boligprisveksten skulle avta. Dette tidsetterslepet må blant annet ses i lys av at bare en begrenset del av boligene faktisk omsettes hvert år. Det nye, høyere prisnivået muliggjør derimot økt låneopptak også for de som ikke skifter bolig, men øker lånet på eksisterende bolig for å finansiere andre formål. Etter svært sterk vekst for enkelte av de utenlandske bankenes filialer i 2015, kom filialenes vekst betydelig ned gjennom 2016, og var ved utgangen av første kvartal 2017 lavere enn veksten i norske banker.

Filialisering av Nordea

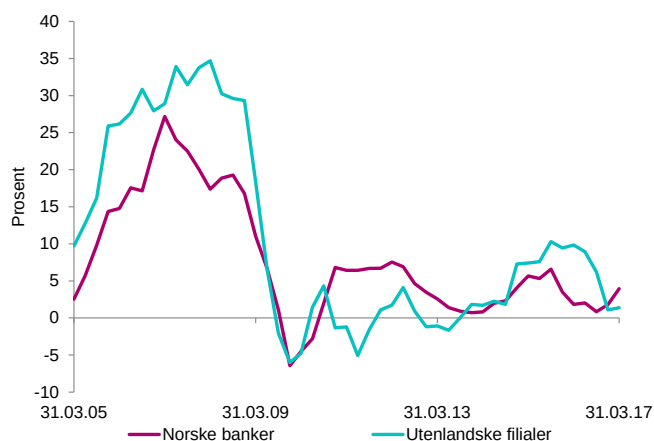
Nordea Bank Norge var den nest største banken i det norske bankmarkedet og utpekt av Finansdepartementet som systemviktig foretak i Norge. I januar 2017 omdannet Nordea Bank AB den norske banken fra en norsk juridisk enhet, heleid av den svenske Nordea Bank AB, til en filial av den svenske banken. Total utenlandskeid andel av det norske bankmarkedet ble dermed ikke endret av dette, men filialenes samlede andel av markedet økte markert. For utlån til norske bedriftskunder står nå utenlandske bankers filialer for 36 prosent av totale utlån fra banker. For utlån til personkunder er andelen om lag 15 prosent. Inkluderes Nordea Eiendomskreditt, som er et norsk foretak, er andelen 19 prosent. Se for øvrig omtale av filialiseringen av Nordea i Finansielt utsyn 2016.

3.31 Utlånsvekst, personmarked

Kilde: Finanstilsynet

3.32 Utlånsvekst, innenlandske bedrifter

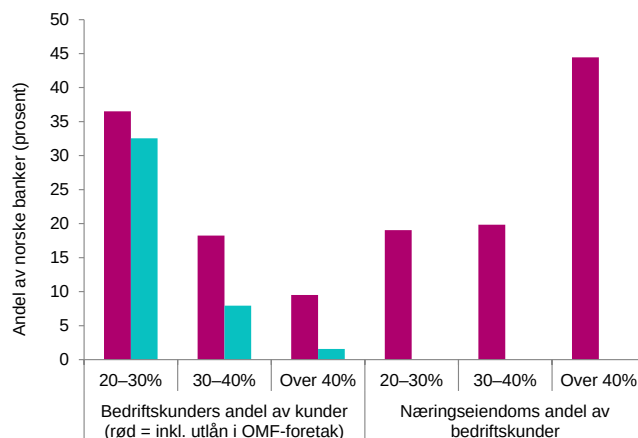
Kilde: Finanstilsynet

MODERAT LÅNEETTERSPØRSEL FRA BEDRIFTER

Den relativt lave veksten i norsk økonomi over flere år har bidratt til lav kredittetterspørsel fra bedrifter. Bankenes utlånsvekst til bedriftene har dermed vært moderat. Også for denne kundegruppen hadde enkelte av de utenlandske filialene i Norge svært høy vekst i 2015, men veksten ble kraftig redusert gjennom 2016, se figur 3.32.

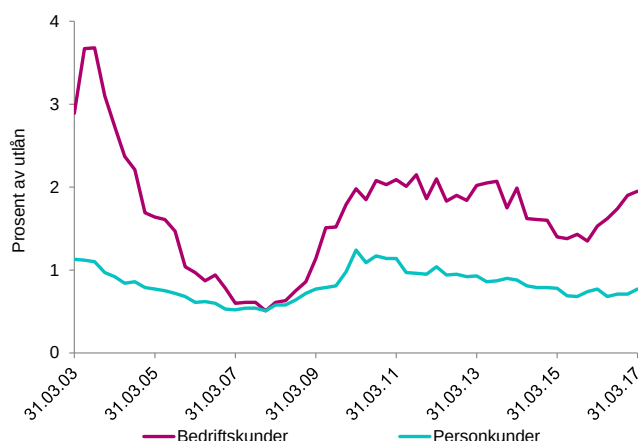
For utlån til bedriftskunder er norske banker særlig tungt eksponert mot næringen eiendomsdrift. Segmentet utgjør nær 40 prosent av bankenes samlede utlån til innenlandske bedriftskunder, selv om utlånsveksten til eiendomsdrift har vært lav de siste par årene. Utlån til næringsseiendom utgjør mer enn 20

3.33 Andel utlån til næringsseiendom

Kilde: Finanstilsynet

3.34 Misligholdte utlån

Kilde: Finanstilsynet

prosent av bedriftsutlånene for over 80 prosent av de norske bankene, se figur 3.33. En negativ realøkonomisk utvikling, med redusert etterspørsel etter (og lavere priser på) eiendom, kan dermed få betydelige konsekvenser for kredittkvaliteten i et stort antall norske bankers bedriftsporteføljer. Se kapittel 2 om utviklingen i markedene for næringsseiendom.

STERK ØKNING I MISLIGHOLDSNIVÅ PÅ OLJERELATERTE EKSPONERINGER

Som det framgår av figur 3.34, opplevde bankene en sterk økning i omfanget av misligholdte eksponeringer mot bedriftskunder etter 2015. Dette skrev seg i all hovedsak fra direkte eksponeringer mot oljerelatert virksomhet, idet de fleste andre kundegrupper fremdeles har lave misligholdsnivåer. Dette gjelder

særlig utlån til personkunder, men også denne kundegruppen hadde en svak økning i mislighold det siste året. Det siste året har det også vært en betydelig økning i omfanget av utlån hvor bankene har gitt betalingslettelse som følge av finansielle problemer hos lånekunden, i all hovedsak bedriftskunder. Utsatte avdrag, forlenget løpetid eller andre typer betalingslettelser brukes som virkemiddel for å hjelpe kunder i en midlertidig presset situasjon, men det er en risiko for at slike tiltak kun utsetter bankenes tapsføring. Dersom de finansielle utfordringene for kunder med innvilgede betalingslettelser trekker ut i tid, kan utlånstapene bli betydelige når bankene ikke lengre ser tegn til mulig friskmelding av engasjementene. Se for øvrig omtalen av offshore-eksponeringer i de større bankene.

Eksponering mot offshore-selskaper i større banker

Finanstilsynet gjennomførte i andre kvartal 2016 en tematisk kartlegging knyttet til offshore-sektoren i fem norske banker med utgangspunkt i bankenes eksponeringer per 31. mars 2016, jf. omtale i Finansielt utsyn 2016. Samlet eksponering mot offshore-sektoren per 31. mars 2016 var 90 mrd. kroner (målt etter EAD, eksponering ved mislighold), tilsvarende 6 prosent av bankenes samlede eksponering mot bedriftsmarkedet. Eksponeringen fordelte seg med 25 mrd. kroner på rigger og 65 mrd. kroner på supply-segmentet. De samlede nedskrivningene mot offshore-sektoren utgjorde 2,3 prosent av porteføljen ved utgangen av første kvartal 2016.

Finanstilsynet følger løpende utviklingen i bankenes eksponeringer og tapsnedskrivninger. Ved utgangen av første kvartal 2017 er samlet eksponering 84,5 mrd. kroner, en reduksjon på 6 prosent på ett år. De samlede nedskrivningene inkludert konstaterte tap er 7,2 mrd. kroner, en økning på 5,1 mrd. kroner fra året før, fordelt med 4,6 mrd. kroner som individuelle nedskrivninger inkludert konstaterte tap, og 2,6 mrd. kroner som gruppenedskrivninger. Ved

utgangen av første kvartal 2017 utgjør de samlede nedskrivninger inkludert konstaterte tap 8,6 prosent av porteføljen.

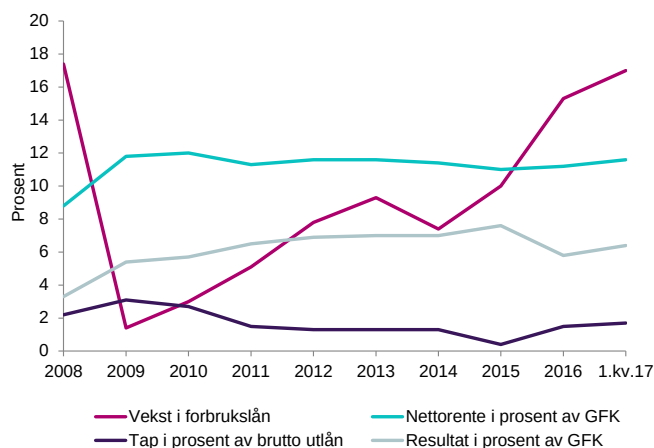
En betydelig andel av offshorekundene har vært gjenstand for restruktureringer. Restruktureringer medfører at lånekunden får innvilget endrede betalingsvilkår, herunder forlengelse av løpetid, utsettelse av eller reduksjon i avdrag i de nærmeste årene. Restruktureringene tar som oftest utgangspunkt i samlet gjeld og inkluderer mange parter. Ved utgangen av første kvartal 2017 har bankene opplyst at nærmere tre fjerdedeler av porteføljen har vært eller vil bli gjenstand for restrukturering. Videre er lån med betalingslettelser ("forbearance") økt betydelig de siste 12 månedene og utgjør nærmere 60 prosent av offshore-porteføljen ved utgangen av første kvartal 2017.

FORBRUKSLÅN

STERK VEKST I FORBRUKSLÅN

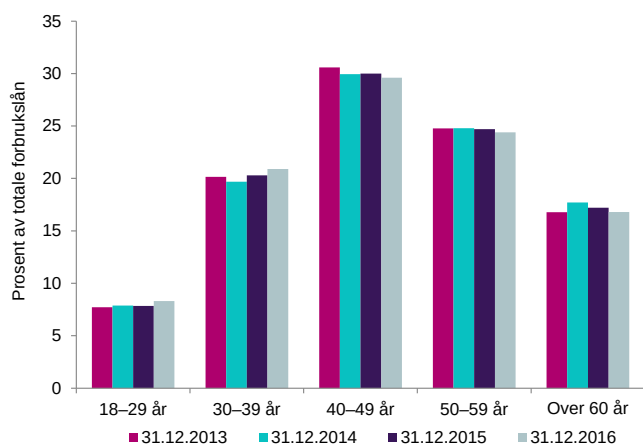
Forbrukslån utgjør en liten andel av husholdningenes samlede gjeld, men veksten er betydelig høyere enn den generelle kredittveksten til husholdningene. Den høye rentemarginen på forbrukslån sammenlignet med pantesikrede lån, gjør at banker og finansieringsforetak kan tåle relativt høye tap på forbrukslån og likevel oppnå god lønnsomhet. Selv om lønnsomheten i forbrukslånsvirksomheten har vært svært god i flere år, er det likevel fare for at foretakene undervurderer tapsrisikoen. Når det tilkommer mange nye låntakere og eksisterende låntakere får utvidet eller refinansiert sine forbrukslån, er det fare for at manglende betjeningsevne ikke kommer til syne før etter lang tid, spesielt hvis opptak av nye forbrukslån brukes til å betjene gammel gjeld. Etter hvert som flere ikke får utvidet eller refinansiert sine lån, kan tapene øke betydelig. Det gjelder særlig dersom det skulle inntreffe et økonomisk tilbakeslag og økt arbeidsledighet.

3.35 Utviklingen i forbrukslån i et utvalg foretak

Kilde: Finanstilsynet

3.36 Forbrukslån fordelt på aldersgrupper

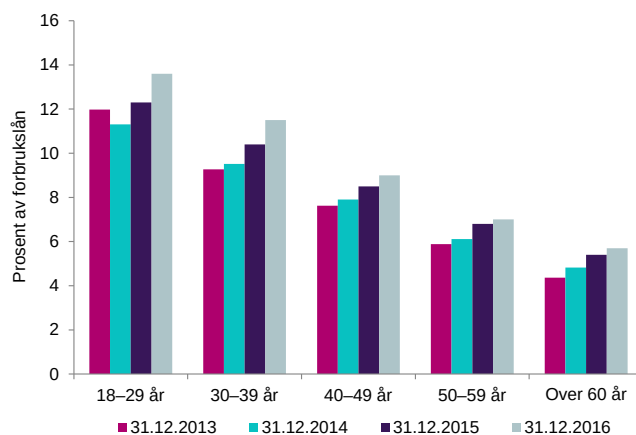
Kilde: Finanstilsynet

Husholdningenes gjeld domineres av boliglån. Forbrukslånene utgjør ikke mer enn 3 prosent av den samlede gjelden til husholdningene. Husholdningenes renteutgifter på forbrukslån utgjør imidlertid en vesentlig høyere andel av deres samlede renteutgifter.

Økonomisk sårbarhet hos låntakerne kan innebære konsolideringsbehov og tilhørende redusert etterspørsel etter varer og tjenester. I tillegg kan omdømmerisikoen knyttet til forbrukslånsvirksomhet bidra til å svekke tilliten til det enkelte foretak og finansnæringen som helhet.

Forbrukslån tilbys i form av ulike produkter, og omfatter både kredittkortlån og andre forbrukslån uten sikkerhet. Finanstilsynet kartlegger virksomheten

3.37 Mislighold (30 dager) i hver aldersgruppe

Kilde: Finanstilsynet

til et utvalg banker og finansieringsforetak som driver med forbruksfinansiering. Utvalget består av 27 foretak (15 banker og 12 finansieringsforetak), og dekker hoveddelen av det norske markedet. Både norske foretak og utenlandske filialer i Norge inngår. Hvis norske foretaks virksomhet i andre land også tas med, var totale utlån på 128 mrd. kroner ved utgangen av første kvartal 2017. Av dette utgjorde forbrukslån til norske husholdninger 95 mrd. kroner.

Tolv månedersveksten i det norske markedet var 17,0 prosent ved utgangen av første kvartal 2017, se figur 3.35. Til sammenligning var årsveksten i husholdningenes samlede gjeld 6,7 prosent i samme periode. Kredittkortlån utgjorde ca. 54 prosent av forbrukslån til norske husholdninger ved utgangen av første kvartal 2017, mot om lag 59 prosent ett år tidligere. Om lag 70 prosent av kredittkortlånene var rentebærende.

God lønnsomhet over lengre tid har gjort forbrukslån til et attraktivt segment for nye tilbydere, og økningen i markedet er i stor grad påvirket av de relativt nye aktørene. Nye tilbydere som har forbrukslån som hovedvirksomhet, har generelt hatt en høyere utlånsvekst enn de tradisjonelle bankene. Banker som har spesialisert seg på forbrukslån, har høy innskuddsdekning, og er i hovedsak finansiert av innskudd sikret i Bankenes sikringsfond.

Netto renteinntekter har siden 2009 ligget stabilt på godt over 10 prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK), se figur 3.35. Det har vært små variasjoner i tapsutviklingen de siste årene. Resultat før skatt har ligget i overkant av 6 prosent av GFK.

Ved utgangen av 2016 var over halvparten av forbrukslånene gitt til låntakere mellom 40 og 60 år, se figur 3.36. Låntakere i aldersgruppen 40–49 år hadde den største andelen av lånene, med nesten 30 prosent. Andelen utlån til gruppen 18–29 år var 8,3 prosent ved utgangen av 2016, som var noe høyere enn året før.

Mislighold på forbrukslån er generelt høyere enn for andre lån i banker og finansieringsforetak, og misligholdsnivået har økt det siste året. Det er høyest mislighold blant låntakere under 30 år, målt i forhold til utestående lån for hver gruppe, se figur 3.37. Misligholdet har økt for alle aldersgrupper, men økningen har vært størst for den yngste gruppen.

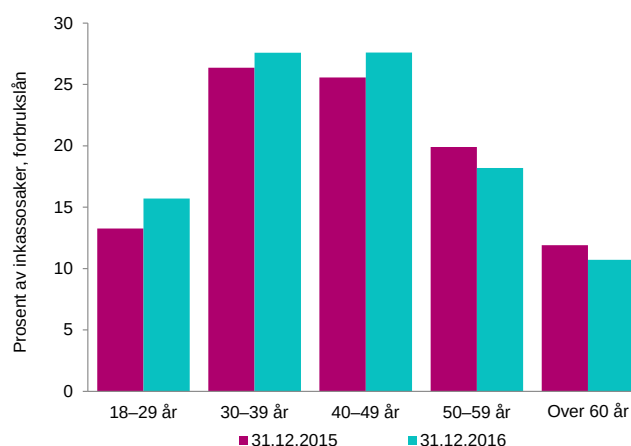
Selv om det er en sterk vekst i forbrukslån, avslo foretakene 61 prosent av lånesøknadene i 2016. For kredittkortlån lå avslagsprosenten på nær 40 prosent, mens den for andre forbrukslån var 80 prosent. Søknader om kredittkort kommer i større grad fra personer som allerede er kunder i foretakene. Avslagsprosenten på kredittkortlån er derfor gjennomgående lavere fordi foretakene har mer kunnskap om disse kundene i form av bedre datagrunnlag og mer historikk om betalingsevne. Andre forbrukslån formidles i større grad via eksterne agenter/formidlere. Dette innebærer mindre tilgjengelig informasjon om lånsøker, noe som tilsier at foretakenes kredittvurderinger blir strengere.

ØKNING I FORBRUKSLÅN TIL INKASSO

Finanstilsynet har gjennomført en undersøkelse blant 13 av de største inkassoforetakene for å få en bedre oversikt over fordelingen av inkassosaker på kravstyper og aldersgrupper. Foretakene i undersøkelsen hadde til sammen en markedsandel på i overkant av 80 prosent.

Av inkassosaker under arbeid ved utgangen av 2016, var 13,3 prosent av sakene knyttet til forbrukslån, mot

3.38 Inkassosaker, forbrukslån fordelt på aldersgrupper

Kilde: Finanstilsynet

9 prosent ved utgangen av 2015. Inkassosaker knyttet til boliglån utgjorde kun 1 prosent, som var marginalt høyere enn ved utgangen av 2015. Som tidligere år var det småkrav (blant annet postordresalg og parkeringsbøter) som utgjorde hoveddelen av inkassosakene. For inkassosaker knyttet til forbrukslån, var det en økning i andelen for aldersgruppene 18–29 år, 30–39 år og 40–49 år, mens det var en reduksjon for de eldre aldersgruppene sammenlignet med året før, se figur 3.38.

TILSYN MED FORETAKENES FORBRUKSFINANSIERING

Tilsyn med bankenes praksis med forbruksfinansiering er et ledd i arbeidet for å forebygge utlånstap og også arbeidet med forbrukerbeskyttelse. Finanstilsynet har gjennomført flere stedlige tilsyn med banker som tilbyr forbrukslån. Ved slike tilsyn vurderer Finanstilsynet både foretakets overordnede styring og kontroll, retningslinjer og prosesser, samt etterlevelse av regelverket, herunder kravene til kredittgivers vurdering av forbrukerens kredittverdighet og praktisering av frarådningsplikten i finansavtaleloven. Videre evaluerer Finanstilsynet foretakenes porteføljestruktur og -kvalitet. Finanstilsynet gjennomgår og vurderer også kvaliteten på kredittsaker på et utvalg kundeengasjementer.

Finanstilsynet har erfart at flere banker har svake rutiner og prosesser på dette området. Bankene har

ofte et porteføljeperspektiv i vurderingen av kredittrisikoen, hvor forbrukervernet ikke i tilstrekkelig grad hensyntas. Det er blant annet avdekket manglende rutiner og prosesser for å sjekke kundenes betjeningsevne. Enkelte stedlige tilsyn har avdekket at noen banker ikke gjennomfører likviditetsberegninger på alle kunder, noe som etter Finanstilsynets vurdering vil være i strid med finansavtalelovens krav om at kredittgiver skal vurdere forbrukerens kredittverdighet. Flere av bankene foretar kun en forenklet kredittvurdering, hvor vesentlige utgifter, helt eller delvis, ikke hensyntas. Det kan være en underestimering av generelle utgifter ved at bankene benytter satser som er lavere enn SIFOs referansebudsjett¹⁰, at bankene ikke tar hensyn til relevante kostnader SIFO har angitt utover referansebudsjettet samt at bankene ikke hensyntar all gjeld eller i tilstrekkelig grad tar høyde for framtidige renteøkninger.

Strengere kapitalkrav for forbrukslån

Finansforetak er pålagt kapitalkrav som skal samsvare med antatt beregnet risiko i virksomheten. Forbrukslån antas å ha større risiko enn for eksempel boliglån, og vektas derfor tyngre ved beregning av kapitalkrav. Kapitaldekningsregelverket krever etter standardmetoden i pilar 1 at usikrede lån risikovektes med 100 prosent. Omtrent en fjerdedel av forbrukslån behandles etter IRB-metoden, hvor risikovektene avhenger av målt risiko. Dersom en portefølje av usikrede lån oppfyller kravene til massemarkedsengasjement, kan porteføljen etter standardmetoden risikovektes med 75 prosent. Godt sikrede boliglån har til sammenligning en risikovekt på 35 prosent. Samlet minste- og bufferkrav for ikke-systemviktige foretak er 11,5 prosent ren kjernekapitaldekning. I tillegg kommer pilar 2-krav fra Finanstilsynet tillagt en viss margin. Nystartede banker som har forbruksfinansiering som kjerneområde, har videre måttet oppfylle et krav på minst 4 prosent i tillegg til de generelle kapitalkravene.

Tiltak for å dempe veksten i forbrukslån

Flere offentlige myndigheter arbeider med tiltak for å regulere forbrukslån. Justisdepartementet har utarbeidet ny regulering av markedsføring av forbrukslån, og Barne- og likestillingsdepartementet har lagt fram utkast til lov om registrering av enkeltpersoners gjeld (gjeldsinformasjonsloven). Finanstilsynets forslag til forskrift om fakturering av kredittkortgjeld er nå fastsatt av Finansdepartementet. I tillegg har Finanstilsynet fastsatt retningslinjer for finansforetaks behandling av forbrukslån, se rundskriv 5/2017 Finanstilsynets retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis for forbrukslån¹¹. Tiltakene fra myndighetene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

¹⁰ SIFOs referansebudsjett viser alminnelige forbruksutgifter for ulike typer husholdninger.

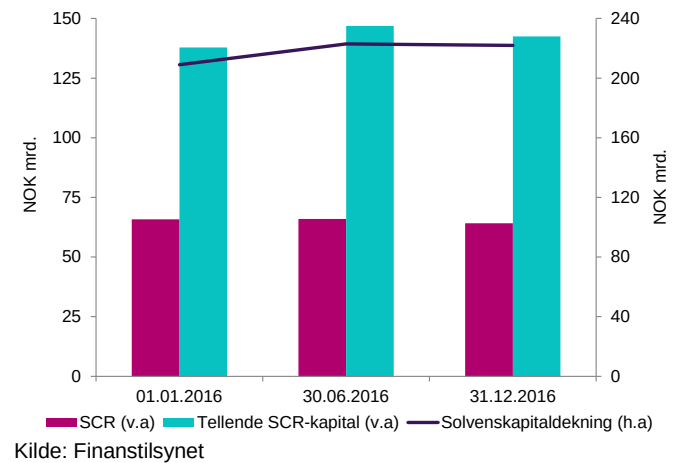
¹¹ [Finanstilsynets rundskriv 5/2017](#)

KAPITTEL 4 FORSIKRING OG PENSJON

Lavt rentenivå og økende levealder har vært utfordrende for norske livsforsikringsforetak og pensjonskasser. De siste seks årene har livsforsikringsforetakene økt premiereservene med nær 40 mrd. kroner for å møte kravene etter ny dødelighetstariiff, K 2013, som fanger opp økende levealder. Både avkastningsoverskudd på kundemidler og foretakenes egenkapital er benyttet til oppreservering. Innføringen av et markedsverdidbasert solvensregelverk har vært krevende i en periode med historisk lavt rentenivå og en betydelig andel forpliktelser med rentegaranti. Foretakene har møtt utfordringene gjennom blant annet kostnadskutt og tilpasninger på aktivasiden. I tillegg har forpliktelser med garantert rente til kundene blitt redusert de siste årene, og forventes å bli ytterligere redusert på lengre sikt når andelen fripoliser flater ut og etter hvert reduseres.

Økningen i langsiktige renter fra det rekordlave nivået sommeren 2016 bidro til noe bedre utsikter for livsforsikringsforetak og pensjonskasser internasjonalt. Langsiktige renter er imidlertid fremdeles på historisk lave nivåer. Vedvarende lavt rentenivå er en risiko for inntjening og soliditet på mellomlang sikt. Pensjonsinnretningene er imidlertid også utsatt for risiko knyttet til en kombinasjon av lave risikofrie renter og fall i verdiene på aktivasiden. Det er risiko for betydelig økte risikopremier på rentepapirer som vil redusere verdien på obligasjonsporteføljen, og aksje- og eiendomsverdier kan falle brått. Et slikt forløp vil få stor negativ effekt på foretakenes solvensdekning. Den europeiske forsikringstilsynsmyndigheten EIOPA la også stor vekt på denne risikoen i sin oppsummering av resultatene fra stresstesten av europeiske forsikringsforetak i 2016.

4.1 Solvenskapitaldekning i livsforsikringsforetakene

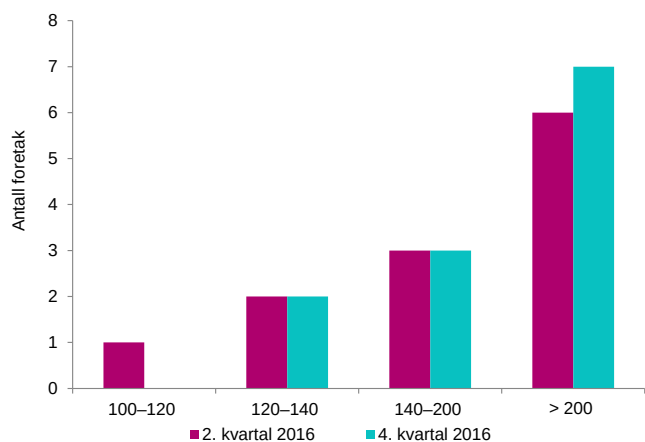
SOLIDITET I PENSJONSINNRETNINGENE SOLVENS II

Forsikringsforetakene ble underlagt nytt solvensregelverk, Solvens II, fra 1. januar 2016. Dette er et risikobasert regelverk, hvor både eiendeler og forpliktelser vurderes til markedsverdi. Det innebærer at rentenivået får langt større betydning for livsforsikringsforetakenes soliditet enn under tidligere solvensregelverk. Det nye regelverket synliggjør i særlig grad utfordringene knyttet til det lave rentenivået for foretak som har avgitt langsiktige rentegarantier til sine kunder.

Solvenskapitaldekningen i forsikringsforetakene viser forholdet mellom solvenskapitalkravet (SCR) og ansvarlig kapital. Solvenskapitalkravet skal dekke risikoen for tap av foretakets ansvarlige kapital. Kravet beregnes slik at sannsynligheten er 99,5 prosent for at samlet tap, herunder forsikringsmessig og finansielt tap, over en periode på 12 måneder ikke overstiger det beregnede kapitalkravet. Den ansvarlige kapitalen består av basiskapital og supplerende kapital, og inndeles i kapitalgrupper ut fra kapitalens kvalitet, etter nærmere fastsatte krav.

Solvenskapitaldekningen i livsforsikringsforetakene var 222 prosent (inkludert overgangsregler, se omtale nedenfor) ved utgangen av 2016, se figur 4.1. Solvenskapitaldekningen har bedret seg noe gjennom 2016. Som det framgår av figur 4.2, er det store variasjoner mellom foretakene. Solvenskapitalkravet

4.2 Spredning, solvenskapitaldekning*

*Silver Pensjonsforsikring er ikke inkludert. Se nærmere omtale av Silver nedenfor. Kilde: Finanstilsynet

skal beregnes årlig, men ved større endringer skal det foretas en ny beregning i mellomliggende kvartaler.

OVERGANGSREGLER – EFFEKTEN AV NYTT REGELVERK BEGRENSET DE FØRSTE ÅRENE

Det er i Omnibus II-direktivet åpnet for flere permanente tiltak og overgangsordninger som særlig er rettet mot livsforsikringsforetak med langsiktige garantier. Av størst betydning for norske livsforsikringsforetak er overgangsregelen for langsiktige garantier. Regelen gir rom for å redusere de forsikringstekniske avsetningene tilsvarende en andel av differansen mellom forsikringstekniske avsetninger beregnet etter Solvens II-regelverket og forsikringstekniske avsetninger beregnet etter solvensmargin-regelverket som var gjeldende fram til utgangen av 2015 (Solvens I). Overgangsregelen innebærer at en eventuell økning i verdien av forsikringsforpliktelsene ved overgang til Solvens II fases inn lineært over en periode på 16 år, der den fulle differansen tas til fradrag i 2016. Denne overgangsregelen kan ha stor betydning for foretak med en høy andel fripoliser, da disse har en vesentlig høyere verdi på forsikringsforpliktelsene under Solvens II enn under Solvens I. Med fallende rentenivå vil denne differansen øke i verdi. Solvenskapitaldekningen i de seks livsforsikringsforetakene som benyttet overgangsregler ved utgangen av 2016 var 184 prosent uten bruk av overgangsregler, mot 229 prosent med overgangsregler.

DISKONTERINGSRENTEN (RISIKOFRI RENTE) – REDUSERES SOM FØLGE AV LAVERE FORVENTET FRAMTIDIG RENTE

EIOPA publiserte i april 2017 oppdatert metode for å beregne terminrenten på lang sikt (Ultimate Forward Rate, UFR). Dagens UFR er 4,2 prosent. Beregnet UFR basert på forventninger til langsiktig rentenivå tilsier etter EIOPAs vurdering en UFR på 3,65 prosent. EIOPA har besluttet at UFR ikke skal endres mer enn 15 basispunkter per år, og dette innebærer derfor en reduksjon i UFR til 4,05 prosent i 2018. Reduksjonen vil, alt annet likt, føre til en noe svakere solvenssituasjon i foretak som har forpliktelser med rentegaranti. Unntaket er foretak som kun tilbyr offentlig tjenstepensjon, som uten risiko for omdanning til innskuddspensjon (og dertil utstedelse av fripoliser) kan prise inn en lavere forventet rente i rentegarantipremien til kundene.

FORSIKRINGSFORETAKENES EGENVURDERING AV RISIKO OG SOLVENS (ORSA)

Det følger av Solvens II-regelverket at forsikringsforetak, som en integrert del av sitt system for risikostyring, minst en gang i året skal vurdere kapitalbehovet. Vurderingene skal være framoverskuende. Foretaket skal videre vurdere sin evne til løpende å etterleve kapitalkravet, samt vurdere om risikoprofilen i tilstrekkelig grad fanges opp i beregningen av kapitalkravet. Prosessen og resultatet skal godkjennes av foretakets styre, og hensyntas i foretakets strategi- og beslutningsprosesser. Innen 14 dager etter at styret har godkjent egenvurderingen, skal det oversendes en rapport til tilsynsmyndigheten.

Forsikringsforetakene har siden 2014 årlig sendt inn sine ORSA'er til Finanstilsynet. Det første året fikk alle foretakene skriftlige tilbakemeldinger. Det ble da særlig lagt vekt på foretakenes interne prosesser knyttet til utarbeidelse av egenvurderingen, og spesielt ble styrets rolle framhevet i tilbakemeldingen til foretakene. Etter at de nye kapitalkravene trådte i kraft i 2016, blir det lagt stor vekt på foretakenes vurderte kapitalbehov, og mål for margin til solvenskapitalkravet. Det er viktig at kapitalmålene er

basert på analyser som viser hvilke marginer til kravene som er nødvendige for å sikre at kapitalkravene vil være oppfylt til enhver tid. Finanstilsynet gir nå tilbakemeldinger på foretakenes ORSA'er ved behov. Overfor noen foretak er det påpekt at kapitalmålene synes å være lave. Dette har medført at enkelte foretak har hevet sine interne mål for tilfredsstillende solvensdekning.

TEMATILSYN – FORSIKRINGSTEKNISKE AVSETNINGER I 2016

Livsforsikringsforetakenes beregninger av forsikringstekniske avsetninger baseres på framskriving av alle sannsynlighetsvektede kontantstrømmer som følger av avtalen med kundene, hvor det skal tas hensyn til tidsverdien av garantier og opsjoner, herunder flytting og overgang til fripoliser. Beregningene må reflektere det norske produktregelverket, med flere ulike bufferfond og ulike regler for prising og overskuddsdeling, og kan derfor være relativt kompliserte. Verdien av de forsikringstekniske avsetningene er av stor betydning for foretakenes ansvarlige kapital, og påvirker også solvenskapitalkravet. Finanstilsynet ser det derfor som viktig å løpende følge opp foretakenes beregninger, noe som innebærer vurderinger av ulike modeller og ulike forutsetninger som foretakene har benyttet i beregningen. Det ble i 2016 gjennomført stedlige tilsyn i de tre største livsforsikringsforetakene, hvor hovedtemaet var beregning og validering av forsikringstekniske avsetninger og kapitalkravene i Solvens II. I perioden mars til mai 2017 er det gjennomført ytterligere tre tilsyn med samme tema i de mellomstore livsforsikringsforetakene. I disse tilsynene vurderes systemet for risikostyring og internkontroll, dokumentasjon og validering generelt, i tillegg til mer detaljerte problemstillinger knyttet til metoder, forutsetninger og data som er benyttet i solvensberegningene. Endelige merknader fra de stedlige tilsynene vil foreligge i løpet av 2017.

SILVER

Silver Pensjonsforsikring fikk konsesjon som livsforsikringsforetak 30. juni 2005. Silvers virksomhet består i å forvalte og administrere forsikringsavtaler utgått fra kollektive pensjonsordninger (fripoliser og pensjonskapitalbevis).

Gjennom å overta fripoliser fra andre livsforsikringsforetak, har foretaket påtatt seg forpliktelser til å betale livsvarige framtidige ytelser. Kundenes pensjonskapital, det vil si midlene som er spart opp for å dekke framtidige utbetalinger og som ble overført til Silver som grunnlag for fremtidige utbetalinger, var imidlertid basert på forutsetninger som undervurderte forventet levealder og overvurderte forventet avkastning. Livsforsikringsforetakene fikk i 2014 pålegg om å styrke pensjonskapitalen (oppreservering) som følge av økt levealder. Omfanget av oppreserveringsbehovet, kombinert med avkastningsutsiktene og foretakets inntjeningsmuligheter, har medført at Silver har vært i en utsatt situasjon over noe tid. Foretaket gjennomførte en emisjon mot de største eierne på 118,2 mill. kroner i april 2012. Dette bedret situasjonen noe på kort sikt, men var ikke tilstrekkelig til å sikre foretaket bærekraft. På bakgrunn av soliditetssituasjonen, innførte foretaket tegningsstopp for fripoliser i mai 2012. Ved utgangen av 2016 hadde pensjonskapitalen bak foretakets fripoliser en verdi på omlag 9 milliarder kroner, tilsvarende 3 prosent av det totale volumet av fripoliser i Norge.

I juli 2015 søkte Silver om dispensasjon fra kapitalkravene i finansforetaksloven, som trådte i kraft 1. januar 2016. Silvers finansielle stilling var da slik at foretaket ikke hadde midler til å dekke

kravet til forsikringstekniske avsetninger. Foretaket hadde dermed heller ingen overskytende midler til å dekke solvenskapitalkravet. Finansdepartementet ga Silver ett års utsettelse med å oppfylle kravene i finansforetaksloven, slik at foretaket fikk ytterligere tid til å forbedre sin kapital situasjon eller på annen måte sikre fremtidige pensjonsutbetalinger.

I desember 2016 søkte Silver om utsatt frist for å oppfylle kapitalkravene i finansforetaksloven frem til 31. mars 2017. Søknaden var begrunnet med behovet for å kunne slutføre en prosess med overføring av porteføljen til et foretak i Liechtenstein. Finansdepartementet ga Silver forlenget dispensasjon frem til 15. februar 2017. Det fremgikk av vedtaket at dispensasjonen kunne forlenges dersom Silver i rimelig tid innen 15. februar 2017 dokumenterte vesentlig fremdrift i arbeidet med å finne en løsning.

Finansdepartementet avsto i brev av 15. februar 2017 søknad fra Silver om forlenget dispensasjon under henvisning til at foretaket ikke hadde dokumentert vesentlig fremdrift i prosessen med å finne en løsning. Da dispensasjonen utløp 16. februar 2017, oppfylte ikke Silver kapitalkravene for forsikringsforetak. Finanstilsynet ga da Finansdepartementet tilrådning om å sette Silver under offentlig administrasjon.

Finansdepartementet vedtok 17. februar 2017 at Silver settes under offentlig administrasjon. Finanstilsynet oppnevnte samme dag et administrasjonsstyre. Det følger av finansforetaksloven at administrasjonsstyret så hurtig som mulig skal søke å finne ordninger som gjør at foretakets virksomhet kan drives videre med et tilstrekkelig økonomisk grunnlag, eller søke å få foretaket sluttet sammen med eller dens virksomhet overdratt til andre finansforetak, eller foreta avvikling av foretaket.

STRESSTESTER I PENSJONSKASSENE – I HOVEDSAK GOD SOLIDITET, MEN STORE FORSKJELLER

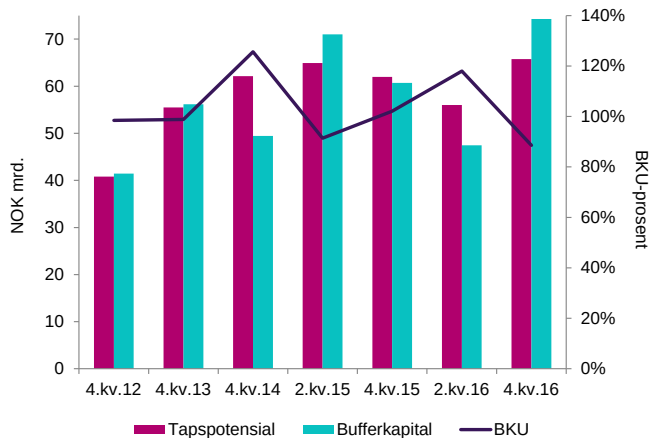
Pensjonskassene er som livsforsikringsforetakene sårbare for fall i rentenivå som følge av deres langsiktige avkastningsgarantier. Høy aksjeandel gjør pensjonskassene også sårbare for fall i aksjemarkedene, selv om de fleste pensjonskassene har høy bufferkapital og tåler betydelige tap, i hvert fall på kort sikt. For å kunne overvåke pensjonskassenes reelle risiko og sårbarhet, rapporterer pensjonskassene stress-tester til Finanstilsynet. Stressstestene er basert på verdsettingsprinsippene i Solvens II. I stress testen beregnes potensialet for tap for alle relevante risikoer, slik som markedsrisiko, forsikringsrisiko og motpartsrisiko, i forhold til tilgjengelig kapital (bufferkapitalen). En bufferkapitalutnyttelse over 100 prosent indikerer at selskapets samlede tapspotensial er høyere enn bufferkapitalen. Ved utgangen av 2016 hadde pensjonskassene en samlet bufferkapitalutnyttelse på 89 prosent, mot 118 prosent ved utgangen av andre kvartal 2016, se figur 4.3. Økning i de lange rentene i andre halvår 2016 bidro til bedring i solvenskapitalen som følge av en reduksjon i forsikringsforpliktelsene. Effekten var positiv både for private og kommunale pensjonskasser. Det er imidlertid store variasjoner mellom pensjonskassene, og flere pensjonskasser hadde en bufferkapitalutnyttelse som var vesentlig høyere, se figur 4.4.

Finanstilsynets har foreslått at stress test I med enkelte tilpasninger innføres som bindende kapitalkrav for pensjonskassene. Se nærmere omtale i kapittel 5.

EIOPAS STRESSTESTER FOR PENSJONSKASSER – ØKT OPPMERKSOMHET OM PENSJONSKASSERS BETYDNING FOR FINANSIELL STABILITET

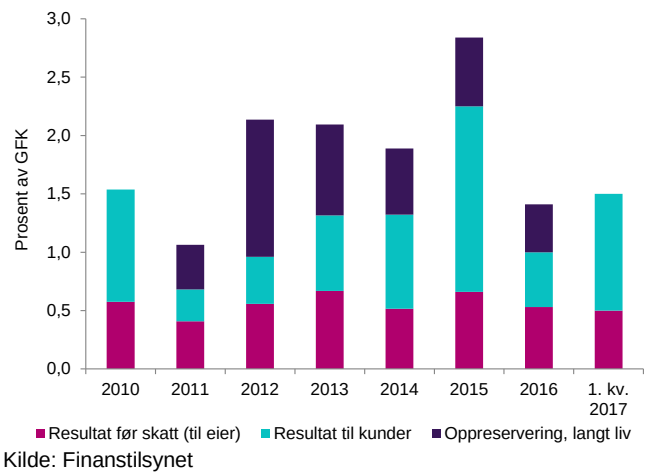
Det har de siste årene vært økt oppmerksomhet rundt sårbarheten i det europeiske pensjonsmarkedet. I 2015 gjennomførte EIOPA for første gang en stress test av europeiske pensjonskasser. I oppsummeringen legges det særlig vekt på sårbarheten for et langvarig

4.3 Bufferkapitalutnyttelse (BKU) i pensjonskassene

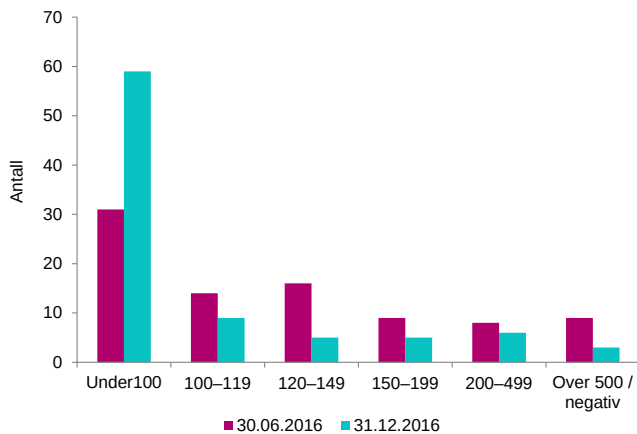
Kilde: Finanstilsynet

4.5 Resultat i livsforsikringsforetak

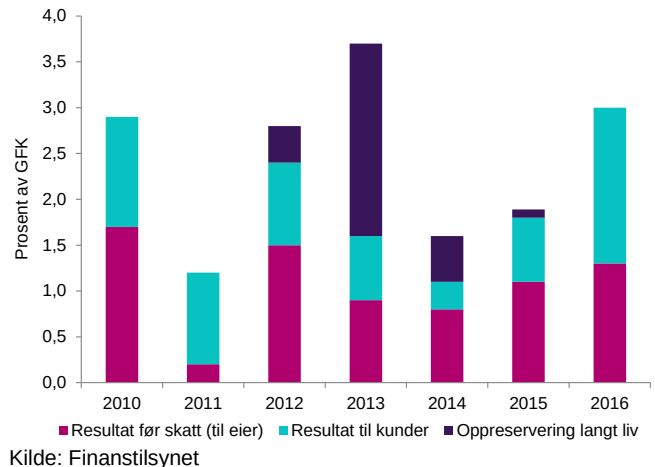
Kilde: Finanstilsynet

4.4 Bufferkapitalutnyttelse spredning, pensjonskasser

Kilde: Finanstilsynet

4.6 Resultat i pensjonskasser

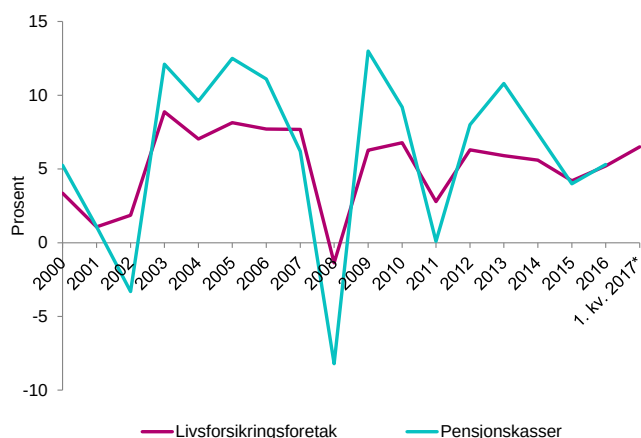
Kilde: Finanstilsynet

lavt rentenivå. Det er imidlertid store forskjeller mellom landene blant annet når det gjelder regelverk for pensjonskasser, inkludert verdsettelsesmetoder, og fordelingen mellom private og offentlige pensjonsordninger. I 2017 gjennomfører EIOPA en ny stresstest av de europeiske pensjonskassene. Hensikten med stresstesten er å måle effekten av et stress-scenario på finansiell stabilitet, realøkonomien generelt og eventuelle konsekvenser for pensjonskundene. Et element i stresstesten vil også være å se på hvilken effekt stress-scenariotet kan få på sponsorstøtte (bidrag fra eierforetakene) og eventuelle tilpasninger i pensjonsutbetalingene. Fra Norge deltar de syv største pensjonskassene.

LØNNSOMHET OG AVKASTNING I PENSJONSINNRETNINGENE RESULTAT OG KAPITALAVKASTNING I LIVSFORSIKRINGSFORETAK OG PENSJONSKASSER

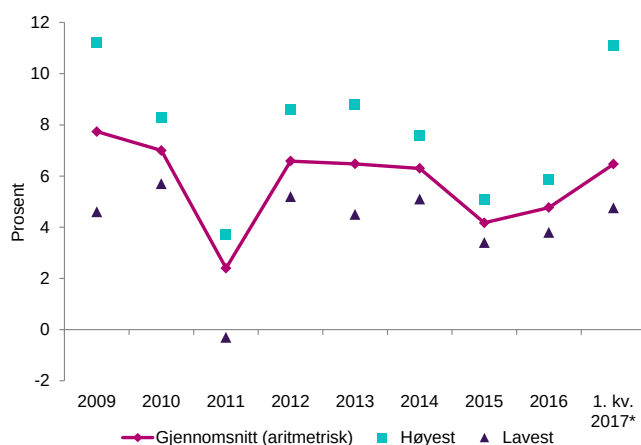
Oppgang i verdipapirmarkedene bidro positivt til resultatene i livsforsikringsforetak og pensjonskasser i 2016. Samlet sett var imidlertid resultatet i livsforsikringsforetakene noe svakere i 2016 enn i 2015 med et resultat før skatt på 7 mrd. kroner i 2016 (0,5 prosent av GFK), se figur 4.5. Overskudd til kunder utgjorde 6 mrd. kroner, mens det var satt av 5,5 mrd. kroner til oppreservering for langt liv (se nærmere omtale under). Pensjonskassene hadde et resultat før skatt på 3,8 mrd. kroner før skatt, som tilsvarer 1,3 prosent av

4.7 Verdijustert avkastning i livsforsikringsforetak og pensjonskasser

*Annualisert. Kilde: Finanstilsynet

4.8 Verdijustert avkastning i livsforsikringsforetakene, spredning

*Annualisert. Kilde: Finanstilsynet

GFK, se figur 4.6. Overskudd til kunder utgjorde nær 5 mrd. kroner.

I første kvartal 2017 hadde livsforsikringsforetakene et resultat før skatt om lag på samme nivå som i 2016, målt mot GFK.

OPPRESERVERING FOR LANGT LIV – PENSJONSINNRETNINGENE NÆR FERDIG OPPRESERVET

Som følge av høyere forventet levealder i befolkningen enn forutsatt i tidligere modeller, ble det i 2013 utarbeidet nye dødelighetstariffer, såkalt K2013, som skal danne grunnlag for pensjonsinnretningenes

premieberegninger. Det ble klart at de forsikringstekniske avsetningene var for lave i forhold til forventede framtidige pensjonsutbetalinger, og pensjonsinnretningene måtte øke premiereserven for å kunne møte framtidige forpliktelser. Det samlede oppreserveringsbehovet var 41 mrd. kroner for livsforsikringsforetakene, og 11,5 mrd. kroner for pensjonsforetakene. Pensjonsinnretningene fikk mulighet til å benytte kundeoverskudd til å dekke inntil 80 prosent av oppreserveringsbehovet og kunne søke om syv års oppreserveringsperiode. Ved utgangen av 2016 gjensto om lag 2 mrd. og 0,4 mrd. kroner i hhv. livsforsikringsforetakene og pensjonskassene. Hoveddelen av dette er knyttet til fripoliseporteføljene. Til tross for utfordringene med å sikre god avkastning på investeringene i et lavrenteregime, har foretakene i hovedsak klart å gjennomføre oppreserveringen på en tilfredsstillende måte. Dette skyldes blant annet positiv utvikling i aksjemarkedene i perioden, samt at mange av foretakene har hatt en betydelig obligasjonsportefølje med en rente godt over dagens markedsrenter, og med forfall noen år fram i tid.

Finanstilsynet har i brev til livsforsikringsforetakene påpekt at det ikke bør utbetales utbytte så lenge foretaket ikke har fullført oppreserveringen av kundenes premiereserve.

FREMDELES GOD AVKASTNING I PENSJONSINNRETNINGENE

Livsforsikringsforetakene hadde en bokført avkastning i kollektivporteføljen i 2016 på 4,8 prosent. Dette var en økning på 0,6 prosentpoeng sammenlignet med 2015, og vesentlig høyere enn den gjennomsnittlige garanterte avkastningen på 2,8 prosent. Den verdijusterte avkastningen, som er avkastningen før de urealiserte gevinstene overføres til kursreguleringsfondet, økte fra 4,2 til 5,2 prosent, se figur 4.7. Som det framgår av figur 4.8, varierer avkastningen mellom foretakene, fra 3,8 til 5,9 prosent. Forskjellene har vært betydelig høyere i tidligere år. Pensjonskassene hadde en økning i verdijustert avkastning fra 4 til 5,3 prosent fra 2015 til 2016. Det er generelt større svingninger i pensjonskassenes avkastning enn i

livsforsikringsforetakene som følge av høyere aksjeandel.

I første kvartal 2017 bidro oppgang i aksjemarkedene til en verdijustert avkastning på 6,5 prosent i livsforsikringsforetakene (annualisert), og variasjonen mellom foretakene var større enn på flere år, se figur 4.8.

MARKEDSRISIKO I LIVSFORSIKRINGSFORETAK OG PENSJONSKASSER

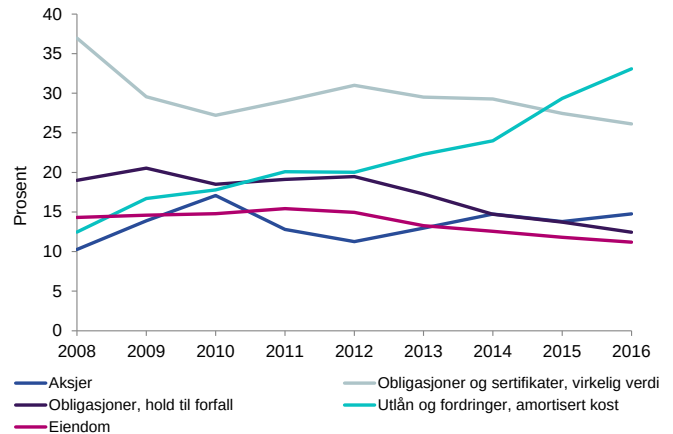
ØKT ANDEL INVESTERINGER TIL AMORTISERT KOST BIDRAR TIL MER STABIL AVKASTNING

Innføringen av Solvens II innebar betydelig høyere kapitalkrav enn tidligere solvensregelverk, spesielt for foretak med stor andel garanterte ytelser, og i særlig grad fripoliser. For livsforsikringsforetakene er markedsrisiko den klart høyeste risikoen. I markedsrisiko inngår blant annet risiko ved renteoppgang og rentefall, aksjeprisfall og fallende eiendomspriser. Økt investeringsrisiko kan gi økt forventet avkastning, men krever samtidig høyere kapital for å bære avkastningsrisikoen.

Behovet for stabil avkastning og langsiktighet i investeringene har gitt seg utslag i en vesentlig økning i investeringer målt til amortisert kost. Utlån og fordringer til amortisert kost har økt fra 77 mrd. kroner i 2008 til 335 mrd. kroner ved utgangen av 2016, som utgjorde 33 prosent av kollektivporteføljen, se figur 4.9. Sammen med hold til forfall-porteføljen var andelen 45 prosent. En økning i boliglån fra 7 mrd. kroner ved utgangen av 2014 til 44 mrd. kroner ved utgangen av 2016 bidrar til denne økningen. Men også obligasjoner til amortisert kost har økt betydelig de siste årene. Det er i særlig grad foretak som tilbyr privat tjenstepensjon med garanterte ytelser som har hatt en økning i utlån og fordringer til amortisert kost.

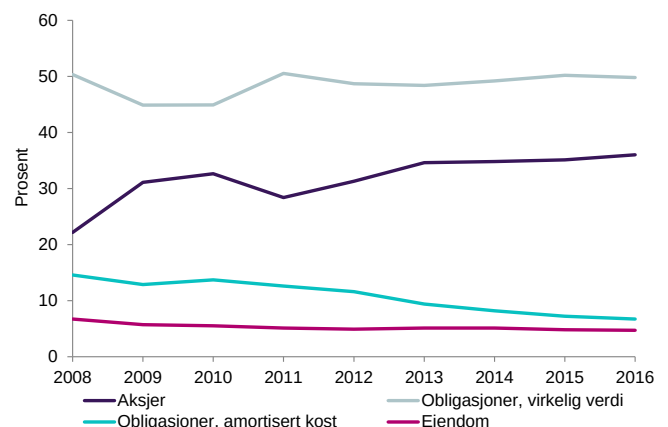
Andelen har her økt fra 19 til 35 prosent av kollektivporteføljen fra 2014 til 2016. Aksjeandelen er også betydelig lavere i denne gruppen foretak, med 7 prosent av kollektivporteføljen, mot 15 prosent for foretakene samlet.

4.9 Investeringer i kollektivporteføljen, livsforsikringsforetak

Kilde: Finanstilsynet

4.10 Investeringer i kollektivporteføljen, pensjonskasser

Kilde: Finanstilsynet

Pensjonskassene har vesentlig høyere aksjeandel enn livsforsikringsforetakene med 36 prosent, se figur 4.10. I motsetning til i livsforsikringsforetakene har pensjonskassene hatt en nedgang i obligasjoner til amortisert kost de siste årene, som utgjorde i underkant av 7 prosent av kollektivporteføljen ved utgangen av 2016. Pensjonskassene har i liten grad andre utlån og fordringer til amortisert kost.

Forsikringsforpliktelsene i livsforsikringsforetakene har en gjennomsnittlig durasjon på om lag 14 år. Det har vært en utfordring for livsforsikringsforetak og pensjonskasser å finne investeringsobjekter som gir stabil avkastning med lang tidshorisont og som i større grad motsvarer durasjonen på forpliktelsene. Gjennomsnittlig durasjon på eiendelene er i dag på om

4.11 Andel brutto forfalt premie, privat ytelsespensjon og innskuddspensjon, livsforsikringsforetak

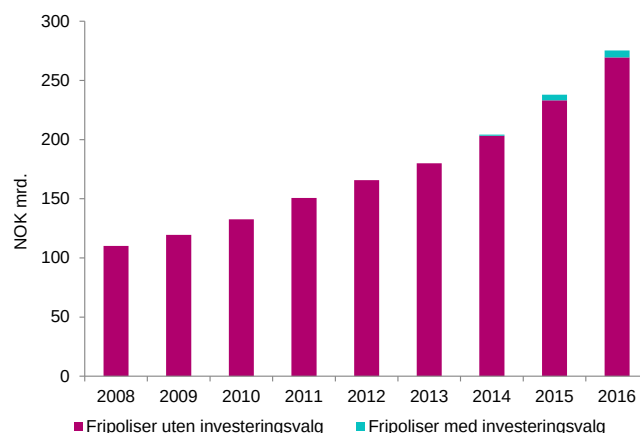
Kilde: Finans Norge

lag fire år. Investeringer i infrastruktur vil kunne være relevante investeringsobjekter. Finansforetaksloven gir imidlertid begrensninger på livsforsikringsforetakenes mulighet til å investere i såkalt forsikringsfremmed virksomhet (foretakene kan ikke eie mer enn 15 prosent av andre virksomheter). Finanstilsynet har på oppdrag fra Finansdepartementet utarbeidet et høringsnotat om avvikling av denne lovbestemmelsen.

ENDRINGER I MARKEDET FOR TJENESTEPENSJON UTVIKLING PRODUKTER – INNSKUDDSPENSJON, MEN OGSÅ FRIPOLISER, FORTSETTER Å ØKE

Kostnadene og uforutsigbarheten knyttet til ytelsespensjonsordningene, spesielt i perioder med lavt rentenivå, har ført til at bedriftene nå i hovedsak velger innskuddspensjonsordninger med investeringsvalg. Mens brutto forfalt premie i ytelsesordningene utgjorde over 80 prosent av samlede premier i private tjenstepensjonsordninger i 2006, var denne andelen 34 prosent i 2016, se figur 4.11. Nytegnede premier er i all hovedsak innen innskuddspensjon. Det er ventet at denne utviklingen vil fortsette framover. Overgangen til innskuddspensjonsordninger (unit linked) er en utvikling som observeres i mange europeiske land. I Norge vil likevel de samlede forsikringsforpliktelsene være dominert av garanterte produkter (rentegaranti og livsvarige ytelser) i mange år framover.

4.12 Forsikringsforpliktelser fripoliser, livsforsikringsforetak

Kilde: Finans Norge

Eksisterende ytelsesordninger blir i økende grad avvirket og omdannet til fripoliser. Ved utgangen av 2016 utgjorde forpliktelsene knyttet til fripoliser 275 mrd. kroner i livsforsikringsforetakene, en økning på nær 100 mrd. kroner de siste tre årene, se figur 4.12. Også i pensjonskassene har fripolisene økt betydelig de siste årene, og utgjorde 47 mrd. kroner ved utgangen av 2016.

KONSEKVENSER FOR FORETAKENE – RISIKOEN REDUSERES PÅ LENGRE SIKT

Den betydelige overgangen fra ytelsespensjon til innskuddspensjon de siste årene har ført til utstedelse av fripoliser, som er kapitalkrevende produkter for livsforsikringsforetakene. Andelen fripoliser forventes fortsatt å øke noe de nærmeste årene, for så å flate ut og gradvis bli redusert.

Livsforsikringsmarkedet kan bli betydelig endret framover. Ordningene med garanterte ytelser, med høy risiko for livsforsikringsforetakene, vil bli erstattet av innskuddspensjon med investeringsvalg, hvor kunden bærer avkastningsrisikoen og hvor informasjon og rådgivning vil være sentrale elementer i foretakenes virksomhet. Kravene til foretakenes informasjon og rådgivning vil skjerpes i regelverket, og dette er områder som tillegges økende vekt i den tilsynsmessige oppfølgingen av foretakene.

KONSEKVENSER FOR KUNDENE – ANSVAR FOR EGEN PENSJON

Overgangen fra ytelsespensjon, hvor arbeidstakere er garantert en andel av sluttlønnen i full levealder, til innskuddspensjon, hvor pensjonen avhenger av avkastningen i opptjeningsperioden og utbetales i en begrenset periode etter pensjonsalder, innebærer store endringer for kundens/arbeidstakerens pensjonssparing. Dette innebærer at kunden i større grad må være bevisst sin egen sparing og eget forbruk. Kundens pensjonsmidler vil være avhengig av utviklingen i verdipapirmarkedene og valgt risiko-profil. Bedre oversikt over samlede sparemidler, og risiko for tap av framtidig pensjon, kan øke graden av individuell sparing. Det har siden 2006 vært krav om at alle foretak skal tilby en tjenstepensjonsordning til sine ansatte, jf. lov om obligatorisk tjenstepensjon (OTP). Minimum årlig spareprosent er imidlertid lav sammenlignet med den garanterte ytelsen i de gamle ytelsesordningene (minstekravet er årlig 2 prosent av lønn mellom 1G og 12 G), noe som uten tilleggssparing forventes å gi langt lavere pensjonsutbetalinger enn ved de garanterte ytelsesordningene.

RAPPORT OM EGEN PENSJONSKONTO

Utviklingen i retning av at framtidige pensjonsordninger i hovedsak vil være innskuddspensjon med investeringsvalg, gir nye utfordringer både for foretakene og i særlig grad for kundene. Som ledd i behovet for tilpasninger til nytt tjenstepensjonsregime, ble det i 2016 opprettet en arbeidsgruppe ledet av Finansdepartementet som blant annet skulle vurdere muligheten for å opprette en personlig pensjonskonto, evt. adgang til individuell tilleggssparing og håndtering av pensjon ved jobbskifte. Utredningen var avgrenset til lov om innskuddspensjon. Arbeidsgruppen har i sin rapport av desember 2016 skissert flere alternative løsninger på spørsmålene i mandatet, men har ikke konkludert eller foreslått konkrete tiltak.

Formålet med å opprette en egen pensjonskonto er å gi den enkelte arbeidstaker bedre oversikt og styring over egen pensjon. Dette kan bidra til mer effektiv

forvaltning av pensjonsmidlene, gi lavere priser, samt bedre oversikt og økt innflytelse på pensjonssparingen. Når kunden må ta et mer aktivt valg med hensyn til egen pensjon, vil det øke bevisstheten rundt det generelle sparebehovet og behovet for tilleggssparing. Dette kan i større grad enn ved tidligere pensjonsordninger få betydning for husholdningenes forbruksatferd, og realøkonomien generelt. For foretakene vil dette stille strenge krav til informasjon og rådgivning knyttet til blant annet kostnader og risiko, slik at kundene tar de beste valgene for egen pensjonssparing.

SKADEFORSIKRINGSFORETAK GOD SOLIDITET I SKADEFORSIKRINGSFORETAKENE

Soliditeten i norske skadeforsikringsforetak er samlet sett god. Den samlede solvenskapitaldekningen for skadeforsikringsforetakene var 189 prosent per 31. desember 2016, hvilket er noe lavere enn per 30. juni 2016, men noe høyere enn per 1. januar 2016 da Solvens II-regelverket trådte i kraft. Nivået på solvenskapitaldekningen varierer betydelig mellom foretakene, og enkelte foretak har soliditetsmessige utfordringer.

POSITIV RESULTATUTVIKLING DE SISTE ÅRENE

Skadeforsikringsforetakene hadde et resultat før skatt, målt som andel av premieinntekter, på 26 prosent i 2016, en økning på 3 prosentpoeng fra 2015, se figur 4.13. Økningen skyldes både økte finansinntekter, som følge av en positiv verdiutvikling på aksjer, og en bedring i resultatet fra den forsikringsrelaterte driften. Norske skadeforsikringsforetak har hatt gode resultater de siste årene. Fra og med 2003 har resultat før skatt i prosent av premieinntekter for egen regning (f.e.r.) vært positiv. Det har vært betydelige svingninger i resultatet i prosent av premieinntekter f.e.r. over tid, hovedsakelig forårsaket av volatilitet i finansmarkedene. Finanskrisen medførte en kraftig nedgang i finansinntektene i 2008. Siden 2013 har det tekniske resultatet utgjort en gradvis større andel av premieinntekter f.e.r.

4.13 Resultater i skadeforsikringsforetakene

Kilde: Finanstilsynet

4.14 Combined ratio, skade- og kostnadsprosent

Kilde: Finanstilsynet

GOD LØNNSOMHET I DEN FORSIKRINGSRELATERTE DRIFTEN

Lønnsomheten i den forsikringsrelaterede driften beskrives ofte ved combined ratio, som er summen av skade- og kostnadsprosenten, her målt for egen regning. En combined ratio under 100 innebærer at summen av erstatnings- og driftskostnader er lavere enn premieinntektene, og slik at den forsikringsrelaterede driften har vært lønnsom. I perioden fra 2000 til 2016 har combined ratio variert mellom 118 og 85 prosent, men har siden 2003 ligget under 100 prosent, se figur 4.14. Svingningene i combined ratio skyldes hovedsakelig svingninger i skadeprocenten, som i samme periode har variert mellom 89 og 66 prosent. Kostnadsprosenten har falt jevnt fra 28 prosent i 2000

til 16 prosent i 2015. I 2016 økte kostnadsprosenten noe.

DIGITALISERING BIDRAR TIL REDUSERTE KOSTNADER

Kostnadsprosenten er redusert betydelig de siste årene. Lavere forsikringsrelaterede kostnader skyldes hovedsakelig effektivisering og digitalisering av en rekke prosesser i skadeforsikringsforetakene. Økt bruk av teknologi vil kunne effektivisere bransjen ytterligere, og redusere behovet for arbeidskraft. Flere av de største forsikringsforetakene har meldt om digitalisering og automatisering av kjerneområder i foretakenes virksomhet. Atferdsdata kan gjøre det enklere for foretak å kreve ulike premier for samme produkt til forsikringstakere i samme målgruppe.

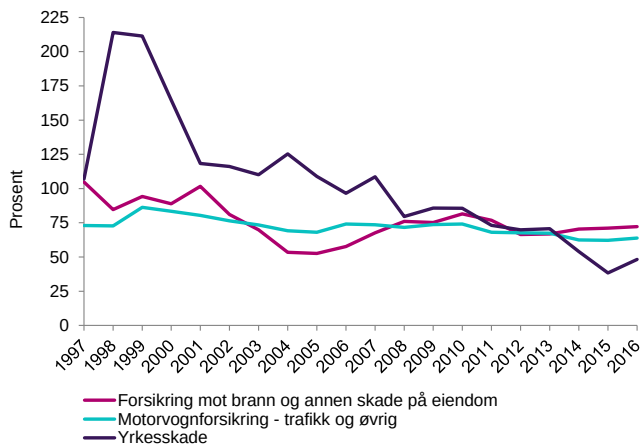
Finansiell innovasjon og digitalisering øker risikoen for datakriminalitet, hvilket har bidratt til at flere aktører nå tilbyr forsikring mot dataangrep og annen form for datakriminalitet. Slike forsikringsprodukter er relativt nye, men etterspørselen etter disse produktene er forventet å øke.¹² Sammenlignet med andre forsikringsprodukter, er tilgangen på historiske data for å prisse disse forsikringene mangelfull. Det kan være krevende å beregne kostnadene ved et dataangrep ettersom tapene gjerne er immaterielle. Et slikt angrep vil først og fremst ramme omdømmet til det aktuelle foretaket.

UTVIKLINGEN I DE VIKTIGSTE BRANSJENE

Skadeprocenten varierer betydelig over tid også mellom de ulike skadeforsikringsbransjene, men har generelt vist en fallende tendens de siste årene, se figur 4.15. Yrkesskadeforsikring, som dekker skader og sykdom som arbeidstakere påføres på arbeidsplassen, har blitt betraktelig mer lønnsomt de siste årene. Lov om yrkesskadeforsikring trådte i kraft i 1990. Det var i den første fasen svært krevende å forutse skadeutviklingsmønsteret. Samtidig er yrkesskadeforsikring en bransje med lang avviklingstid hvor det er betydelig

¹² [Joint Committee Report on Risks and Vulnerabilities in the EU Financial System. April 2017](#)

4.15 Skadeprosent i ulike bransjer

Kilde: Finanstilsynet

mer krevende å foreta en korrekt premieberegning enn for forsikringsprodukter med kort avviklingstid. Det kan gå opptil 20 år fra premiene er innbetalt til erstatninger er utbetalt. Skadeprosenten innen yrkesskadeforsikring har vært fallende de siste årene. Det skyldes blant annet endring i yrkessammensetning fra mer risikoutsatte til mindre risikoutsatte yrker, bedre HMS-tiltak og endringer i trygdevedtak som følge av lovendringer.

Også innen motorvognforsikring har lønnsomheten økt de siste årene. Motorvognforsikringer er den største bransjen målt som andel av totale premieinntekter, med en andel på 30 prosent i 2016. Innovasjon i denne bransjen, herunder realiseringen av selvkjørende biler, kan medføre store endringer for motorvognforsikring de neste årene. Innovasjonstakten og digitalisering innen motorvognforsikring øker. Enkelte tilbydere av bilforsikring opererer nå, etter samtykke fra kunden, med forsikringspremier som avhenger av kjøreatferden. Identifikasjon av kjøremønsteret ved bruk av sensorer (telematikk) kan bidra til at prissettingen blir mer tilpasset hver enkelt kunde og mer transparent. Skadeoppgjørsfunksjonen blir også i økende grad digitalisert.

KAPITTEL 5 REGULERING

INNLEDNING

Forordningene om EUs finanstilsyn ble tatt inn i EØS-avtalen i 2016, og det arbeides nå med å ta inn en rekke EU-regler på finansmarkedsområdet i EØS-avtalen. Norsk lovgivning er på viktige områder allerede i tråd med EU-regelverket eller forventes å bli det i løpet av nær framtid, men innlemmelse av direktiv og forordninger i EØS-avtalen vil innebære betydelig regelverksarbeid de kommende årene.

Endringer i verdipapirfondloven for gjennomføring av EØS-regler som svarer til UCITS V, ble vedtatt 16. desember 2016. Banklovkommisjonens forslag til nye regler som gjennomfører krisehåndteringsdirektivet og innskuddsgarantidirektivet¹³ i norsk rett har vært på høring og er nå til vurdering i Finansdepartementet. Verdipapirlovutvalget la i januar 2017 fram sin andre delrapport med forslag til gjennomføring av EUs reviderte regelverk på verdipapiriområdet (MiFID¹⁴/MiFIR¹⁵) i norsk rett. Forslaget var på høring fram til 15. mai 2017. Hvitvaskingslovutvalget la i desember 2016 fram sin andre delrapport, med forslag til ny hvitvaskingslov som gjennomfører EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv. Forslaget har vært på høring og er nå til vurdering i Finansdepartementet.

Det pågår også regelverksutvikling utover det som følger direkte av EU-regelverket.

Finansdepartementet har det siste halve året blant annet fastsatt følgende forskrifter og forskriftsendringer:

- Ny finansforetaksforskrift som utfyller finansforetaksloven og erstatter 50 tidligere forskrifter (fastsatt 9. desember 2016)
- Ny forskrift for pensjonsforetak (fastsatt 9. desember 2016)
- Ny forskrift om krav til nye utlån med pant i bolig

(fastsatt 14. desember 2016 med virkning fra 1. januar 2017)

- Krav til uvektet kjernekapitaldekning i banker og kredittforetak fra 30. juni 2017 (fastsatt 20. desember 2016)
- Forskrift om fakturering av kredittkortgjeld (fastsatt 4. april 2017)
- Forskrift om markedsføring av kreditt (fastsatt 5. april 2017)
- Særskilt krav til overpantsettelse for obligasjoner med fortrinnsrett (fastsatt 29. mars 2017)

Finansdepartementet vedtok for øvrig i desember 2016 å øke kravet til motsyklisk kapitalbuffer til 2,0 prosent med virkning fra 31. desember 2017. Det vises til nærmere omtale nedenfor.

Finanstilsynets deltakelse i det europeiske finanstilsynssystemet

I januar 2011 ble det nye europeiske finanstilsynssystemet etablert, med et overordnet makrotilsyn, ESRB, og sektortilsynene EBA (bank), ESMA (verdipapir) og EIOPA (forsikring og pensjon). Finanstilsynet har siden høsten 2016 deltatt som medlem i EUs tre tilsynsmyndigheter, med samme rettigheter og plikter som EU-statenes nasjonale finanstilsyn, men uten stemmerett. Dette innebærer at Finanstilsynet deltar på lik linje med andre medlemmer i alt arbeid av ikke-bindende art, herunder tilsynssamarbeid og forberedelse av regelverk. EUs finanstilsyn kan gi anbefalinger og veiledning rettet mot myndigheter og private markedsaktører i EØS/EFTA-statene. EUs finanstilsyn kan imidlertid ikke fatte bindende vedtak rettet mot myndigheter eller markedsaktører i EØS/EFTA-statene. Eventuelle overnasjonale vedtak kan kun fattes av EFTAs overvåkingsorgan. EFTAs overvåkingsorgan deltar også i EUs finanstilsynsmyndigheter.

¹³ Endret i 2014.

¹⁴ Markets in Financial Instruments Directive

¹⁵ Markets in Financial Instruments Regulation

Tabell 5.1 Minste- og bufferkrav til ren kjernekapitaldekning, kjernekapitaldekning og kapitaldekning (tall i prosent) for banker, kredittforetak og finansieringsforetak

	30.06.2017		31.12.2017	
	Systemviktige foretak	Øvrige foretak	Systemviktige foretak	Øvrige foretak
Ren kjernekapitaldekning	13,5	11,5	14	12
Kjernekapitaldekning	15	13	15,5	13,5
Kapitaldekning	17	15	17,5	15,5

Kilde: Finanstilsynet

EU-direktiv og forordninger – gjennomføring i norsk rett

Norge er forpliktet til å gjennomføre nasjonalt de EU-direktivene og forordningene som innlemmes i EØS-avtalen. En forordning får ikke direkte virkning i Norge, men skal etter EØS-avtalens artikkel 7 "som sådan gjøres til del av avtalepartenes interne rettsorden". De fleste forordninger vil gjennomføres i Norge i form av egne forskrifter, men noen vil også gjennomføres i form av lov.

Som følge av at det først høsten 2016 kom på plass en løsning i EØS-avtalen om EUs finanstilsyn (jf. omtale i Finansielle utviklingstrekk 2016), er det et etterslep av EU-regler som ennå ikke er innlemmet i EØS-avtalen. Det vil ta noe tid før alle disse direktivene og forordningene er innlemmet i avtalen. Norsk lovgivning er imidlertid på viktige områder allerede i tråd med EU-regelverket eller forventes å bli det i løpet av nær fremtid.

REGLER FOR BANKER MV.

KAPITALKRAV – PILAR 1

Det norske kapitaldekningsregelverket er tilpasset EUs kapitaldekningsdirektiv (CRD IV) og -forordning (CRR).

Banker, kredittforetak og finansieringsforetak skal etter finansforetaksloven som minimum ha (målt mot risikovektet balanse) 4,5 prosent ren kjernekapital, 6 prosent kjernekapital og 8 prosent ansvarlig kapital. I

tillegg skal foretakene ha en bevaringsbuffer på 2,5 prosent, en systemrisikobuffer på 3 prosent og en motsyklisk kapitalbuffer mellom 0 og 2,5 prosent. Systemviktige foretak skal i tillegg ha en buffer på 2 prosent. Bufferkravene skal oppfylles med ren kjernekapital.

Kravet til motsyklisk kapitalbuffer fastsettes av Finansdepartementet hvert kvartal. Finansdepartementet fastsatte for første gang i desember 2013 krav til motsyklisk kapitalbuffer på 1 prosent med virkning fra 30. juni 2015. I juni 2015 ble det besluttet at kravet til motsyklisk kapitalbuffer skulle være 1,5 prosent fra 30. juni 2016. I desember 2016 ble det besluttet at kravet til motsyklisk kapitalbuffer skal være 2,0 prosent fra 31. desember 2017.

Finansdepartementet skal hvert år treffe beslutning om hvilke finansforetak som skal anses som systemviktige i Norge. I juni 2014 ble det besluttet at DNB ASA, Nordea Bank Norge ASA og Kommunalbanken AS skal anses som systemviktige foretak som i tråd med loven skal oppfylle et særskilt bufferkrav. Nordea Bank Norge ASA ble omdannet til filial av Nordea Bank AB med virkning fra 2. januar 2017.

Tabell 5.1 viser de samlede kravene til kapital i pilar 1 for henholdsvis systemviktige foretak og øvrige banker, kredittforetak og finansieringsforetak. Kravene gjelder på foretaksnivå og på konsolidert nivå.

Foretakene kan benytte interne modeller ved beregning av kapitalkravet. Ved inngangen til 2017 var det ti banker, åtte kredittforetak og to finansierings-

foretak som hadde tillatelse til å anvende interne modeller (IRB) ved beregningen av kapitalkravet for kredittrisiko. Etter norsk regelverk kan beregningsgrunnlaget ved bruk av interne modeller ikke være lavere enn 80 prosent av beregningsgrunnlaget etter Basel I-regelverket.¹⁶ Finansdepartementet fastsatte 21. desember 2016 endringer i forskrift om minstekrav til kapitaldekning i finansinstitusjoner og verdipapirforetak ("Basel I-forskriften") som klargjør hvordan Basel I-gulvet skal beregnes for IRB-banker som har eierandeler i forsikringsforetak.

Krav til konsolidering av eierandeler i samarbeidende foretak

Det følger av Finansforetaksloven at finansforetak som deltar i samarbeidende gruppe (eierforetakene), ved anvendelsen av regler om kapitalkrav og andre soliditets- og sikkerhetskrav, fra 1. januar 2017 skal foreta forholdsmessig konsolidering av eierandeler i felleseide foretak, uavhengig av størrelsen av eierandelen. Dette innebærer en utvidelse av konsolideringsplikten (sammenlignet med reglene fram til og med 2016) for foretak som har eierandeler på mellom 0 og 20 prosent i felleseide foretak. Endringen berører blant annet en rekke banker som har eierandeler i boligkredittforetak.

Det er gitt overgangsregler som innebærer at kravet om forholdsmessig konsolidering av eierandeler under 10 prosent skal oppfylles fra og med 1. januar 2018.

KAPITALKRAV – PILAR 2

CRD IV-direktivet stiller krav til foretakenes egenvurdering av risiko og kapitalbehov (ICAAP – Internal Capital Adequacy Assessment Process) og krav til tilsynsmyndighetenes vurdering (SREP – Supervisory Review and Evaluation Process). Tilsynsmyndighetene kan etter direktivet stille krav ("pilar 2-krav") om tilpasninger i virksomheten eller kapital utover minstekravene og bufferkravene i pilar 1.

Finanstilsynet har siden 2007 gjennomført SREP og gitt tilbakemeldinger til bankene om vurdert

kapitalbehov. Fra og med 2016 gis tilbakemeldingen i form av et formelt vedtak om individuelle kapitalkrav for pilar 2-risikoer, det vil si risikoer som ikke, eller bare delvis, er dekket av pilar 1. Foretakene får en foreløpig SREP-tilbakemelding som inkluderer Finanstilsynets vurdering av behovet for pilar 2-kapital utover minstekravet og bufferkravene i pilar 1. Tilbakemeldingen inkluderer også Finanstilsynets vurdering av foretakenes likviditets- og finansieringsrisiko samt en vurdering av kapitalbehovet i et framoverskuende perspektiv. Styret i foretakene gis adgang til å kommentere vurderingene før det tas endelig stilling til pilar 2-kravet. Den endelige SREP-tilbakemeldingen inneholder Finanstilsynets beslutning om et pilar 2-krav, som er et rettslig bindende vedtak og en vurdering av kapitalbehovet i et framoverskuende perspektiv. Vedtakene blir offentliggjort fortløpende på Finanstilsynets nettsted.

Frekvensen på Finanstilsynets vurdering av foretakenes risiko og kapitalbehov tilpasses foretakenes størrelse, kompleksitet og virkeområde, samt graden av risiko foretaket representerer for det finansielle systemet. Foretakene er inndelt i fire grupper. For foretak i gruppe 1, som omfatter de systemviktige finansforetakene i Norge, skjer SREP-prosessen hvert år. Foretakene i gruppe 2, som består av større regionale banker, vil motta en SREP-tilbakemelding med individuelt kapitalkrav minst hvert annet år, mens øvrige finansforetak vil motta tilbakemelding minst hvert tredje år. For banker med datterforetak i andre EU/EØS-land eller som inngår i et konsern hjemmehørende i et annet EU/EØS-land, skal SREP-tilbakemeldingen forankres i en felles beslutning (Joint Decision) som fastsettes av tilsynsmyndighetene i de landene bankene opererer i.

Finanstilsynets rundskriv 12/2016 beskriver hovedelementene i SREP-prosessen. Rundskrivet bygger på retningslinjer som den europeiske banktilsynsmyndigheten EBA publiserte i desember 2014 og på presiseringer gitt i brev av 17. mars 2016 fra Finansdepartementet til Finanstilsynet.

¹⁶ Jf. kapitalkravsforskriften § 2-1 (3)

EBA publiserte i april 2017 et veikart (roadmap) der det varsles endringer i SREP-anbefalingen som ble fastsatt i 2014. Dette omfatter blant annet planer om å:

- introdusere "pilar 2 guidance" (P2G) og gi veiledning i tilsynsmyndighetenes bruk av stresstester i den forbindelse. P2G innebærer at tilsynsmyndighetene gir uttrykk for en forventning til kapital utover de regulatorisk bindende kravene.
- gi nærmere anbefaling om tilsynsmessig vurdering av bankenes egne stresstester
- revidere anbefaling om tilsynsmessig vurdering av renterisiko i bankboken, herunder også vurdering av styring og kontroll
- klargjøre deler av rammeverket for bruk av scoring
- gi nærmere forklaring av sammenhengen mellom ulike SREP-elementer
- forbedre måten det samlede kapitalkravet presenteres på

KAPITALKRAV – KRAV TIL UVEKTET KJERNEKAPITALANDEL

EU-kommisjonen har, etter anbefaling fra EBA, foreslått å innføre et krav til uvektet kjernekapitalandel på 3 prosent fra 1. januar 2018.

Finansdepartementet fastsatte 20. desember 2016 krav til uvektet kjernekapitaldekning (uvektet kjernekapitalandel) for banker, kredittforetak, finansieringsforetak, holdingforetak i finanskonsern som ikke er forsikringskonsern og verdipapirforetak som har tillatelse til å yte nærmere angitte investeringstjenester.

Kravet skal oppfylles fra 30. juni 2017. Minstekravet til uvektet kjernekapitalandel er fastsatt til 3 prosent. Alle banker skal i tillegg ha en buffer på minst 2 prosent. Systemviktige banker skal utover dette ha en uvektet buffer på minst 1 prosent.

Telleren i kapitalbrøken (kapitalmålet) skal bestå av kjernekapital som definert i beregningsforskriften.

Nevneren i kapitalbrøken (eksponeringsmålet) skal svare til det som følger av kommisjonsforordning (EU) 2015/62. Finansdepartementet har varslet at det vil fastsette nærmere regler om beregning av eksponeringsmålet i løpet av våren. Ved manglende etterlevelse av kravet til uvektet kjernekapitalandel, må foretakene sende inn en plan til Finanstilsynet for styrking av denne.

LIKVIDITETSKRAV

EUs regelverk inneholder to kvantitative likviditetskrav, for likviditetsbuffer (Liquidity Coverage Ratio – LCR) og stabil finansiering (Net Stable Funding Ratio – NSFR). Reglene om LCR ble gjort gjeldende i EU fra 1. oktober 2015, med gradvis innføring fram til 2018. NSFR skal innføres fra 1. januar 2018. EU-kommisjonen presenterte i november 2016 forslag til utforming av kravet til NSFR.

Krav til likviditetsreserve (LCR) er tatt inn i CRD IV-forskriften med virkning fra 31. desember 2015. Systemviktige foretak og kredittforetak som er døtre av slike, skal oppfylle likviditetsreservekravet med minst 100 prosent. For øvrige foretak må LCR være minst 80 prosent fra og med 31. desember 2016 og minst 100 prosent fra og med 31. desember 2017.

Kravet til LCR skal oppfylles for alle valutaer samlet. Finanstilsynet foreslo i september 2016 at det innføres generelle krav til likviditetsreserve i signifikante valutaer tilsvarende det nivået som gjelder for alle valutaer samlet sett, med unntak for norske kroner for foretak som har euro og/eller amerikanske dollar som signifikant valuta. For slike foretak foreslår Finanstilsynet at det innføres et LCR-krav i norske kroner på 50 prosent. For øvrige foretak som i hovedsak har norske kroner som signifikant valuta, foreslås en regel om at kravet til LCR i norske kroner er det samme som kravet til LCR totalt. Forslaget er til vurdering i Finansdepartementet.

Baselkomitéen

Baselkomitéen har de siste årene lagt fram forslag til endringer i flere deler av standardene for beregning av kapitaldekning. Endringene i standardene er presentert som en ferdigstilling av Basel III, som ble vedtatt i 2010 på bakgrunn av finanskrisen. Endringer i Baselkomitéens standarder vil få betydning for framtidig kapitaldekningsregelverk i EU og Norge. Baselstandardene er utviklet for store internasjonale banker og er ikke juridisk bindende. Standardene gjennomføres i Norge gjennom EU-regelverk. Endringene som gjenstår vedtatt før Basel III er fullført, berører:

- Standardmetoden for kredittrisiko (økt grad av risikosensitivitet)
- IRB (restriksjoner på bruk av modeller for visse engasjementer og gulv på modellparametere)
- Operasjonell risiko (ny metode som erstatter basis- og sjablongmetode, AMA*-metoden vil ikke lenger være tillatt)
- Gulv på beregningsgrunnlag og tilhørende kalibrering, basert på den reviderte standardmetoden
- Særskilte krav til uvektet kjernekapitalandel for systemviktige banker

Det vises til nærmere omtale i Finansielle utviklingstrekk 2016.

* Advanced measurement approach

Forslag til endringer i CRR / CRD IV

EU-kommisjonen publiserte 23. november 2016 forslag til endringer i CRR / CRD IV. Forslagene er en oppfølging av tidligere varslede tiltak og er oversendt til Parlamentet og Rådet for behandling.

Kommisjonen foreslår:

- Pilar 1-krav til uvektet kjernekapitalandel på 3 prosent
- Krav til langsiktig finansiering (NSFR) på 100 prosent
- Nye metoder for beregning av kapitalkrav for markedsrisiko, motpartsrisiko og engasjementer med sentrale motparter (CCPer) som følger Baselkomitéens nye standarder, men med mulighet til å bruke gjeldende beregningsmetoder
- Endringer i reglene om pilar 2 for å harmonisere praktiseringen internasjonalt
- Endring i kapitalmålet for store engasjementer (fra ansvarlig kapital til kjernekapital)
- Regler om at effekten av overgang fra IAS 39 til IFRS 9 kan fases gradvis inn over en femårsperiode

Kommisjonen foreslår også endringer i krisehåndteringsdirektivet (BRRD) med krav til tapsabsorberende kapital (MREL). I et notat fra Parlamentet 3. april 2017 gis det en redegjørelse for status og videre prosess.*

* [EU-parlamentet. Notat datert 4. april 2017](#)

NYE REGLER FOR REGNSKAPSMESSIG BEHANDLING AV TAP PÅ UTLÅN

IASB (International Accounting Standards Board) ferdigstilte i juli 2014 en ny standard, IFRS 9, som blant annet inneholder en ny modell for nedskriving av utlån. Standarden skal gjelde fra 2018.¹⁷ For europeiske foretak (herunder børsnoterte norske foretak) vil bruk av standarden bli obligatorisk fra samme tidspunkt, jf. kommisjonsforordning 2016/2067.

Etter gjeldende regnskapsregler, nedskrives utlån først når det foreligger objektive bevis for tapshendelse. Vesentlige finansielle vanskeligheter hos debitor er et eksempel på en slik tapshendelse. Den nye standarden innebærer krav om tapsavsetninger også på nye og "friske" utlån ved at det skal gjøres en nedskriving for forventet kredittap som følge av forventet mislighold de nærmeste tolv månedene. For utlån hvor kredittrisikoen har økt vesentlig etter etableringen, skal forventet kredittap nedskrives over utlånenes løpetid. Den nye regnskapsstandarden forventes å medføre økte tapsavsetninger. Finanstilsynet har i brev av 12. desember 2016 til Finansdepartementet foreslått at kredittinstitusjoner og finansieringsforetak som ikke har utstedt verdipapirer på regulert marked (unoterte foretak), skal ta i bruk IFRS 9 fra 1. januar 2019. For noterte foretak trer standarden som nevnt i kraft 1. januar 2018.

EBA publiserte 12. mai 2017 en anbefaling om foretakenes kredittrisikostyring og regnskapsføring av forventet kredittap. Formålet med veiledningen er å sikre god kredittrisikostyring knyttet til innføring og fortsatt anvendelse av regnskapsregler for forventet kredittap. Veiledningen inneholder åtte prinsipper som gjelder foretakene og tre prinsipper som gjelder tilsynsmyndigheter. Det gis også kommentarer til enkelte temaer i IFRS 9. Anbefalingen gjøres gjeldende fra 1. januar 2018.

Baselkomitéen publiserte i oktober 2016 to høringsnotater om mulige justeringer i kapitaldeknings-

standarden, herunder overgangsregler, som følge av nye regler for tapsnedskrivinger. Komitéen har 29. mars 2017 presentert en standard som innebærer at gjeldende standard for håndtering av nedskrivinger videreføres inntil videre, men at det samtidig innføres overgangsregler knyttet til effekten av endret praksis for nedskrivinger. Komitéen varsler at det er behov for å bruke mer tid på å vurdere alternative løsninger for en ny standard på sikt.

EU-kommisjonen presenterte 23. november 2016 forslag om regler i CRR som innebærer at effekten av overgangen fra IAS 39 til IFRS 9 kan fases gradvis inn over en femårsperiode.

KRISEHÅNDTERING OG INNSKUDDSGARANTI

Banklovkommisjonen presenterte 26. oktober 2016 forslag til lovregler som gjennomfører krisehåndteringsdirektivet i norsk rett. Utredningen inneholder også forslag til gjennomføring av EUs innskuddsgarantidirektiv av 2014.

Av utredningen framgår det at krisehåndteringsdirektivets regler om soliditetssvikt og myndighetsstyrt administrasjon av foretak i banksektoren i det vesentlige samsvarer med prinsippene som ligger til grunn for gjeldende regulering i finansforetaksloven. Det vesentlig nye er reglene om kriseberedskapsplaner og krisetiltaksplaner, regler om nedskriving eller konvertering til egenkapital av ansvarlig kapital og tellende gjeld ("bail-in"), og etablering av et nasjonalt krisefond.

Banklovkommisjonens forslag har vært på høring og er nå til vurdering i Finansdepartementet. Som en forberedelse til senere forskriftsarbeid, ba Finansdepartementet i brev av 17. juni 2016 Finanstilsynet om en redegjørelse for enkelte forhold knyttet til krisehåndteringsdirektivets regler om minstekrav til ansvarlige forpliktelser (MREL). Finanstilsynet har besvart henvendelsen i brev og notat av 28. februar 2017 til Finansdepartementet.¹⁸

¹⁷ Forsikringsforetak kan vente til 2021 med å ta standarden i bruk.

¹⁸ [Finansdepartementets nyhetsmelding 8. mars 2017](#)

OBLIGASJONER MED FORTRINNSRETT – KRAV TIL OVERPANTSETTELSE MV.

Finansdepartementet fastsatte 29. mars 2017 endringer i finansforetaksforskriften som innebærer innføring av krav om at sikkerhetsmassens verdi til enhver tid skal utgjøre minst 102 prosent av verdien av obligasjonene med fortrinnsrett (OMF) til dekning i sikkerhetsmassen.

EMIR-regelverket i EU gir adgang for unntak fra reglene om clearingplikt og unntak fra reglene om risikoreduserende tiltak for visse OTC-derivater hvis regelverket for OMF-utstedere inneholder krav om overpantsettelse på minst 2 prosent.

Finansdepartementet har i brev av 14. februar 2017¹⁹ bedt Finanstilsynet vurdere om kravet til overpantsettelse bør være høyere enn 2 prosent. I brevet bes Finanstilsynet også om å vurdere om det norske regelverket for OMF-utstedere bør styrkes for å bidra til harmonisering i tråd med anbefalinger fra EBA i rapport om "covered bonds" publisert i desember 2016²⁰, samt å vurdere om kapitalkravene for OMF-foretak bør styrkes.

FORBRUKSLÅN – DIVERSE REGELVERKSENDRINGER

Finansdepartementet presenterte i Finansmarkedsmeldingen 2016–2017 ulike tiltak for å forebygge gjeldsproblemer i husholdningene. Departementet fastsatte i april 2017 en forskrift som pålegger finansforetak å angi samlet utestående kreditt i beløpsfeltet ved fakturering av kredittkortgjeld og en ny forskrift om markedsføring av kreditt. Regjeringen la samtidig fram forslag til lov om gjeldsinformasjon (Prop. 87 L (2016–2017)).

Forslag til ny lov om gjeldsinformasjon

Utkast til ny lov innebærer at private aktører, herunder finansforetak, kan få konsesjon til å etablere gjeldsinformasjonsforetak slik at det kan etableres en løsning som vil gi banker og andre finansforetak informasjon om lånesøkers låneopptak i sanntid. Et

gjeldsregister skal omfatte all usikret forbruksgjeld, og regjeringen foreslår å lovfeste plikt for finansforetakene til å utlevere gjeldsopplysninger. Forutsatt Stortingets samtykke, skal loven etter planen tre i kraft 1. november 2017.

Forskrift om markedsføring av kreditt

Formålet med forskriften er å forhindre aggressiv og pågående markedsføring som leder kundenes oppmerksomhet bort fra de negative konsekvensene av kredittbruken. Markedsføringen kan ikke framheve rask kreditt og enkle søknadsprosesser, og tilleggsfordeler og kredittvilkår skal vies like stor plass. Utkastet til forskrift som ble sendt på høring, inneholdt et forbud mot kundelojalitetsprogrammer og bonusordninger, men dette forbudet er ikke tatt med i den vedtatte forskriften. Forskriften trer i kraft 1. juli 2017.

Forskrift om fakturering av kredittkortgjeld mv.

Forskriften fastsetter at samlet utestående kreditt skal angis som foreslått beløp for en betalingstransaksjon. Finansforetaket kan avtale med forbrukeren at et annet beløp skal stå på betalingsanmodningen. Slik avtale kan ikke inngås samtidig med inngåelsen av kredittavtalen, men tidligst ved første forfall. Finansforetaket skal årlig foreslå for forbrukeren at betalingshenvendelsen utformes med fullt utestående beløp. Finansforetakene skal ha tilpasset seg forskriftens krav senest innen 15. juni 2017.

Retningslinjer for finansforetaks behandling av forbrukslån

Finanstilsynet har fastsatt retningslinjer som stiller krav til foretakenes kredittvurdering og behandling av lånesøknader, herunder krav til kundenes betjeningsevne, at kunden skal tåle en renteøkning, at inntektsopplysninger skal sjekkes mot likningsdata, at gjeldsopplysninger skal sjekkes mot gjeldsregistre (når dette er etablert) og at betalingsanmerkninger skal sjekkes. Videre skal låneavtalen inneholde krav til nedbetaling og lengste løpetid. Kravene medfører at finansforetak i kredittvurderingen må vurdere og hensynta den økonomiske situasjonen til den enkelte kunde. Dette vil medføre at prosessen med å innvilge

¹⁹ [Finansdepartementets brev datert 14. februar 2017](#)

²⁰ [EBAs rapport datert 20. desember 2016](#)

usikrede forbrukslån tar lenger tid enn i dag. Retningslinjene bygger på prinsippene i boliglånsforskriften. Finanstilsynet vil legge retningslinjene til grunn i sin oppfølging av finansforetak fra og med fjerde kvartal 2017.

BETALINGSTJENESTER

Betalingstjenestedirektivet (direktiv 2007/64/EF, heretter PSD 1) ble gjennomført i norsk rett i 2010. Det reviderte betalingstjenestedirektivet (direktiv 2015/2366, heretter PSD 2) erstatter det første betalingstjenestedirektivet og trer i kraft 13. januar 2018 i EU-området. Tidspunktet for ikrafttredelse i EFTA-landene avgjøres når direktivet tas inn i EØS-avtalen.

Det overordnede formålet til PSD 2, sammen med forordning om interbankgebyr²¹ og SEPA-forordningen²², er å sikre moderne, effektive og billigere betalingstjenester, samt å beskytte kundene. PSD 2 søker å ta høyde for den teknologiske utviklingen på betalingstjenesteområdet, og formålet er å fremme konkurranse gjennom innovasjon og tilgang for nye aktører. Dette gjelder særlig tjenester knyttet til mobil- og internettbetalinger.

Betalingstjenestedirektivet regulerer tilbydere av betalingstjenester, som i hovedsak er kredittinstitusjoner, e-pengeforetak og betalingsforetak. PSD 2 medfører to endringer som har betydning for utviklingen av betalingstjenesteområdet; åpning for nye betalingstjenester og ny regulering av samhandlingen mellom tjenesteytere, herunder tilgang til kunders betalingskonto.

PSD 2 åpner for to nye betalingstjenester; betalingsinitieringstjenester og kontoopplysningstjenester. Dette er betalingstjenester som, i tillegg til eksisterende tilbydere, kan tilbys av to nye typer betalings-

tjenestetilbydere; betalingsfullmektiger og opplysningsfullmektiger. Betalingsfullmektiger kan initiere/iverksette en betalingsordre på oppdrag fra en bruker av betalingstjenester. Opplysningsfullmektiger kan gjennom en sikker oppkobling mot kundens betalingskontoer, gi kunden en samlet digital oversikt over alle kundens betalingskontoer hos forskjellige betalingstjenestetilbydere.

Finanstilsynet har på oppdrag fra Finansdepartementet utarbeidet forslag til regler som gjennomfører deler av PSD 2 i norsk rett. Justis- og beredskapsdepartementet utarbeider forslag til regler som gjennomfører øvrige deler av PSD 2. Finansdepartementet sendte Finanstilsynets forslag på høring 28. april 2017 med høringsfrist 18. august 2017.

REGLER FOR FORSIKRING OG PENSJON KAPITALKRAV MV.

Solvens II-regelverket trådte i kraft i EU 1. januar 2016. I norsk regelverk framgår bestemmelsene av finansforetaksloven og Solvens II-forskriften av 25. august 2015. I tilknytning til Solvens II-direktivet, er det vedtatt en forordning (2015/35) som utdyper de overordnede bestemmelsene i direktivet. Finanstilsynet fastsatte 22. desember 2015 forordningen som norsk forskrift, med en tilpasning når det gjelder eksponering mot kommuner mv.²³

Finanstilsynet fastsatte 21. desember 2016 endringer i denne forskriften for å tilpasse den til forordning 2016/467. Endringen gjelder blant annet innføring av særskilte regler for infrastrukturinvesteringer i beregningen av kapitalkrav.

Overgangsregler

Det følger av Solvens II-forskriften at foretakene til og med 31. desember 2031, og etter godkjenning fra Finanstilsynet, kan redusere verdien av forsikringstekniske avsetninger beregnet etter Solvens II med en andel av differansen mellom forsikringstekniske avset-

²¹ Forordning (EU) 2015/751 av 29. april 2015 om interbankgebyrer for kortbaserte betalingstransaksjoner. Gjennomført i norsk rett som forskrift om formidlingsgebyr.

²² Forordning (EU) nr. 248/2014 av 26. februar 2014 som endrer forordning (EF) nr. 260/2012 om tekniske og forretningsmessige krav til kredittoverføringer og direkte debiteringer i euro. SEPA (Single Euro Payments Area) angir fellesregler for gjennomføring av betalinger i euro.

²³ Eksponering mot regionale og lokale myndigheter som ikke er ratet av et godkjent kredittvurderingsbyrå, skal behandles som eksponering i én risikoklasse høyere enn risikoklassen som følger av ratingen til den sentrale myndigheten i staten der myndighetene er hjemmehørende.

ninger etter Solvens II og avsetninger²⁴ beregnet etter regelverket som gjaldt fram til 31. desember 2015. Det vises til nærmere omtale i Finansielt utsyn 2016.

EIERBEGRENSNINGSREGLER

Det følger av finansforetaksloven § 13-1 at forsikrings- og pensjonsforetak ikke kan drive annen virksomhet enn forsikrings- og pensjonsvirksomhet. Annen virksomhet omtales ofte som forsikringsfremmed virksomhet. Etter § 13-9 gjelder ikke forbudet mot drift av forsikringsfremmed virksomhet "eierandeler med begrenset ansvar som representerer inntil 15 prosent av kapitalen eller stemmene i foretak" som driver slik forsikringsfremmed virksomhet. Finansdepartementet har i brev av 5. april 2017 bedt Finanstilsynet vurdere om grensen på 15 prosent bør oppheves. Det vises til at Solvens II innebærer mer risikosensitive kapitalkrav og at det således kan reises spørsmål ved behovet for begrensningen. I brev av 1. juni 2017 foreslår Finanstilsynet at bestemmelsen oppheves. Finansdepartementet har sendt forslaget på høring med frist 7. september 2017.

FORSIKRINGSDISTRIBUSJONSDIREKTIVET (IDD)

IDD (forsikringsdistribusjonsdirektivet) regulerer all distribusjon av forsikring. Direktivet trådte i kraft 23. februar 2016 og skal gjelde i medlemslandene fra 23. februar 2018. Sammenlignet med någjeldende forsikringsformidlingsdirektiv (IMD), utvider direktivet virkeområdet for reguleringen til også å gjelde forsikringsselskapenes direkte salg – ikke bare agents og meglers distribusjon. Hensikten med direktivet er å øke forbrukerbeskyttelsen, styrke kundenes tillit, styrke det indre marked og få lik konkurranse mellom distribusjonskanaler.

Finansdepartementet har i brev av 9. januar 2017 bedt Finanstilsynet om å utarbeide utkast til høringsnotat med forslag til lov- og/eller forskriftsbestemmelser som gjennomfører IDD, samt eventuelle øvrige nødvendige tilpasninger. Et utkast til høringsnotat vil bli oversendt Finansdepartementet i juni 2017.

²⁴ Dvs. premiereserve, tilleggssavsetninger, kursreguleringsfond, innskuddsfond og pensjonistenes overskuddsfond.

IFRS 17 – FORSIKRINGSKONTRAKTER

IASB publiserte 18. mai 2017 en ny standard for forsikringskontrakter, IFRS 17. Standarden, som erstatter IFRS 4, skal gjelde fra januar 2021, med mulighet for tidligere anvendelse. IFRS 17 innebærer vesentlige endringer i verdsettelse av forsikringskontrakter og hvordan foretakets finansielle stilling presenteres. Dersom standarden godkjennes av EU, vil den gjøres gjeldende for konsernregnskap som utarbeides etter IFRS.

PENSJONSFORETAK

Finansdepartementet fastsatte 9. desember 2016 en ny samleforskrift for pensjonsforetak som samler tidligere forskrifter. Den nye forskriften er en tilpasning til ny finansforetakslov, herunder livsforsikringsforetakenes overgang til Solvens II, som innebærer ulik regulering av pensjonsforetak og livsforsikringsforetak. Forskriften omhandler krav til avsetninger og kapital, krav til kapitalforvaltning, krav til styring og kontroll samt krav til aktuar.

Det gjeldende solvenskravet (Solvens I) videreføres for pensjonsforetak i 2017. Finanstilsynet foreslo i januar 2016 at det innføres et forenklet Solvens II-krav for pensjonskasser fra 1. januar 2018 og høringsnotat, og utkast til forskriftsregler om nye kapitalkrav for pensjonskasser ble oversendt i september 2016. Forslaget er til vurdering i Finansdepartementet.

I påvente av nye regler, fastsatte Finansdepartementet i juni 2016, etter forslag fra Finanstilsynet, en endring i kapitalforvaltningsforskriften som gir styret i pensjonsforetaket en plikt til å vurdere tiltak dersom risikoanalyser basert på virkelig verdi gir grunn til å tro at pensjonsforetakets framtidige finansielle stilling vil være utsatt.

REGLER SOM GJELDER BÅDE BANK OG FORSIKRING

NY FORSKRIFT TIL FINANSFORETAKSLOVEN

Lov om finansforetak og finanskonsern (finansforetaksloven) trådte i kraft 1. januar 2016. Finansforetaksloven erstattet sparebankloven, forretningsbank-

loven og finansieringsvirksomhetsloven samt deler av forsikringsvirksomhetsloven.

Finansforetaksloven inneholder en rekke forskriftshjemler. Finansdepartementet fastsatte 9. desember 2016 forskrift til finansforetaksloven som erstatter 50 tidligere forskrifter til tidligere lover.

NY BOLIGLÅNSFORSKRIFT

Finansdepartementet fastsatte 14. desember 2016 ny forskrift om krav til nye utlån med pant i bolig (boliglånsforskriften). Forskriften erstatter forskrift av 15. juni 2015.

Bankene må etter forskriften bl.a. beregne kundens evne til å betjene boliglånet ut fra inntekt og alle relevante utgifter, og ta høyde for en renteøkning på 5 prosentenheter. Lån skal ikke innvilges dersom kundens samlede gjeld overstiger fem ganger brutto årsinntekt. Nedbetalingslån med pant i bolig skal ikke overstige 85 prosent av boligens verdi, mens rammekreditter ikke skal overstige 60 prosent av boligens verdi. Lån med pant i sekundærbolig i Oslo skal ikke overstige 60 prosent av boligens verdi.

For nedbetalingslån som overstiger 60 prosent av boligens verdi, stilles det krav om avdragsbetaling. Forskriften åpner for at inntil 10 prosent av volumet av en banks innvilgede lån per kvartal kan være lån som ikke oppfyller ett eller flere av forskriftskravene om betjeningsevne, gjeldsgrad, belåningsgrad eller avdragsbetaling. I Oslo er bankenes adgang til å innvilge lån som ikke oppfyller ett eller flere av kravene, begrenset til inntil 8 prosent av verdien av innvilgede lån med pant i bolig i Oslo per kvartal, eller 10 mill. kroner per kvartal dersom dette er høyere. Forskriften trådte i kraft 1. januar 2017 og skal gjelde fram til 30. juni 2018.

Sammenlignet med tidligere forskrift, innebærer den nye forskriften en eksplisitt restriksjon på gjeldsgrad (maksimalt fem ganger årsinntekt), lavere grense for høyest tillatte belåningsgrad for rammekreditter (60 prosent mot tidligere 70 prosent), lavere grense for avdragsplikt (60 prosent mot tidligere 70 prosent), særskilte regler for belåningsgrad for sekundærboliger

i Oslo og innføring av særskilt fleksibilitetskvote for lån med pant i bolig i Oslo.

VERDIPAPIROMRÅDET MARKEDET FOR FINANSIELLE INSTRUMENTER

Det vises til omtale i Finansielle utviklingstrekk høsten 2016. Regjeringen oppnevnte i 2015 et lovutvalg som ble bedt om å foreslå bestemmelser som gjennomfører de nye EU-reglene på verdipapirområdet. Utvalget la 20. januar 2017 fram sin andre delutredning, som inneholder forslag til regler som gjennomfører forventede EØS-regler som svarer til MiFID II og MiFIR. Utvalget foreslår å samle reguleringen av verdipapirforetak, regulerte markeder og børser i verdipapirhandelloven, og dermed å oppheve lov om regulerte markeder (børsloven).

Hovedformålet med ny regulering er å bidra til mer transparente og velfungerende markeder samt til økt investorbeskyttelse. Lovforslagene omfatter blant annet:

- Endrede regler om rapportering og offentliggjøring av handler i finansielle instrumenter
- Etablering av en ny type handelsplass (organisert handelsfasilitet)
- Regulering av algoritmehandel
- Innføring av plikt til å handle visse typer derivater på en handelsplass
- Strengere informasjonskrav for verdipapirforetak og regler om produkthåndtering
- Strengere regler for vederlag fra andre enn kunden
- Regler om posisjongrenser for varederivater
- Styrking av Finanstilsynets tilsyns- og sanksjonsvirkemidler

Forslaget har vært på høring og er nå til vurdering i Finansdepartementet.

UCITS V

UCITS V-direktivet (2014/91/EU) endrer europeiske regler om kollektive investeringer i omsettelige

verdipapirer. Formålet med direktivet er først og fremst å tilpasse reglene til markedsutviklingen og å harmonisere og styrke reglene om depotmottaker, godtgjørelsesordninger og sanksjoner. De nye reglene skal bidra til å forsterke de beskyttelsesmekanismene som i dag allerede gjelder for UCITS-fond, og skal legge ytterligere til rette for at UCITS-fond skal egne seg som sparealternativ for forbrukere.

Stortinget vedtok 16. desember 2016 endringer i verdipapirfondloven som gjennomfører UCITS V-direktivet i norsk rett. Det forventes at de nye reglene settes i kraft i løpet av året.

REFERANSEVERDIER PÅ FINANSOMRÅDET

Det vises til omtale i Finansielle utviklingstrekk høsten 2016 om referanserenteloven med forskrift.

EUs forordning 2016/1011 gir regler om fastsettelse av referanserenter og andre indekser som brukes som referanseverdier i finansielle instrumenter og kontrakter, eller for å måle resultatene til investeringsfond. Kravene trer i kraft 1. januar 2018 i EU. Forordningen forventes å bli innlemmet i EØS-avtalen i løpet av 2017. Finanstilsynet har utarbeidet forslag til hvordan forordningen kan gjennomføres i norsk rett ved en utvidelse av referanserenteloven. Forordningen gir regler om den som fastsetter referanseverdier (administrator), bidragsytere til en referanseverdi og bruken av referanseverdier. Formålet er å sikre at referanseverdier på finansområdet er nøyaktige, vel underbygde og ikke utsatt for utilbørlig påvirkning.

REGLER SOM GJELDER FLERE TYPER FORETAK UNDER TILSYN

REGLER OM OTC-DERIVATER, SENTRALE MOTPARTER OG TRANSAKSJONSREGISTRE (EMIR)

EMIR²⁵ ble vedtatt i EU i juli 2012 og innfører regler om pliktig clearing og andre risikoreducerende tiltak for OTC-derivater, krav om rapportering av derivathandler til transaksjonsregistre og felleseuropeiske

regler for sentrale motparter og transaksjonsregistre. EMIR ble innlemmet i EØS-avtalen 30. september 2016. Ikrafttredelsestidspunktet for EMIR er ikke fastsatt. Det vises til omtale i Finansielle utviklingstrekk 2016.

HVITVASKING

Finansdepartementet oppnevnte 6. februar 2015 et lovutvalg som skal vurdere endringer i hvitvaskingsregelverket. Hvitvaskingslovutvalget leverte sin første delutredning 6. november 2015. Den første delutredningen omhandlet i hovedsak hvordan hvitvaskingstilsyn med nye og eksisterende grupper rapporteringspliktige som ellers ikke er underlagt tilsyn, bør organiseres og hvem som bør være tilsynsmyndighet. Finansdepartementet la 31. mars 2017 fram forslag om endringer i hvitvaskingsloven, jf. Prop. 76 L (2016–2017). Forslagene innebærer blant annet innføring av en beløpsgrense for kontantbetaling til forhandlere av gjenstander på 40 000 kroner og etablering av autorisasjons- og tilsynsordning for tilbydere av virksomhetstjenester.

Hvitvaskingslovutvalgets andre delutredning ble presentert 16. desember 2016. I utredningen foreslås en ny hvitvaskingslov til gjennomføring av fjerde hvitvaskingsdirektiv. Lovforslaget innebærer endringer på en rekke områder. Utvalget foreslår dessuten nye grupper av rapporteringspliktige. I tillegg foreslås regler om opprettelse av et register over reelle rettighetshavere i juridiske personer og utenlandske truster og tilsvarende juridiske konstruksjoner, med tilknyttede plikter for de juridiske personene og forvalterne av konstruksjonene.

Finanstilsynet publiserte 23. desember 2016 et rundskriv (rundskriv 24/2016²⁶) som gir veiledning til hvordan noen av hvitvaskingsreglene skal forstås. Rundskrivet gjelder for finansforetak, verdipapirforetak og fondsforvaltningsselskaper. Rundskrivet vil bli tilpasset nytt regelverk når dette trer i kraft.

²⁵ Forordning (EU) nr. 648/2012 om OTC-derivater, sentrale motparter og transaksjonsregistre

²⁶ [Finanstilsynets rundskriv 24/2016](#)

PRIIPS

Det vises til omtale i Finansielle utviklingstrekk 2016. Finanstilsynet har på oppdrag fra Finansdepartementet utarbeidet forslag til gjennomføring i norsk rett av Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 1286/2014 om nøkkelinformasjonsdokumenter om sammensatte og forsikringsbaserte investeringsprodukter. Forordningen, som gjerne omtales som PRIIPs-forordningen, forventes tatt inn i EØS-avtalen. Forordningen krever at det skal utarbeides standardisert produktinformasjon ved bruk av et faktaark, såkalt nøkkelinformasjonsdokument, som skal gjøres tilgjengelig for ikke-profesjonelle investorer før det inngås avtale om salg av slike produkter. Kravene til utarbeidelse av nøkkelinformasjon gjelder bank-, forsikrings- og verdipapirsektoren. Finansdepartementet har sendt Finanstilsynets forslag på høring med frist 20. august 2017.

Kommisjonen vedtok 8. mars 2017 en forordning (2017/653) som gir supplerende og detaljerte regler om presentasjon, gjennomgang mv. av den nøkkelinformasjonen som skal gis. Forordningen forventes å bli tatt inn i EØS-avtalen.

FOLKEFINANSIERING

Finansdepartementet ba i brev av 26. september 2016 Finanstilsynet om å avklare hvordan folkefinansiering er regulert i dag, og vurdere om det er behov for særskilte norske regler. Finanstilsynet ga i brev av 1. februar 2017 uttrykk for at lånebasert folkefinansiering enten vil omfattes av bank-/finansieringsforetaksreglene eller låneformidlingsreglene (evt. i kombinasjon med tillatelse som betalingsforetak). Finanstilsynet mener at det ikke er grunn til å etablere særskilte regler om folkefinansiering i finansforetaksloven. Dersom slike tilbud struktureres slik at de faller inn under konsesjonsplikt som bank eller finansieringsforetak, må de organiseres slik at de tilfredsstiller dette regelverket. Finanstilsynet foreslår samtidig at det innføres krav til tillatelse, egnethetsvurdering og sikkerhetsstillelse for låneformidlere. Etter gjeldende regelverk er det tilstrekkelig med melding.

TEMA: STRESSTEST AV NORSK ØKONOMI OG BANKENE

Veksten i verdensøkonomien ser ut til å ta seg opp, men ifølge IMF er det større risiko for lavere vekst enn for høyere vekst framover, se kapittel 2. Konsekvensene for norsk økonomi av tilbakeslag i verdensøkonomien kan bli betydelige. I Norge har veksten i boligprisene vært svært høy de siste årene, og husholdningenes gjeldsbelastning er på et historisk høyt nivå. Samtidig er rentenivået historisk lavt.

I dette kapitlet drøftes to mulige scenarioer i perioden fram til 2021. Det første scenarioet, basisbanen, innebærer en stabil og relativt god utvikling i norsk økonomi. I det andre scenarioet, stressbanen, går norsk økonomi gjennom en sterk konjunkturedgang med negativ vekst i BNP i flere år, sterk økning i arbeidsledigheten samt fall i privat konsum og inntekt.

Resultatene fra makroscenarioene brukes til å analysere bankenes resultater og kapitaldekning. I omtalen legges det vekt på utviklingen i netto renteinntekter, tap på verdipapirporteføljer og særlig tap på utlån til bedrifter og husholdninger. Mange banker vil få en betydelig reduksjon i ren kjernekapitaldekning i stressbanen. Flere vil ved utgangen av perioden ha en ren kjernekapitaldekning som er lavere enn det samlede kapitalkravet eksklusive motsyklisk kapitalbuffer. Det er hovedsakelig økte tap på utlån til ikke-finansielle foretak som forårsaker utviklingen.

Stresstester av bankenes resultater og kapitaldekning er en viktig del av tilsynsmyndighetenes makroovervåking av systemrisiko og finansiell stabilitet. De er også viktige for tilsynsmyndighetenes vurdering av kapitalbehovet i enkeltbanker. Finansforetakene skal i henhold til kapitaldekningsregelverket utføre stresstester av soliditet og likviditet. Stresstestene skal inngå som et sentralt element i foretakenes interne

kapitalvurderingsprosess.²⁷ Tilsynsmyndighetene skal utføre egne stresstester av det enkelte finansforetak.²⁸ Disse stresstestene skal, sammen med bankenes egne stresstester og andre risikovurderinger, inngå i tilsynsmyndighetenes samlede risikovurdering av foretaket.²⁹ Stresstester skal også hensyntas i vurderingene av bankenes kapitalmål.³⁰

Stresstester bidrar til å belyse finansforetakenes sårbarhet for alvorlige økonomiske sjokk og endringer i ulike risikofaktorer. Et stress-scenario skal utspille seg over flere år. I utformingen av scenarioet er det viktig å ta høyde for at uventede hendelser *kan* oppstå.

Ved et alvorlig tilbakeslag i norsk økonomi, vil myndighetene vurdere finans- og pengepolitiske tiltak, eventuelt andre tiltak, for å dempe nedgangen og motvirke uheldige virkninger i økonomien og det finansielle systemet. Det faller utenfor formålet med en stresstest å vurdere hvilke tiltak som bør eller kan iverksettes under et stressscenario.

I dette temakapitlet beskrives først basis- og stressbanen for norsk økonomi som ligger til grunn for årets stresstest. Deretter gjennomgås virkningene av makroscenarioene på norske bankers resultater og kapitaldekning. For forbrukslånbankene vises resultatene av en forenklet følsomhetsanalyse. Avslutningsvis oppsummeres Finanstilsynets vurderinger av stresstestene.

UTVIKLINGEN I NORSK ØKONOMI INNLEDNING OG SAMMENDRAG

I denne delen beskrives hvordan norsk økonomi kan utvikle seg fram til fjerde kvartal 2021 under to ulike sett av forutsetninger. Analysene er basert på framskrivinger som er gjort med makromodellen NAM-FT2³¹. Modellen genererer anslag for viktige

²⁷ Internal capital adequacy assessment process (ICAAP)

²⁸ Se Article 100 of Directive 2013/36/EU

²⁹ Supervisory review and evaluation process (SREP)

³⁰ Se Rundskriv 12/2016: Finanstilsynets praksis for vurdering av risiko og kapitalbehov, kapittel 6, side 16.

³¹ Modellen NAM-FT2 er basert på Norwegian Aggregate Model (NAM), og er utviklet særlig for stresstesting av banker samt analyser av finansiell stabilitet. Se blant annet Finansielt utsyn fra 2014, 2015

økonomiske størrelser som BNP, investeringer, konsum, arbeidsledighet, lønn, gjeldsvekst, utlånsrente, boligpriser og tap på utlån i bankene.

For å framskrive modellbestemte (endogene) variabler, er det nødvendig å videreføre variablene som bestemmes utenfor modellen (eksogene variabler) for framskrivingsperioden. De viktigste eksogene variablene er internasjonal handel som er viktig for etterspørsel etter norskproduserte varer og tjenester, internasjonale konsum- og produsentpriser, internasjonale pengemarkedsrenter, norsk eksport av olje, oljepris, oljeinvesteringer, offentlig etterspørsel etter varer og tjenester, implisitt volatilitet³² for aksjemarkedet i USA samt prisen på kredittforsikringsavtaler for femårige obligasjoner utstedt av europeiske banker (CDS-kontrakter).

Samme forutsetninger ligger til grunn for vekst i offentlige investeringer og konsum i de to scenarioene. Det er som nevnt, utenfor analysens formål å vurdere hvordan eventuelle endringer i finanspolitikken i et stress-scenario ville kunne påvirket realøkonomien og finansmarkedene. Finanstilsynet utarbeider ikke prognoser. Basisbanen samsvarer i hovedsak med prognosene som er publisert av Statistisk sentralbyrå og Norges Bank. Scenarioene representerer to mulige utviklingsbaner for norsk økonomi.

I basisbanen forutsettes det at konjunkturbunnen ble nådd i 2016. Beregningene viser moderat vekst i brutto nasjonalprodukt (BNP) framover, som innebærer en relativt god utvikling i norsk økonomi. Arbeidsledigheten har passert toppunktet, og går noe ned. Framskrivingene indikerer en litt svakere, men fremdeles klart positiv, boligprisvekst. Modellen estimerer at gjeldsoppbygging i husholdninger og foretak fortsetter, slik at rentebelastningen til husholdningene øker noe. Problemlån³³ som andel av bankenes utlån til bedrifter øker marginalt, mens

andelen problemlån til personer holder seg på et lavt nivå. Bankenes tap på utlån er på et stabilt lavt nivå gjennom hele framskrivingsperioden både for bedrifts- og personmarkedet.

I stressbanen forutsettes fall i verdenshandelen som følge av økt proteksjonisme og flere handelsbarrierer. God vekst i USA fører til høyere amerikansk rentenivå, som trekker europeiske og norske renter opp. Større usikkerhet hos investorene fører til økt risikoaversjon og et sterkt fall i verdiene i aksjemarkedet. Handelsbarrierene gir svekket vekst i Kina og i verden generelt, og et sterkt fall i oljeprisen. Svekkelsen av internasjonal økonomi smitter over til norsk økonomi, og beregningene viser flere etterfølgende år med fall i BNP. Økte pengemarkedsrenter gir økte utlånsrenter og høyere gjeldsbelastning³⁴ i husholdningene, som følge av svakere inntektsvekst. Utviklingen i privat konsum og disponibel inntekt blir svak, med negativ konsum- og inntektsvekst i flere år. Scenarioet gir sterk økning i bankenes andel av problemlån både til husholdninger og bedrifter, samt økte utlånstap i bankene, spesielt på utlån til bedrifter.

og 2016 for omtale av NAM-FT2. Dokumentasjon av NAM finnes på normetrics.no og på professor Ragnar Nymoens hjemmeside, <http://folk.uio.no/rnymoen>.

³² Implisitt volatilitet er et mål på aksjerisiko, avledet fra opsjonspriser.

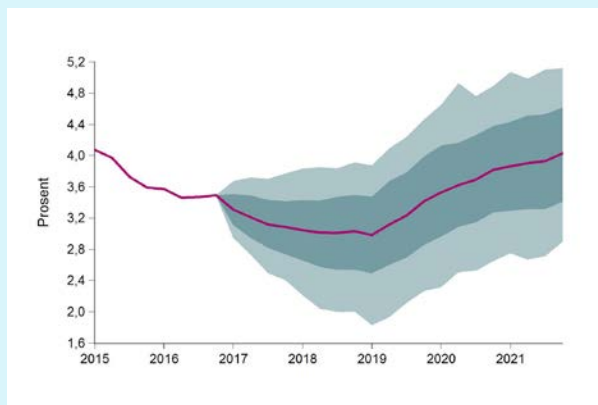
³³ Problemlån defineres som summen av bankenes misligholdte lån og ikke-misligholdte lån som det er foretatt tapsavsetninger for.

³⁴ Gjeldsbelastning er definert som brutto gjeld ved utgangen av perioden i forhold til sum disponibel inntekt de fire siste kvartalene.

1: Data og usikkerhet i modellen

Modellen er basert på kvartalsdata. Dette gir et noe mer ujevnt forløp i volatile variabler sammenlignet med en modell basert på årsdata.

1: Bankenes utlånsrente med mål på usikkerhet

Kilde: Finanstilsynet

Det er stor usikkerhet knyttet til modellframskrivninger. Som et eksempel vises i figur 1 noe av denne usikkerheten knyttet til framskriving av bankenes gjennomsnittlige utlånsrente. Viften representerer usikkerhet som er resultatet av tilfeldige sjokk i variabelen. Øvre og nedre grense for usikkerhetsviften tolkes som at historiske data i modellen er konsistente både med høyere og lavere nivå på variabelen i framtida enn det punkttestimatene i framskrivingene tilsier. Intervallene tar *ikke* høyde for at framtida blir systematisk forskjellig fra historien, det vil si at modellens struktur ikke lenger gjelder for å forklare den aktuelle variabelen. Ytterste felt i viften tilsvarer et konfidensintervall på 95 prosent, det vil si at modellen anslår 95 prosent sannsynlighet for at utlånsrenten vil bli liggende innenfor denne viften på et gitt tidspunkt. Innerste felt i viften tilsvarer et konfidensintervall på 68 prosent. Samme type usikkerhet angår alle de endogene variablene i modellen.

BASISBANE

Utvikling i eksogene variabler

Utviklingen i internasjonal etterspørsel etter norskproduserte varer og tjenester og i internasjonale priser er fram til 2020 satt i tråd med prognoser fra Statistisk sentralbyrå. Veksten i internasjonal etterspørsel og internasjonale priser er satt til henholdsvis 4,1 og 2,1 prosent i 2021. Internasjonale pengemarkedsrenter tilsvarer tremåneders eurorenter og er satt ut fra observasjoner i terminmarkedet. Pengemarkedsrenten øker noe utover i framskrivingsperioden. Anslag for utviklingen i offentlig konsum, offentlige investeringer, oljeeksport og oljeinvesteringer er satt i tråd med Statistisk sentralbyrås prognoser for norsk økonomi fram til 2020. År 2021 er forlenget med tilsvarende vekstrater som for 2020 for offentlig konsum og offentlige investeringer, mens oljeinvesteringer og oljeeksport har nullvekst i 2021. Oljeprisutviklingen er basert på terminkontrakter for levering av olje i perioden 2017–2021. Anslagene gir en stabil oljepris på rundt 52 USD per fat i hele framskrivingsperioden. Norges Banks styringsrente er satt i tråd med sentralbankens renteprognose fram til utgangen av 2020. Deretter er styringsrenta holdt uendret ut framskrivingsperioden. Anslagene for implisitt volatilitet i det amerikanske aksjemarkedet samt kredittforsikringsavtaler for obligasjoner er basert på historiske gjennomsnitt.³⁵

Utvikling i endogene (modellbestemte) variabler

Det forutsettes i basisbanen at konjunkturbunnen er nådd, og modellberegningene for framskrivingsperioden indikerer et moderat, men bedret aktivitetsnivå i norsk økonomi. BNP anslås å vokse med i underkant av 2 prosent i året fram til 2019, deretter 2,1 prosent i 2020. Eksporten og fastlandsinvesteringene har god vekst, og husholdningenes konsumvekst ligger på om lag 2 prosent i året. Registrert arbeidsledighet ligger stabilt i underkant av 3 prosent på årsbasis i hele framskrivingsperioden. Veksten i boliginvesteringene avtar. Den høye veksten fra tidligere år flater ut, og

³⁵ Alle eksogene variabler er bestemt på grunnlag av informasjon tilgjengelig per 31. mai 2017.

investeringene har tilnærmet nullvekst fra 2018 og ut perioden. Den svært høye boligprisveksten de siste årene forutsettes å avta. Scenariot gir positiv prisvekst i boligmarkedet i hele framskrivingsperioden. Veksten er 7,9 prosent i 2017 og avtar gradvis til 3,8 prosent i 2021.

Lave pengemarkedsrenter holder bankenes gjennomsnittlige utlånsrente nede. Rentenivået antas å gå marginalt ned i starten av framskrivingen før en liten økning til 4 prosent i 2021. På grunn av fortsatt boligprisvekst og lavt rentenivå, vil gjeldsveksten til husholdningene ligge på et høyt nivå. Gjeldsveksten avtar noe mot slutten av framskrivingsperioden, i tråd med at rentenivået blir noe høyere. Husholdningenes disponible inntekt øker reelt og nominelt i hele framskrivingsperioden. Akkumulert over framskrivingsperioden øker inntektene nominelt med i underkant av 17 prosent. Gjeldsbelastningen til husholdningene øker gjennom hele perioden. I 2021 anslås gjelden i husholdningene til 247 prosent av inntekten, som er historisk høyt. De lave rentene bidrar til å holde rentebelastningen uendret i første del av framskrivingsperioden, mens belastningen vil øke noe som følge av økte renter fra 2019. Husholdningenes rentebelastning når nesten 9 prosent i 2021, som er 3 prosentpoeng høyere enn i starten av framskrivingsperioden. Husholdningenes gjeldsvekst er i hele perioden høyere enn inntektsveksten. Dette gjør husholdningene enda mer sårbare for et tilbakeslag i økonomien.

Andelen av bankenes utlån til personmarkedet som defineres som problemlån forblir lave gjennom hele framskrivingsperioden. Det samme gjelder andelen tap på utlån til personer. Problemlån som andel av utlån til bedrifter, øker fra 2,3 prosent ved inngangen av perioden til 3,0 prosent i 2021.

2: Bankenes problemlån og tap på utlån

NAM-FT2 inneholder likninger for andelen problemlån av bankenes lån til både personmarkedet og bedriftsmarkedet samt likninger for bankenes tap på utlån til personmarkedet og bedriftsmarkedet.

Problemlånslikningene og ligningene for bankenes tap på utlån til bedrifter og husholdninger er estimert på data som også dekker den norske bankkrisen tidlig på 1990-tallet.

Problemlån

Bankenes problemlån er definert som summen av misligholdte lån og ikke-misligholdte lån som er tapsnedskrevet. Andelen problemlån til personmarkedet avhenger av realrente, rentebelastning, arbeidsledighet og endring i BNP Fastlands-Norge. Ved både økt rentebelastning og overgang til arbeidsledighet vil husholdningenes likviditet bli strammere, og svekke husholdningenes gjeldsbetjeningsevne. Svak utvikling i aktivitetsnivået for norsk økonomi vil lede til dårligere gjeldsbetjeningsevne blant husholdningene i seinere perioder. Virkningen av økt rentebelastning og økt arbeidsledighet er sterkere når rentebelastningen eller arbeidsledigheten er høy enn når rentebelastningen eller ledigheten er lav.

Andelen problemlån til bedriftsmarkedet bestemmes av realrenten, rentebelastningen, arbeidsledigheten og oljeprisen. De ikke-finansielle foretakenes lønnsomhet sett under ett reduseres ved høyere gjeldsrenter og lavere oljepris. I tillegg er bankenes andel problemlån til bedriftsmarkedet følsom for arbeidsledighetsnivået, fordi inntektsbortfall blant husholdningene som følge av høy arbeidsledighet reduserer lønnsomheten og dermed gjeldsbetjeningsevnen i foretakene. Virkningen av økt rentebelastning for foretakene og økt arbeidsledighet er, som for husholdningene, særlig sterk når rentebelastningen eller arbeidsledigheten nærmer seg og passerer visse nivåer.

Tap på utlån

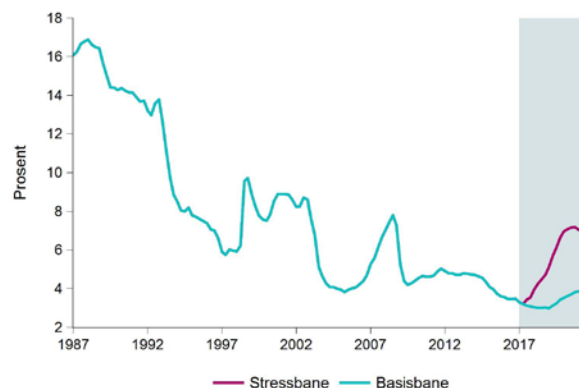
Bankenes tap på utlån til personmarkedet går opp når husholdningenes rentebelastning øker. Effekten på tapene er sterkere når husholdningenes rentebelastning er høy enn når den er lav. Bankenes tap på utlån til bedriftsmarkedet øker ved negativ BNP-vekst, fall i oljeprisen, økning i foretakenes rentebelastning og stigende arbeidsledighet. Virkningen av økt rentebelastning og økt arbeidsledighet er sterkere når foretakenes rentebelastning (eller arbeidsledigheten) er høy enn når den er lav.

STRESSBANE

Utvikling i eksogene variabler

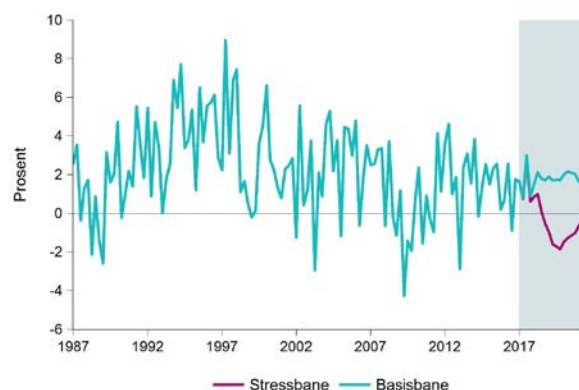
I stressbanen antas verdenshandelen å falle sterkt som følge av økt proteksjonisme og økte handelsbarrierer. Samtidig opplever USA god vekst som følge av en sterkt ekspansiv finanspolitikk med skattelettelser og økt satsing på innenlandsk infrastruktur. Dette gir høyere rentenivå i det amerikanske markedet. Økte renter i USA påvirker europeiske renter, som også går opp. Dette fører til økt sårbarhet i europeiske banker og gir økte tap og svekket kapitaldekning. I tillegg til renteøkningene kommer en sterk økning i risikopremiene både i rentemarkedet og aksjemarkedet som følge av økt usikkerhet hos investorene. Volatiliteten i aksjemarkedet samt prisen på kredittrisikoaftaler antas å øke kraftig. Svakere vekst internasjonalt, som følge av de økte handelsbarrierene, fører til lavere inflasjon og oljeprisfall. Oljeprisen faller fra 54 USD per fat i første kvartal i år til 27 USD per fat i medio 2018. Deretter holdes oljeprisen lav fram mot slutten av framskrivingsperioden, da den går noe opp til 35 USD per fat. Oljeinvesteringene, som har vært fallende i 2016, faller ytterligere fram til 2018 før nedgangen flater ut.

2: Bankenes gjennomsnittlige utlånsrente

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

3: Vekst i brutto nasjonalprodukt (BNP)

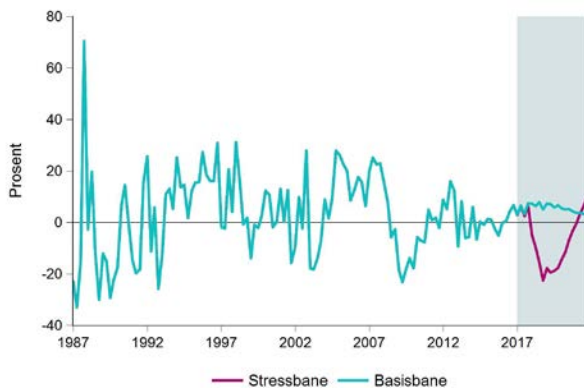
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

Utvikling i endogene (modellbestemte) variabler

De økte rentene og de negative vekstimpulsene internasjonalt smitter over på norsk økonomi. I modellframskrivingene er det en sterk økning i norsk pengemarkedsrente (Nibor) til om lag 5 prosent, som drar bankenes utlånsrenter med seg. Utlånsrenta øker med 3,5 prosentpoeng i perioden, og er i underkant av 7 prosent i 2021 i stressbanen, mot 4 prosent i basisbanen, se figur 2.³⁶ Det norske aksjemarkedet faller kraftig i 2018 og 2019. Samlet nedgang anslås til om lag 40 prosent. Aksjemarkedet er svært svekket sammenlignet med basisbanen i hele framskrivings-

³⁶ Norges Banks styringsrente blir negativ mot slutten av framskrivingsperioden, som følge av den meget svake utviklingen i økonomien. Økningen i utlånsrentene kan tilskrives økte risikopremier på bankenes markedsfinansiering.

4: Vekst i investeringene i Fastlands-Norge

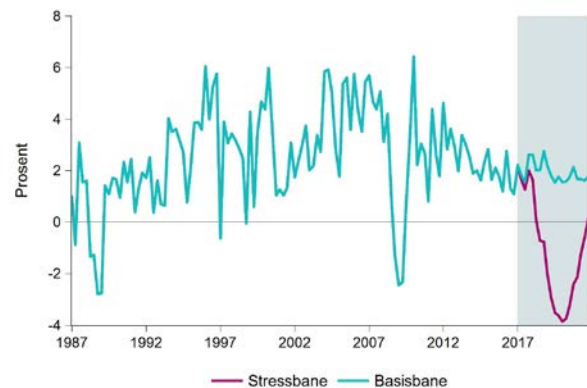
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

perioden, selv om aksjekursene tar seg noe opp fra og med 2020.

Fallet i verdenshandelen svekker norsk eksport kraftig. Veksten i total norsk eksport er negativ fram til 2021, og faller akkumulert med 6,8 prosent i perioden. Modellberegningene viser at Norge går inn i en kraftig lavkonjunktur med negativ vekst i BNP fra 2019 og ut framskrivingperioden, se figur 3. Ved slutten av scenarioet er BNP på nivå med 2016. Økte renter, redusert inntjening i foretakene og økt usikkerhet bidrar til fall i investeringene. Fastlandsinvesteringene faller med om lag 40 prosent fra 2018 og ut perioden. Også privat konsum får en kraftig nedgang og faller 5,5 prosent gjennom perioden, se figurene 4 og 5. Nedgangen i privat konsum drives av økte utlånsrenter og boligprisfall, samt svært svak og i perioder negativ realinntektsvekst for husholdningene. Arbeidsledigheten øker sterkt i stressbanen. I 2021 utgjør antall registrerte ledige 5,5 prosent av arbeidsstyrken. Dette er 2,6 prosentpoeng høyere enn i tilsvarende periode i basisbanen, se figur 6.

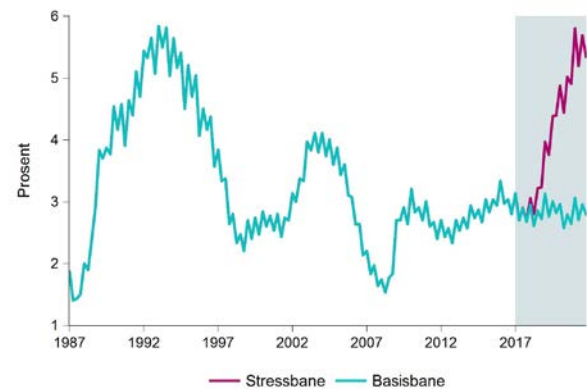
Som vist i figur 7, faller boligprisene med nær 24 prosent gjennom framskrivingperioden, og er i 2021 tilbake på 2012-nivå. Den svake utviklingen i inntekt, redusert kredittvekst, økt rentenivå og svekket tillit, bidrar til boligprisfallet. Til tross for kraftig fall i boligprisene med inntil 7 prosent årlig, fortsetter husholdningenes gjeldsbelastning å øke fram til 2020.

5: Vekst i privat konsum

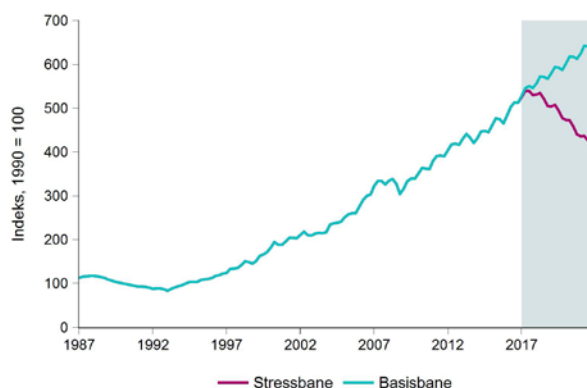
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

6: Registrert arbeidsledighet

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

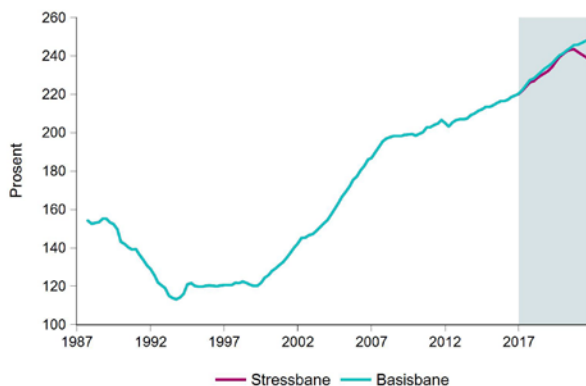
7: Boligpriser

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

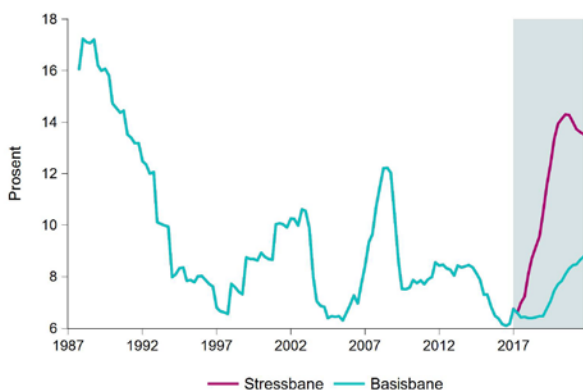
TEMA: STRESSTEST AV NORSK ØKONOMI OG BANKENE

8: Husholdningenes gjeldsbelastning

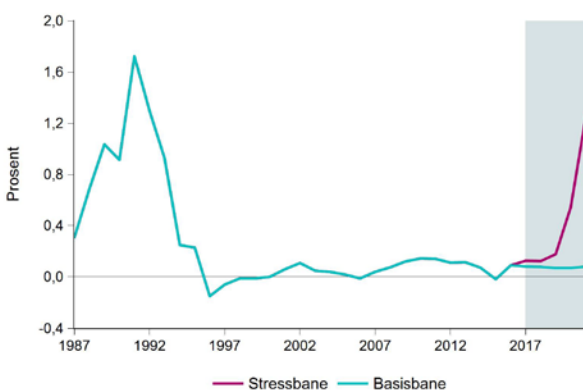
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

9: Husholdningenes rentebelastning

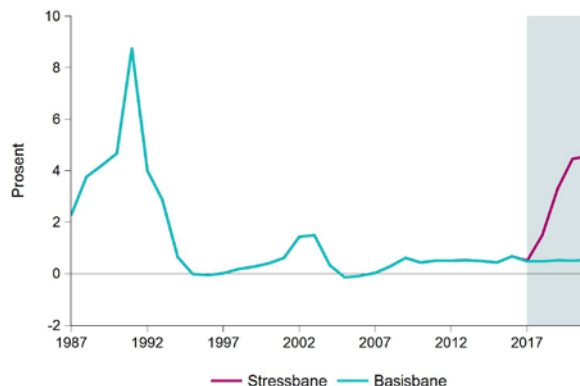
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finanstilsynet

10: Bankenes tap på utlån til personmarkedet

Kilde: Finanstilsynet

11: Bankenes tap på utlån til bedriftsmarkedet

Kilde: Finanstilsynet

Gjeldsbelastningen øker fra 218 prosent i 2016 til 243 prosent i 2020, før den avtar i 2021, se figur 8. Økningen i gjeldsbelastningen skyldes negativ utvikling i disponibel inntekt samtidig som gjeldsveksten fortsatt er positiv. Husholdningenes gjeldsvekst (K2) avtar utover i perioden fram mot tilnærmet nullvekst i 2021. Over hele framskrivingsperioden sett under ett øker husholdningenes bruttogjeld med i underkant av 12 prosent. Utviklingen i husholdningenes gjeldsbelastning er den samme i basisbanen og stressbanen fram til 2020. Dette illustrerer at nedbygging av gjeld kan være vanskelig når gjeldsnivået i utgangspunktet er så høyt som det er i norske husholdninger.

Som følge av økte utlånsrenter, svak inntektsutvikling og økt gjeld, stiger rentebelastningen kraftig i stressbanen. For husholdningene øker rentebelastningen fra 6 prosent ved utgangen av 2016 til 14 prosent i de to siste framskrivingsårene, se figur 9. Dette er en svært sterk økning.

Rentebelastningen er i slutten av perioden på et høyere nivå enn før finanskrisen, men fortsatt lavere enn nivåene under bankkrisen tidlig på 1990-tallet.

Også for foretakene stiger rentebelastningen kraftig og når 15 prosent i 2021. Dette er 7 prosentpoeng mer enn ved inngangen til framskrivingsperioden. Økningen for foretakene skyldes også økt rentenivå

kombinert med svak inntektsutvikling. Foretakenes bruttogjeld avtar noe i perioden. Gjeldsveksten (K2) faller fra 2,8 prosent i 2017 til -2,7 prosent i 2021.

Bankenes problemlån som andel av totale utlån øker markant i perioden, både i person- og bedriftsmarkedet. Tapene på utlån stiger også for begge kundesegmentene, men betydelig mer for utlån til bedriftene. Utlånstapene på lån til bedrifter er i gjennomsnitt 2,9 prosent per år i framskrivingsperioden, mens tilsvarende tapsandel på lån til personer er 0,4 prosent, se figur 10. Bankenes tap på utlån til bedrifter som andel av totale utlån til bedrifter vokser fra 0,5 prosent i 2017 til 4,6 prosent i 2021, se figur 11.³⁷ Akkumulerte tap i stressbanen er høye, men likevel vesentlig lavere enn tapene som oppsto under bankkrisen på tidlig 1990-tallet.

UTVIKLINGEN I NORSKE BANKER NORSKE BANKKONSERN

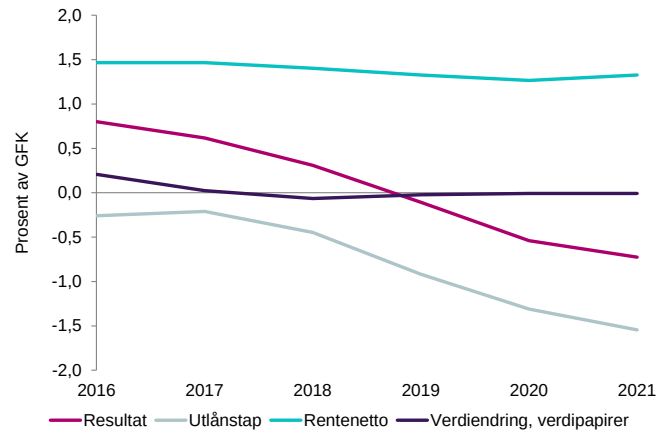
I Finanstilsynets stresstest av norske bankkonsern inngår 20 bankkonsern som rapporterer konserndata (FINREP) til tilsynsmyndighetene.³⁸ Forvaltningskapitalen til disse konsernene utgjør nesten 90 prosent av norske bankers totale forvaltningskapital ved utgangen av 2016. Filialer som inngår i utenlandske bankkonsern og norske bankkonsern med virksomhet som avviker fra gjennomsnittsbanken, inngår ikke i utvalget.³⁹ Se boksene 3–5 for beskrivelse av stresstestmetoden og forutsetningene som er lagt til grunn i stresstesten.

³⁷ Beregnede tap på utlån til både bedrifter og personer er basert på blant annet bokførte tap under den norske bankkrisen. Lov om frivillig og tvungen gjeldsordning for privatpersoner fra 1992 gir skyldnere mulighet for under visse vilkår å få slettet restgjelden. Dette er ikke ivare tatt i NAM-FT2, og kan innebære at tap på utlån til personer anslås noe for lavt.

³⁸ Utvalget består av Aurskog Sparebank, BN Bank, DNB Bankkonsern, Fana Sparebank, Gjensidige Bank, Helgeland Sparebank, Landkreditt Bank, Sandnes Sparebank, Sparebank 1 Nord-Norge, Sparebank 1 SMN, Sparebank 1 SR-Bank, Sparebank 1 Sør-Sunnmøre, Sparebank 1 Østlandet, Sparebanken Møre, Sparebanken Sogn og Fjordane, Sparebanken Sør, Sparebanken Vest, Sparebanken Øst, Storebrand Bank og Totens Sparebank.

³⁹ Bankkonsern som leverer konserndata men som ikke er med i utvalget er Santander Consumer Bank, OBOS-banken, KLP Banken og Skandiabanken. Kommunalbanken inngår heller ikke i utvalget.

12: Resultat og viktigste resultatkomponenter. Prosent av GFK. Stressbane. Norske bankkonsern

Kilde: Finanstilsynet

Basisbanen

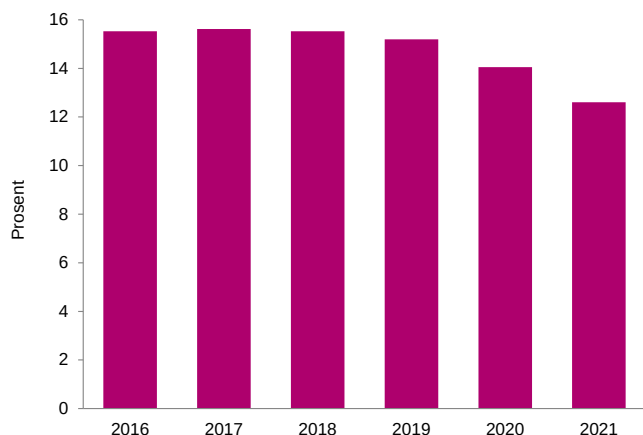
Bankkonsernernes samlede *rentenetto*⁴⁰ er om lag uendret i basisbanen. Den positive makroøkonomiske utviklingen bidrar til at *utlånstapene* går noe ned. De *øvrige resultatpostene* endrer seg lite. Resultatet i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) faller marginalt. Hvis det som en teknisk forutsetning legges til grunn at 50 prosent av resultatet utbetales i utbytte og det ikke skytes inn ny egenkapital, øker bankkonsernernes *rene kjernekapitaldekning* fra 15,5 prosent ved inngangen til stressperioden til 16,4 prosent ved utgangen av 2021. Det er små forskjeller mellom utviklingen til bankkonsernene i basisbanen. Finanstilsynet utarbeider ikke prognoser, og basisbanen reflekterer et mulig scenario. Se for øvrig omtale av makroscenarioene foran.

Stressbanen

I stressbanen er den makroøkonomiske utviklingen langt svakere. Det kraftige økonomiske tilbakeslaget slår imidlertid ikke inn for alvor før mot slutten av 2018. Ifølge framskrivingene faller bankkonsernernes samlede *rentenetto* gradvis, fra 1,47 prosent i 2016 til 1,33 prosent i 2021, se figur 12. Hovedårsaken til svekkelsen er at bankene ikke klarer å velte hele økningen i finansieringskostnadene over på lånekundene som følge av svakere gjeldsbetjeningsevne blant

⁴⁰ Sum renteinntekter minus sum rentekostnader i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK).

13: Ren kjernekapitaldekning. Stressbane. Norske bankkonsern

Kilde: Finanstilsynet

lånemarkeder som allerede har svak gjeldsbetjenings-
evne.⁴¹ Fall i aksjemarkedene og økte kredittrisiko-
spreader, gjør resultatbidraget fra *verdiendringer på
aksjer og obligasjoner* marginalt negativt gjennom
stressperioden. *Utlånstapene* øker kraftig fra midten
av stressperioden.⁴² Økte utlånstap er den viktigste
årsaken til at bankkonsernenes *resultat* svekker seg
fra 0,80 prosent av GFK i 2016 til minus 0,73 prosent i
2021. Bankkonsernene klarer imidlertid samlet å
oppretholde et positivt resultat fram til og med 2018.

Bankenes rene kjernekapitaldekning er om lag uendret
de to første årene av stressperioden, se figur 13. I de
tre siste årene reduseres den med 2,9 prosentpoeng.
Reduksjonen skyldes hovedsakelig negativt resultat.
Som en teknisk forutsetning settes utbetalt utbytte til
50 prosent av årsresultatet i 2017 og 2018, og deretter
til null. Det forutsettes at det ikke skytes inn ny
egenkapital. Ved utgangen av 2021 er
bankkonsernenes samlede rene kjernekapitaldekning
12,6 prosent.

I tillegg til å oppfylle de ordinære minste- og
bufferkravene til kapitaldekning, må bankene oppfylle
et *individuellt bestemt pilar 2-krav* fastsatt av

⁴¹ Utlånsrentene øker med om lag 3,5 prosentpoeng i stressperioden.

⁴² Se Boks 4 for en nærmere omtale av utlånstapene.

14: Differanse mellom faktisk og minste- og bufferkrav til
ren kjernekapitaldekning (eksklusive motsyklisk buffer i
2019–2021). Stressbane. Norske bankkonsern

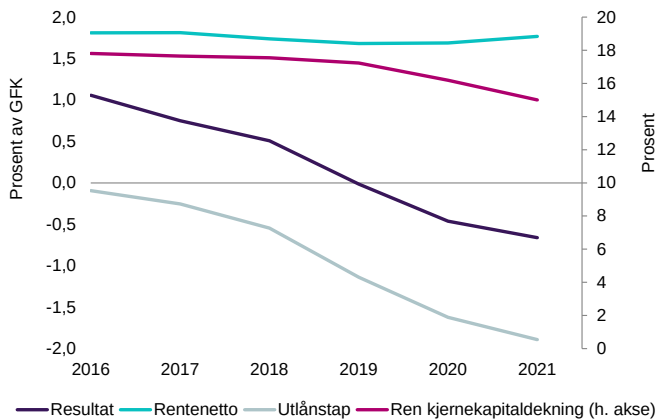
Kilde: Finanstilsynet

Finanstilsynet.⁴³ Figur 14 viser differansen mellom
den rene kjernekapitaldekningen i stressbanen og
minste- og bufferkravet til ren kjernekapitaldekning
for det enkelte bankkonsern, inkludert det individuelt
bestemte pilar 2-kravet. Fra 2019 går økonomien inn i
et alvorlig stress. Det legges derfor inn en teknisk
forutsetning om at motsyklisk kapitalbuffer settes til
null fra og med 2019. De øvrige minste- og
bufferkravene og det individuelt bestemte pilar 2-
kravet forutsettes å være uendrede i hele
stressperioden.

Ved utgangen av 2018 har tre av de 20 bankkonsern-
ene en ren kjernekapitaldekning som er under det
samlede kravet til ren kjernekapitaldekning (figur 14).
I 2019 oppfyller alle bankkonsernene det totale kravet
som følge av at motsyklisk kapitalbuffer reduseres til
null. I 2020 og 2021 svekker bankkonsernenes rene
kjernekapital seg kraftig, og ved utgangen av 2021 er
det seks av bankkonsernene som ikke tilfredsstiller

⁴³ Se side 28. For systemviktige banker er minste- og bufferkravet til
ren kjernekapitaldekning 14,0 prosent fra 30. juni 2017, mens det for
ikke-systemviktige banker er 12,0 prosent. Det er bare DNB
Bankkonsern som defineres som systemviktig blant bankene som er
med i Finanstilsynets stresstest. Kommunalbanken er det andre
systemviktige finansforetaket i Norge, men er ikke med i stresstesten
fordi Finanstilsynets stresstestmodell ikke er egnet for å stressteste
den type virksomhet som utøves i denne banken. Fem av de mindre
bankkonsernene i utvalget hadde ikke fått fastsatt individuelt pilar 2-
tillegg da stresstesten ble utført. Disse er i stresstesten tilegnet det
uventede gjennomsnittlige individuelle pilar 2-tillegget til de øvrige
bankkonsernene.

15: Ren kjernekapitaldekning, resultat, rentenetto og utlånstap. Stressbane. Mindre norske banker

Kilde: Finanstilsynet

kapitalkravet. Bankkonsernernes samlede uvektede kjernekapitalandel (leverage ratio) faller fra om lag 7,6 til 6,3 prosent i stressperioden.

Bankkonsernene som klarer seg dårligst i stressbanen, har en relativt høy anslått kredittrisiko på utlån til ikke-finansielle foretak og en relativt høy andel utlån til disse foretakene som andel av totale utlån. Se boksene 3–5 for nærmere omtale.

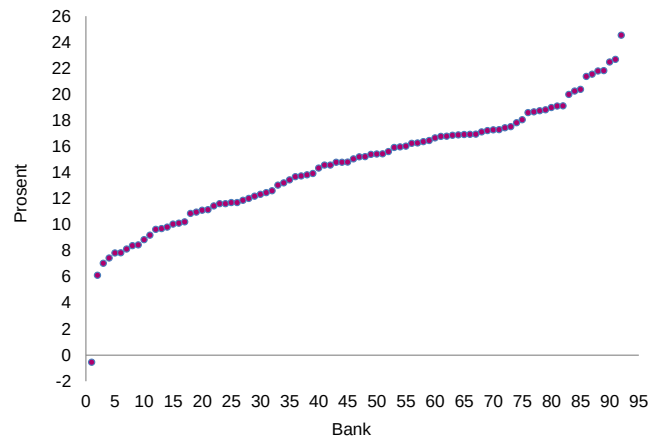
MINDRE NORSKE BANKER

Nesten 100 norske banker rapporterer ikke konsern-data til Finanstilsynet. Dette er hovedsakelig mindre, lokale sparebanker, heretter omtalt som "mindre banker". Stresstesten for disse bankene er basert på ikke-konsoliderte morbanktall. Makroscenariene, stresstestmetoden og forutsetningene er de samme som for bankkonsernene, men markedsrisiko blir stresstestet på en forenklet måte på grunn av databegrensninger.⁴⁴ Rene forbrukslånbanker inngår ikke i gruppen av mindre banker, men omtales i et eget avsnitt på side 78 i temaanalysen.

Det samlede resultatet til de mindre norske bankene svekker seg kraftig i siste halvdel av stressbanen, se

⁴⁴ For de mindre bankene settes nettogevinst/-tap på verdipapiraktiviteter til null i stressbanen. Dette er samlet noe mindre strengt enn for bankkonsernene. Markedsrisiko har også for de mindre bankene generelt liten betydning for stresstestresultatene.

16: Ren kjernekapitaldekning ved utgangen av 2021. Stressbane. Mindre norske banker

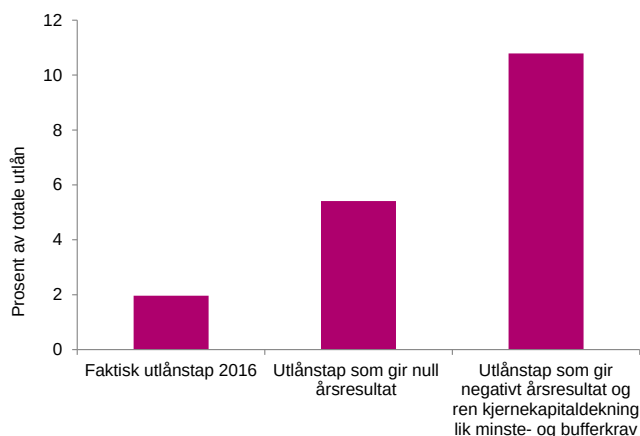

Kilde: Finanstilsynet

figur 15. Svekkelsen drives hovedsakelig av høyere tap på utlån til ikke-finansielle foretak. De mindre bankene har samlet høyere rentenetto enn bankkonsernene ved inngangen til stressperioden, og rentenettoen faller mindre i løpet av stressperioden. Sistnevnte skyldes hovedsakelig at de mindre bankene generelt har en lavere andel utlån til ikke-finansielle foretak. De blir dermed ikke like hardt truffet av foretakskunder som ikke klarer å betjene renteøkningen i stressbanen. En høyere gjennomsnittlig anslått kredittrisiko på utlån til ikke-finansielle foretak mer enn oppveier den lavere andelen utlån til ikke-finansielle foretak. Dette innebærer at de mindre bankenes akkumulerte tap på utlån til ikke-finansielle foretak relativt sett er høyere enn de akkumulerte tapene til bankkonsernene.

Samlet reduseres den rene kjernekapitaldekningen i de mindre bankene om lag like mye som i bankkonsernene. De mindre bankene har samlet en høyere ren kjernekapitaldekning ved inngangen til stressperioden. Ved utgangen av stressperioden er den rene kjernekapitaldekningen i de mindre bankene 15,0 prosent, mot 12,6 prosent i bankkonsernene. Det er stor variasjon mellom de mindre bankene, se figur 16. 15 av de 92 mindre bankene oppfyller ikke det samlede minste- og bufferkravet, eksklusive motsyklisk buffer og individuelt pilar 2-tillegg, på 10 prosent ved utgangen av 2021. Antallet vil øke hvis det individuelle pilar 2-tillegget inkluderes.

**17: Tåleevne for utlånstap. Norske forbrukslånbanker.
Per 31.12.2016**

Kilde: Finanstilsynet

FØLSOMHETSANALYSE AV FORBRUKSLÅNBANKER

Det har vært flere nyetableringer av forbrukslånbanker de siste årene. Ved utgangen av 2016 var det syv tilnærmet rene forbrukslånbanker i Norge.⁴⁵ Forbruks- og kredittkortlån har eksistert lenge, men det er først de siste årene at volumet har økt kraftig. Siden omfanget har vært lite, finnes det lite historiske data. Utlånstap på forbruks- og kredittkortlån framskrives ikke separat i makromodellen NAM-FT2, men inngår som en del av de totale tapene på utlån til personkunder.

Finanstilsynets stresstestmodell er i utgangspunktet ikke godt tilpasset forbrukslånbanker. Finanstilsynet har derfor utført en følsomhetsanalyse av forbrukslånbankenes *tåleevne for utlånstap*. Analysen er basert på tall per 31. desember 2016. Det forutsettes at det kun er utlånstapene som endrer seg i analysen.

Tapståleevnen indikerer (1) hvor mye utlånstapet kan utgjøre av totale utlån før årsresultatet blir null, og (2) hvor mye tapene kan utgjøre før årsresultatet blir null *og* marginen ned til samlet minste- og bufferkrav til ren kjernekapitaldekning er brukt opp.⁴⁶

⁴⁵ Forbruks- og kredittkortlån utgjør generelt en liten andel av de tradisjonelle bankenes utlånsvolum. De påvirker derfor i liten grad stresstestresultatene for disse bankene.

⁴⁶ Samlet minste- og bufferkrav inklusive motsyklisk buffer på 2,0

Hvis forbrukslånbankene samlet hadde hatt et utlånstap på 5,4 prosent av totale utlån i 2016, ville, andre forhold like, årsresultatet vært null dette året, se figur 17. Hadde utlånstapet vært på 10,8 prosent, ville i tillegg marginen ned til det samlede minste- og bufferkravet til ren kjernekapitaldekning, eksklusive individuelt pilar 2-tillegg, være brukt opp. Dette er tapsnivåer som er langt høyere enn det faktiske tapet på 2,0 prosent i 2016.

Bankene, inkludert forbrukslånbankene, skal imidlertid være kapitalisert til å tåle et alvorlig og langvarig stress-scenario, for eksempel et scenario som tilsvarer stressbanen i årets stresstest. Gitt at forbrukslånbankenes samlede utlånstap er uendret i 2017 og 2018 og deretter øker i samme takt som de totale utlånstapene på utlån til personkunder i stressbanen (se over), vil forbrukslånbankenes rene kjernekapitaldekning falle til om lag 4 prosent ved utgangen av 2021. Den totale rene kjernekapitaldekningen til forbrukslånbankene vil i dette tilfellet kun utgjøre om lag en tredel av det samlede minste- og bufferkravet til ren kjernekapitaldekning.

Anslaget forutsetter at rentenettoen til forbrukslånbankene opprettholdes på det samme høye nivået som i 2016.⁴⁷ Det er urealistisk å anta at forbrukslånbankene vil klare å opprettholde en så høy rentenetto gjennom et alvorlig og langvarig stress-scenario. Mange forbrukslånskunder har i utgangspunktet svak gjeldsbetjeningssevne. Mange har også boliglån. Slike kunder vil i et alvorlig stress-scenario få en kraftig økning i sin samlede rentebelastning. Økningen vil være langt sterkere enn for "vanlige" boliglånskunder. En allerede svak gjeldsbetjeningssevne vil bli enda svakere.

Hvis forbrukslånbankene kommer i en anstrengt situasjon, kan et alternativ være å forsøke å selge de misligholdte utlånene til inkassoselskap eller lignende. Dette vil være vanskelig i et alvorlig stress-scenario, og salgsprisen på misligholdporteføljene vil mest sannsynlig være lav.

prosent, men eksklusive individuelt pilar 2-tillegg.

⁴⁷ Forbrukslånbankenes rentenetto var ved utgangen av 2016 om lag 4,5 ganger så høy som i de øvrige bankene.

Følsomhetsanalysen indikerer at forbrukslånbankene er sårbare for en alvorlig svekkelse i økonomien. Finanstilsynet vil vektlegge dette i sin samlede risikovurdering av forbrukslånbankene.

3: Framskriving av bankenes rentenetto

Norske banker låner i stor grad både inn og ut til *flytende* rente. Endringer i innlånsrentene blir vanligvis raskt etterfulgt av en tilsvarende endring i utlånsrentene ("flyt-flyt"-prinsippet). Flyt-flyt-prinsippet er utgangspunktet for Finanstilsynets framskriving av bankenes rentenetto. Det er imidlertid to unntak:

- (i) Det forutsettes at "friske" forbearance-kunder⁴⁸ klarer å betjene lånerenten som er avtalt ved inngangen til stressperioden, men at de ikke klarer å betjene en økning i lånerenten. Bakgrunnen for denne forutsetningen er at disse kundene allerede har gjeldsbetjeningsproblemer, og at de i stressbanen vil få en ytterligere svekkelse i gjeldsbetjeningsevnen. Det er derfor realistisk å anta at de vil få problemer med å betjene en kraftig økning i lånerenten.⁴⁹
- (ii) Som følge av *varslingsfristen* for økning av lånerenten på boliglån, forutsettes det et tidsetterslep på seks uker i økningen i lånerenten på boliglån.
- (iii) Det forutsettes at tapte renteinntekter som følge av at lånekunder ikke klarer å betjene hele eller deler av gjeldende utestående renteforpliktelser på misligholdte og ikke-misligholdte nedskrevne utlån, *ikke* påvirker framskrivingen av rentenettoen. De tapte renteinntektene inkluderes i utlånstapet.

Volumet friske forbearance-kunder framskrives med endringen i andelen problemlån fra makro-modellen NAM-FT2. Det betyr at alle banker får lik prosentvis endring i forbearance-volumet i framskrivingene. Startpunktet for andelen friske forbearance-lån varierer til dels mye mellom bankene. De største bankene med relativt mye olje- og oljerelaterte lånekunder har generelt høyest andel friske forbearance-kunder. Andelen friske forbearance-kunder i bankkonsernene samlet øker fra 1,5 til 5,6 prosent av totale utlån i stressperioden. Det betyr at mellom 98,5 prosent (2017) og 94,4 prosent (2021) av bankenes ikke-misligholdte/nedskrevne lånekunder klarer å absorbere renteøkningen på 3,5 prosentpoeng i stressbanen. De mindre bankene rapporterer ikke forbearance-tall. Disse bankene blir tilegnet den gjennomsnittlige "friske" forbearance-andelen til bankkonsern som ikke har olje- og oljerelaterte utlånseksponeringer.⁵⁰

⁴⁸ Med "friske" forbearance-kunder menes kunder som ikke er i mislighold eller hvor det er foretatt nedskriving, men hvor det har inntruffet andre negative hendelser knyttet til kundens betjeningsevne. Dette kan for eksempel være innvilgelse av avdragsutsettelse eller brudd på lånebetingelser som følge av svak økonomisk utvikling.

⁴⁹ Det er satt en øvre grense på 15 prosent for andelen "friske" forbearance lån som ikke klarer å betjene renteøkningen i stressbanen.

⁵⁰ Det vil si en forbearance-andel på 0,6 prosent på utlån til personkunder og 2,9 prosent på utlån til ikke-finansielle foretak.

4: Fordeling av totalt utlånstap mellom bankene

De årlige totale tapene på utlån til henholdsvis personer og ikke-finansielle foretak framskrives i makromodellen NAM-FT2, se avsnitt 2.

Utlånstapene er regnskapsførte utlånstap. Det betyr at utlånstapene i et år består av konstaterte tap i samme år pluss nedskrivninger i samme år på ikke tidligere nedskrevne utlån pluss økte nedskrivninger i samme år på allerede nedskrevne utlån pluss gruppenedskrivninger i samme år minus årets tilbakeføringer av tidligere nedskrivninger. Det totale tapet på utlån til henholdsvis personkunder og ikke-finansielle foretakskunder fordeles som følger:

Fordelingen av det totale tapet på utlån til personkunder⁵¹

Det totale tapet på henholdsvis sikrede og usikrede utlån til personkunder fordeles mellom bankene på basis av den enkelte banks andel av totale utlån til disse to kundegruppene. I framskrivningen av det totale tapet på utlån til personkunder, forutsettes det at 70 prosent er tap på usikrede utlån (hovedsakelig forbruks- og kredittkortutlån) og 30 prosent er tap på sikrede utlån (hovedsakelig boliglån). Fordelingen er basert på tilgjengelig informasjon om tap på usikrede og sikrede utlån i Norge og utlandet. Som nevnt over er det lite historisk informasjon tilgjengelig om tap på usikrede utlån, og det er derfor betydelig usikkerhet knyttet til denne tapsfordelingen. Tradisjonelle norske banker har generelt en liten andel usikrede utlån. Eventuelle feilmålinger vil derfor ha liten betydning for disse bankene. Rene forbrukslån banker er ikke med i Finanstilsynets stresstestmodell, men behandles separat i egne analyser.

Det skilles ikke mellom ulik grad av kredittrisiko i fordelingen av tapene på utlån til personkunder.

⁵¹ Personlig næringsdrivende inkluderes under ikke-finansielle foretak.

De norske bankenes utlånspraksis overfor boliglånskunder er generelt relativt lik.⁵² Forutsetningen om lik kredittrisiko mellom bankene er derfor etter Finanstilsynets vurdering en realistisk tilnærming. For forbrukslån kan kredittrisikoen variere betydelig mellom bankene.

Fordelingen av det totale tapet på utlån til ikke-finansielle foretak

Om lag 57 prosent av norske bankers utlånsvolum til ikke-finansielle foretak er til norskregistrerte aksjeselskap, mens om lag 28 prosent er til utenlandsregistrerte aksjeselskap. Den resterende delen av utlånsvolumet er hovedsakelig til norskregistrerte personlige foretak, borettslag og personlig næringsdrivende.

Det totale tapet på utlån til ikke-finansielle foretak fordeles mellom bankene på bakgrunn av den enkelte banks andel av total eksponeringsvektet misligholds sannsynlighet (EV-PD) ved utgangen av 2016.⁵³ EV-PD andelen holdes konstant gjennom hele framskrivningsperioden, og beregnes som følger:

- (i) *Foretaksspesifikk* EV-PD beregnes ved å multiplisere utlånseksponeringen med foretakets misligholds sannsynlighet.⁵⁴ Eksponeringsbeløpet er trukket kreditt pluss 20 prosent av bevilget, ikke-trukket kreditt og stilte garantier. Eventuelle nedskrivninger trekkes fra eksponeringsbeløpet.

⁵² Boliglånsforskriften bidrar til at det individuelle handlingsrommet for vurdering av sikkerheter og betjeningsevne begrenses. Eventuelle regionale forskjeller i boligmarkedene kan imidlertid føre til forskjeller i den faktiske kredittrisikoen knyttet til boliglån. For eksempel kan en region bli rammet av en sterkere økning i arbeidsledigheten og et større fall i boligprisene enn andre regioner.

⁵³ PDene er basert på de ikke-finansielle foretakenes 2015-regnskap, fordi 2016-regnskapene foreløpig ikke er tilgjengelige.

⁵⁴ Se Boks 5 for en omtale av misligholds sannsynlighetene som brukes i tapsfordelingen.

- (ii) Summen av foretaksspesifikke EV-PDer utgjør *bankspesifikk* EV-PD.
- (iii) Summen av bankspesifikke EV-PDer utgjør *total* EV-PD for norske banker.
- (iv) Bankspesifikk EV-PD dividert på total EV-PD utgjør den enkelte banks *EV-PD-andel*.
- (v) EV-PD-andelen multipliseres med det totale utlånstapet fra makromodellen NAM-FT2 for å komme fram til den enkelte banks *utlånstap i kroner*.

Fordelingen av tapene på utlån til ikke-finansielle foretakskunder tar ikke hensyn til at bankene kan ha ulike pantesikkerheter. Det skyldes mangel på informasjon. Realiseringsverdiene av sikkerhetene kan variere mye. I noen tilfeller oppstår det ikke utlånstap på et problemengasjement, enten fordi kunden friskmeldes uten at det blir noe tap eller fordi den vurderte verdien av sikkerhetene overstiger utlånseksponeringen. I andre tilfeller kan banken tape hele eller store deler av utlånseksponeringen.

Det er en svakhet at stresstestmodellen ikke tar hensyn til verdien av pantesikkerheter i fordelingen av utlånstapene mellom bankene. Bankene følger imidlertid generelt visse bransjenormer når det gjelder å stille krav til sikkerheter. Det bidrar til at forskjellene mellom bankenes eksponeringsvætede sikkerhetsverdier begrenses. Bankenes egne beregninger av tap gitt mislighold (LGD) synes å bekrefte dette, ved at det er relativt små forskjeller i eksponeringsvættet LGD mellom hovednæringer.⁵⁵

SEBRA PDene er i gjennomsnitt langt høyere for foretak hvor det er foretatt nedskriving enn for foretak hvor det ikke er foretatt nedskrivinger.

⁵⁵ Banker som har tillatelse til å bruke avansert IRB-metode for beregning av risikovekter beregner LGD ved hjelp av egne modeller. Nesten 90 prosent av bankenes totale utlånseksponering mot ikke-finansielle foretak i stresstesten får tilegnet bankberegnet LGD.

For eksempel er median PDen til foretak hvor det er foretatt en nedskriving, 7,5 ganger høyere enn for foretak hvor det ikke er foretatt en nedskriving. Dette gjelder for alle bankkonsern, selv om størrelsen på forskjellen varierer mellom bankene. Dette tyder på at SEBRA-PDen er en god indikator for å skille mellom engasjementer hvor det *blir / ikke blir* foretatt nedskriving. SEBRA-PDene sier imidlertid ingenting om størrelsen på nedskrivingene direkte.

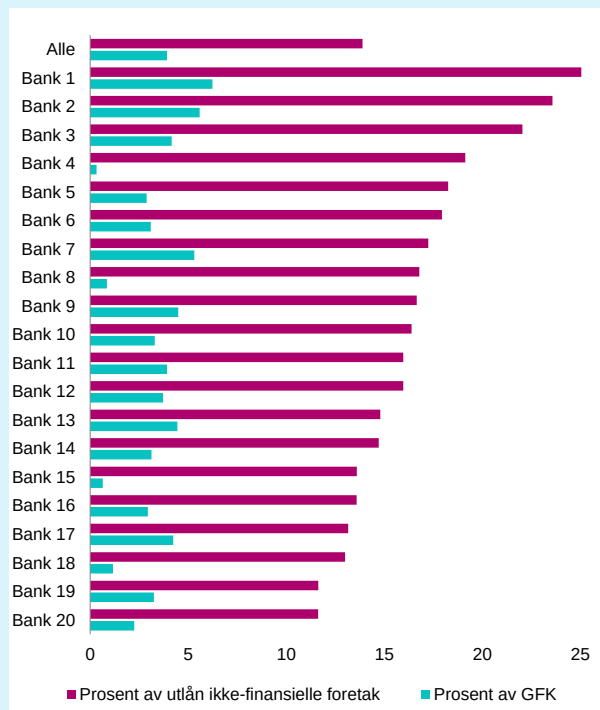
Mer om tapene på utlån til ikke-finansielle foretak

I stressbanen (2017–2021) utgjør det akkumulerte tapet på utlån til personkunder 2,2 prosent av totale utlån til personkunder, mens det akkumulerte tapet på utlån til ikke-finansielle foretak utgjør 14,5 prosent av totale utlån til ikke-finansielle foretak. Under bankkrisen (1988–1992) utgjorde de akkumulerte tapene på utlån til ikke-finansielle foretak anslagsvis 27 prosent.⁵⁶ Den underliggende makroøkonomiske utviklingen er minst like svak i stressbanen som under bankkrisen. At utlånstapene bare er om lag halvparten så store i stressbanene som under bankkrisen, skyldes blant annet at de ikke-finansielle foretakene trolig er i en bedre økonomisk stilling nå enn ved inngangen til bankkrisen. Videre faller ikke eiendomsprisene like mye i stressbanen som de gjorde under bankkrisen. Dette bidrar til å begrense utlånstapene i forhold til under bankkrisen.

Banker som har *høy anslått kredittrisiko* (dvs. høy EV-PD, se over) på sine utlån til ikke-finansielle foretak, vil få en relativt stor andel av det totale tapet på utlån til disse kundene. Banker som i tillegg har en *stor andel utlån* til ikke-finansielle foretak, vil få høyere akkumulerte tap i forhold til GFK enn banker som har en lav andel. Det skyldes at utlånstapene i gjennomsnitt er

⁵⁶ Det er noe usikkerhet knyttet til fordelingen av utlånstapene mellom personkunder og ikke-finansielle foretakskunder under bankkrisen.

18: Akkumulerte tap på utlån (2017–2021) til ikke-finansielle foretak i prosent av hhv. GFK og utlån til ikke-finansielle foretak per 31.12.2016. Stressbane. Norske bankkonsern

Kilde: Finanstilsynet

langt høyere for ikke-finansielle foretak enn for personkunder.

Det akkumulerte tapet på utlån til ikke-finansielle foretak varierer mye mellom bankkonsernene, se figur 18. Høyt akkumulert utlånstap kan være et resultat av at bankkonsernet har relativt mye utlån til lånekunder i næringer med høy gjennomsnittlig anslått kredittrisiko, som for eksempel *Oljerelevante næringer* eller *Overnatting og servering*. Dette trenger ikke nødvendigvis å være tilfellet hvis bankkonsernet har valgt de minst risikable kundene innenfor disse næringene. Tilsvarende kan et bankkonsern ha valgt de mest risikable foretakene innenfor næringer med lav gjennomsnittlig anslått kredittrisiko, og dermed få en høy anslått kredittrisiko.

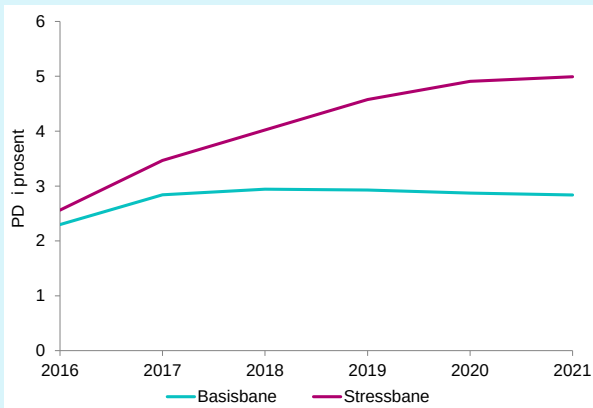
5: Framskriving av bankenes risikovekter og beregningsgrunnlag for utlån til ikke-finansielle foretak

I analyser av kredittrisiko i ikke-finansielle foretak benytter Finanstilsynet blant annet SEBRA-modellen.⁵⁷ I SEBRA-modellen beregnes sannsynligheter for mislighold (PD) i norske ikke-finansielle foretak (AS og ASA) basert på informasjon fra foretakenes årsregnskap. Modellen benyttes også til framskriving av regnskapsstørrelser og PD gitt forutsetninger om utviklingen i norsk økonomi. Grunnlaget for SEBRA-analysene og andre foretaksanalyser er en regnskapsdatabase (SEBRA-databasen) som inneholder mer enn 4 millioner årsregnskaper og annen foretaksspesifikk informasjon for norske ikke-finansielle aksjeselskap i perioden 1981–2015. Siden 2008 har Finanstilsynet i tillegg innhentet detaljert informasjon om bankenes porteføljer av utlån til ikke-finansielle foretak (BM-porteføljen). Informasjonen inkluderer blant annet bankenes interne PDer og bankens eksponering mot den enkelte lånekunde. Denne informasjonen koples mot SEBRA-databasen.

PD-estimatene fra SEBRA-modellen for sist tilgjengelige regnskapsår (2015) dekker om lag 70 prosent av selskapene i regnskapsdatabasen. Manglende salgsinntekt er hovedårsaken til at enkelte norske foretak ikke tilordnes PD i SEBRA-modellen. For disse foretakene tilordnes en PD ("tilnærmet" PD) på grunnlag av en gjennomsnittsberegnet SEBRA-PD for ulike kombinasjoner av nøkkeltallene gjeldsbetjeningssevne og egenkapitalandel. "Tilnærmet" PD brukes også for utenlandske lånekunder. For norske foretak som ikke har SEBRA-PD eller tilnærmet SEBRA-PD,

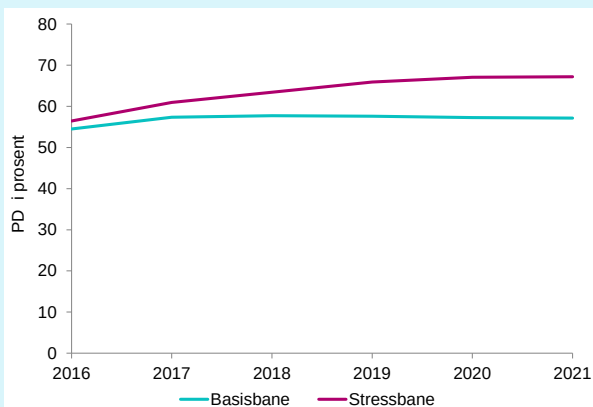
⁵⁷ For mer informasjon om SEBRA-modellen, se E. Bernhardsen, og K. Larsen, "Modellering av kredittrisiko i foretakssektoren – Videreutvikling av SEBRA-modellen", Penger og Kreditt (Norges Bank), 2/2007 og Bernhardsen, E. og Syversten, B.D., "Stress testing the Enterprise Sector's Bank Debt: A Micro Approach", International Journal of Central Banking, September 2009.

19: Bankenes eksponeringsvektede sannsynlighet for mislighold (PD)

Kilde: Finanstilsynet

20: Bankenes gjennomsnittlige risikovekter

Kilde: Finanstilsynet

tilordnes foretaket det gjeldsvektede gjennomsnittet for PD for norske foretak i tilsvarende næring. Foretak som i henhold til bankenes rapportering er i mislighold, blir tilegnet SEBRA-PD lik en beregnet gjennomsnittlig SEBRA-PD for foretak som er i mislighold.

SEBRA-modellen framskriver regnskapsstørrelser for hvert foretak i regnskapsdatabasen basert på forutsetninger om utviklingen i blant annet inntekt, kostnader, gjeldsvekst, nedskrivninger og utbytte. Framskrivingene gjøres både for referanse- og

stressbanen, se figur 19 (se Finansielt utsyn 2016 for en nærmere beskrivelse av framskrivingsmetoden). For banker som bruker IRB-modeller til å fastsette risikovektet beregningsgrunnlag, brukes de framskrevne SEBRA-PDene til å framskrive endringen i beregningsgrunnlaget. I fordelingen av de totale utlånstapene fra makromodellen NAM-FT2 (se boks 4), brukes ikke framskrevne PDer, men PDer basert på de ikke-finansielle foretakenes årsregnskap for 2015.

Med utgangspunkt i bankenes eksponeringer mot de ikke-finansielle foretakene og de framskrevne PDene⁵⁸, beregnes risikovektet beregningsgrunnlag⁵⁹ for hvert av engasjementene i bankenes porteføljer per år. Beregningsgrunnlaget og eksponeringen summeres for hvert år i stresstesten for hver enkelt bank. Gjennomsnittlig risikovekt beregnes ved å dividere den enkelte banks beregningsgrunnlag med bankens samlede eksponering for perioden. Framskrivingen av bankenes beregningsgrunnlag tar utgangspunkt i den enkelte banks faktiske beregningsgrunnlag ved inngangen til framskrivingsperioden. Det er kun endringen i beregningsgrunnlaget som framskrives ved hjelp av den beskrevne metoden.

I basisbanen øker gjennomsnittlig risikovekt for bankenes portefølje av utlån til ikke-finansielle foretak marginalt, mens økningen er større i stressbanen, se figur 20.

Risikovektene for utlån til personkunder holdes konstante for alle banker i alle år i stressperioden. For disse eksponeringene endres beregningsgrunnlaget i takt med utlånsvolumet.

⁵⁸ Bankens eksponering = Trukket kreditt + 0,2 (bevilget kreditt + truktede garantier – nedskrivninger - trukket kreditt)

⁵⁹ Basert på Basel-formelen for beregning av risikovekter, hvor SEBRA-modellen brukes som IRB PD-modell.

SAMLET VURDERING AV STRESSTESTRESULTATENE

Den regulatoriske kapitaldekningen i norske banker har økt de siste årene, i vesentlig grad som følge av strengere kapitalkrav, herunder et sett kapitalbuffere. Samtidig har kravet til kvalitet på kapitalen økt. Bankenes egenkapitalandel (egenkapital relativt til forvaltningskapital), som er et tradisjonelt soliditetsmål, har økt, men er likevel ikke vesentlig høyere nå enn midt på 1990-tallet. Sammenlignet med ikke-finansielle foretak har bankene meget høy gjeldsgrad.

Måling av risiko, knyttet til for eksempel enkeltutlån, investeringer i rentederivater eller aksjer, er komplisert og baseres på en rekke forutsetninger. Det er derfor usikkerhet om hvor stor risikoen egentlig er. For enkelte instrumenter og i enkelte perioder er usikkerheten om risikoen særlig stor. Måling av risiko er spesielt vanskelig når systemet i seg selv genererer risiko, som ikke reflekteres i risikomålinger av enkeltinstrumenter (utlån mv.). I banknæringen er systemrisikoen høy. Det henger sammen med høy gjeldsgrad, eksponering mot samme risikofaktorer og nære sammenbindinger mellom foretakene.

Siden risikomålinger og risikosensitive kapitalkrav er beheftet med betydelig usikkerhet og ikke fanger opp alle relevante risikofaktorer, må bankene selv og tilsynsmyndighetene utøve betydelig grad av skjønn i vurderingen av bankenes kapitalbehov. Stresstesting av bankenes resultater og kapitaldekning supplerer tradisjonelle risikomålinger og beregning av risikovekter. Mens risikomålingssystemer er basert på forutsetninger om sannsynlighetsfordelingene til risikofaktorer, er et viktig moment ved stresstesting ikke å legge til grunn forutsetninger om at risikofaktorene følger gitte sannsynlighetsfordelinger. Begrunnelsen er at en vesentlig del av usikkerheten ikke kan modelleres i den forstand at en ikke kan knytte sannsynligheter til utfall. Formålet med stresstester er å vurdere konsekvensen av en samling hendelser som har lav sannsynlighet for å inntreffe og ikke fanges opp i risikomålingssystemer, men som likevel ofte kan kjennes igjen fra historien i en eller

annen kombinasjon. Kriser i det finansielle systemet har inntruffet med ujevne mellomrom til tross for at sannsynligheten på forhånd har vært vurdert som svært lav.

I Finanstilsynets vurderinger av bankenes kapitalbehov inngår et viktig og betydelig element av skjønn. Det er utviklet referansemønstre til hjelp i fastsettingen av kapitalkrav knyttet til risiko som ikke fullt ut fanges opp i pilar 1-kapitalkravsystemet. Stresstestverktøyet til Finanstilsynet er primært utviklet til støtte i vurderinger av finansiell stabilitet, men er også et verktøy til støtte for skjønnsmessig vurdering av enkeltbankers kapitalbehov.

Stress-scenariot i 2017 er, som tidligere år, alvorlig for norsk økonomi og norske banker. Sannsynligheten for at scenariot skal inntreffe er lav, men scenariot er ikke urealistisk. Kraftig fall i verdenshandelen, betydelig renteøkning og sterkt fall i oljeprisen har inntruffet før. Nedgangen antas å vare over flere år. Heller ikke det er usannsynlig, jamfør for eksempel utviklingen i store deler av Europa i årene etter den internasjonale finanskrisen.

Den akkumulerte effekten på bankenes kapitaldekning er betydelig, men stressbanen er ikke spesielt alvorlig de to første årene. Ved utgangen av 2018 vil tre av 20 bankkonsern ikke klare å oppfylle det samlede kravet til ren kjernekapital. I den siste delen av perioden utvikler stressbanen seg til å bli langt mer alvorlig. Selv om motsyklisk kapitalbuffer som en teknisk forutsetning settes til null, vil seks av bankkonsernene ikke oppfylle kapitalkravet ved utgangen av 2021. Det er hovedsakelig økte tap på utlån til ikke-finansielle foretak som driver utviklingen.

Beregningene illustrerer at flere banker er sårbare for sjokk som varer over tid. Kapitaldekningen i flere banker vil kunne falle under de regulatoriske minstekravene. Dette vil skape økt usikkerhet i markedene, som vil kunne forverre situasjonen ytterligere. Beregningene reflekterer ikke denne typen dynamikk, og er også statiske i den forstand at det ikke er forutsatt myndighetstiltak.

Finanstilsynets stresstester er et viktig verktøy for å vurdere systemrisikoen i banksektoren i et alvorlig og langvarig stress-scenario. Tilsynet har detaljert informasjon om alle norske banker, som brukes i utviklingen av stress-scenarioer og i stresstesten av enkeltbanker og banksystemet.

Når styret i bankene fastsetter kapitalmål, skal målsettingen være at banken klarer å opprettholde normal utlånsvekst i en nedgangskonjunktur og at bankens kapitalisering understøtter tilgang til kapitalmarkedene også under vanskelige markedsforhold. Dersom Finanstilsynet i sin risiko- og kapitalvurdering finner at foretakets kapitalmål og faktiske tilpasning av nivået for ren kjernekapital ikke i tilstrekkelig grad reflekterer dette, vil Finanstilsynet angi en forventning om et høyere kapitalmål for ren kjernekapital. En slik forventning vil kunne være begrunnet i at kapitalmålet og faktisk kapitaldekning ikke er tilpasset foretakets forretningsmodell eller begrunnet i resultater av Finanstilsynets stresstester.

FINANSTILSYNET

Revierstredet 3
Postboks 1187 Sentrum
0107 Oslo

Telefon 22 93 98 00

Faks 22 63 02 26

post@finanstilsynet.no

finanstilsynet.no

